

TMK

7 /2001

7 / 2001

XX AASTAKÄIK

PEATOIMETAJA JÜRI AARMA, tel 6 60 18 28

TOIMETUS: Tallinn, Narva mnt 5
postiaadress 10505, postkast 3200
faks 6 60 18 87
e-mail tmk@estpak.ee

Teatriosakond
Margot Visnap ja Kadi Herkül, tel 6 60 18 76
Muusikaosakond
Anneli Remme ja Tiina Õun, tel 6 60 18 69
Filmiosakond
Sulev Teinema, tel 6 60 16 72
Keeletoimetaja
Kulla Sisask, tel 6 61 61 77
Kunstiline toimetaja
Mai Einer, tel 6 61 61 77
Küljendus
Kaur Kareda, tel 6 61 62 59
Korrektor
Solveig Kriggulson, tel 6 61 61 77
Tekstitöötlus
Pille-Triin Kareda, tel 6 60 18 87, 6 61 62 59
Fotokorrespondent
Harri Rospu, tel 6 60 16 72

© "Teater. Muusika. Kino", 2001

Esikaanel:

Eesti džässis *grand lady* Silvi Vrait juunis 2001.

Harri Rospu foto

MEIE KODULEHEKÜLJE INTERNETIS
http://www.usesoft.ee/tmk_TOOB_TEIENI

Soft

AJAKIRI ILMUB EESTI RIIGI TOETUSEL. HONORARID EESTI KULTUURKAPITALILT

teater · muusika · kino

SISUKORD

TEATER		
Pille-Riin Purje	TÄHETOLM KOLETISE MASKIL (<i>"Tähetolm" "Vanalinna-stuudios" ja "Kaunitar ja koletis" Rakvere Teatris</i>)	15
Jaanus Rohumaa	INDO-HIINAS TEATRIT OTSIMAS	19
Kadi Herkül	MIS SAAB SÖNAST? (<i>IX Euroopa Teatripreemiate festival Taorminas, 5. – 8. aprill 2001</i>)	31
	2000. AASTA TEATRI AASTAPREEMIAD	35
MUUSIKA		
	VASTAB THIA-ESTER LOITME	3
Jaak Ojakäär	"JAZZKAARE" VÄRVID ENDISELT ERKSAD (<i>Festivalist "Jazzkaar 2001"</i>)	40
Anneli Remme	KOKKUPUUDE MAAKERA KAUGEMATE KÜLGEDEGA (<i>Festivalist "Orient" aastal 2001</i>)	49
Merike Vaitmaa	ESIETENDUS ERKKI-SVEN TÜÜRI "WALLENBERG"	51
KINO		
Merike Jürjo	SAKSA KINOKROONIKA EESTI FILMIARHIIVIS (<i>Saksa kinokroonika kollektsoon ja selle sünnilugu</i>)	60
Andres Maimik	VÄLIS-EESTI DEKONSTRUKTSIOON (<i>Raimo Jõeranna filmist "Välisest"</i>)	68
Raimo Jõerand	PILDIKESI KOOLIPÕLVEST (<i>Andres Maimiku ja Jaak Kilmi dokumentaalfilmist "Päkapikudisko"</i>)	72
Tarmo Teder	NAGU RAHVUSLIKULT RÜGAV SISYPHOS (<i>Peeter Simmi portreefilmist "Nagu Nool"</i>)	76
Sulev Teinmaa	LÄTLASTEL UUS FILMIAJAKIRI (<i>Ülevaade filmiajakirja "Kino raksti" kahest esimesest numbrist</i>)	79
Daira Āboliņa	KRITIKU ELAMUSED PUNASE TREPI JALAMIL (<i>Ajakirjaniku muljed Cannes'i festivalist</i>)	81
Kristine Želve	HUMAN EESTI CAMERA (<i>Eesti filmiprogrammist "Arsenāls" festivalil</i>)	83
	SAJAND TEATRIS, MUUSIKAS, KINOS	86

VASTAB TIIA-ESTER LOITME

On 11. mai 2001, üks selle kevade päikeselisi keskhommikuid. Istume Tiiaga Pirital "Charitali" kohviku nurgalauas. Paremal avaneb avar vaade üle silla ja jahisadama merele, otse vasakul aga ei näe enam maja, kus Treialite pere enne suurt sõda suvitas. Võib-olla sellepärast, mõtlen, Tiia mu siia sõidutaski.

Veel mõtlen, kuidas alustada. Tiia tutvub soojenduseks õpilaste kirja pandud pika loeteluga tema poolt koolis ja proovidel pillatud hüüatustest, mille olen talle äsja pihku sokutanud. Itsitab ja toriseb, sest need ilmselt meeldivad talle, naudib kui "pragiseva" figuuriga on tegu. Üks rida satub sekka neutraalselt motoline: "Peab pingutama nii, et silmad kukuvad peast välja põrandale, ma korjan pärast üles ja annan tagasi." Enamik on hoopis vingemad. Lõpuks reageeribki nii: "On aga lontrused, mina küll ei mõista, kust nad selle kokku keerutasid! Heakene küll, hakkame pihta – kas "lamepidulikult"?"

Küllaltki. Sind valiti "Aasta naiseks 2000", kas oled vähemalt seekord nõus sellega, mis sulle tseremoonial öeldi?

Mida kosta? Tseremoonia toimus raekojas ja selles oli palju ilusat: läbimõeldud muusika, rõõmu kiirgavad rootslased – ürituse "ristivanemad", raehärrade vanal laual võbisevad küünlad ja seltsi sádelev president Sirje Küttis kaaskonna ning eelnevate aastate väljavalitute, ootuspõnevus... Imponeeris palvetseremoonia, kus tõsteti esile olulisimat Jumala kümnest käsust: luban, et... Ja siis öeldi ka minu kohta sõnad, mida ma aga ei kuulanud, sest, nagu tavaliselt, ma v a t a s i n ütlejaid.

Mul on hea meel, et meid seob EENAga (Edukad ja Eesrindlikud Naised) tore koostöö, millest eredamalt jäi meelde suurejooneline EENA rahvusvaheline kongress "Estonia" kontserdisaalis, selle muusikalise avamise au kuulus tütarlastekoorile "Ellerhein". Järgnevatel nädalatel läks elu muidugi kibedaks: Aasta naine ütles... Aasta naine riietus... Aasta naine tegi... oh, oli hea õppeaasta!

"Ellerheina" koor on kui mitte terve, siis valdav osa sinu elutööst. Ütle, palun, kas tegeled nende tüdrukutega kui "rõõmsa materjaliga" või meeldib sulle eelkõige just see kooriliik?

Mõlemad. Siin on tegemist erilise kõlaga: üks osa on kuni kuueteistkümnepäevaste lastekoor, teine, kuueteist- kuni üheksateistkümnepäevaste juba arenenumata tütarlaste koor. See annab, nagu meile laias maailmaski on öeldud, niisuguse ingelliku tämbri, teadagi vaid juhul, kui kenasti välja tuleb. Igatahes saavutame parimal hetkil omaette värvi. Ja muidugi meeldib mulle see seltskond ka laiemas tähenduses.

Oled nendele loomulikult ka kasvatajaks?

Nende pärast teen ma igasuguseid asju teistmoodi kui ilma nendeta. Kogu aeg muutub ju ka "taigen" – me ei ole ükski nädal ühesugused, ei mina ega nemad ole järgmisel nädalal samasugused kui eelmisel. See pole kasvatamine millekski, kellekski. Me hoiame läbi minu Heino Kaljuste joont, muusikalist maitset, noodiõpetust, olemist ja huumorit. Kuid aeg muudkui läheb edasi, mitte miski asi ei lähe tagasi.

See on tüdrukud olnud ikkagi muutumises?

Inimene on kõikidest elukatest kõige muutuvam. Seda enam arenevad noored tänapäeval igas mõttes välja nähtavamalt, kiiremini. "Ellerheinas" meil küll emasid ei ole, aga Eestiski on neid juba kolmeteistkümnepäevaste! Üldiselt aga hakatakse kõikjal kurameerima varem, tuntakse rohkem huvi muu maailma vastu, pikkuski muudkui kasvab: ollakse suuremad, pikemad

Kuidas on aga lood vaimsurega?

Vaimsus seostub üldiselt kooliga ja tundub... keskpärane. Minu jaoks eksisteerib olulisena vaid üksainus VAIM – see, kes seostub kolmainsusega. Sellest vaimust pärinevad kõik alged – ka kunstianded ja üldse kõik see, mis teeb laiemas mõttes inimese vaimseks. Praegu on see nigelal tasemel, sest koolipäevad on pikenenud ja väsitavad, ei jaksata enam minna teatrisse ega kontserdile, lõõgastuseks pruugitakse tarbemuusikat. Ka mina kuulan lärm-muusikat. Ja vaikus eksisteerib ka müras. Määr ja põntsud on enda valida.

Milllega "Ellerheinas" veel peale obligatoorse solfedžo ja lugude viimistlemise tegeletakse?

Vanasti tegime muud rohkem, eriti siis, kui meiega tegeles veel Ülle Sisa. Siis olid meil maksuvabad klaveritunnid, soovitasime nii ühtedele kui teistele üldkoolide vastavatest muusikaklassidest üle tulla, sest, kuigi need on tänini mõeldud eneseharimiseks, pole taset ega nägu ollagi. Praegu aga ei ole noorte huvikeskuses "Kullo" võimalust vana viisi jätkata, sest direktorid vahelduvad alatasa ja tasuta klaveritundideks kadus võimalus juba Heino Kaljuste surma järel, aastal 1989. Samamoodi läks võimsalt eriti kitarrirõpetus Endel Loitme juhtimisel, seda tehti suurte rühmadega ja nii, et iga tüdruk oli võimeline vägagi kaunilt oma laulu saatma ja mängima väikesi palu. See meeldis neile hirmsasti. Meil olid Heino enda vedamisel ka plokkflöödi-ansamblid, sest ta mängis rohkem või vähem mitmeid pille ning õpetas üksvahe ka ise tüdrukutele flöödimängu. Need pillimängutunnid olid väga tähtsad. Praegu mõtlen, et uute lauljate vastuvõtul tuleks eeldadagi lastelt mingi instrumendiga tegelemise kogemust. Et ta juba tunneks nooti, oleks muusikaga enne kokku puutunud. Paraku ei suuda mitte kõik lastemuusikakoolideski käinud tüdrukud noodist laulda, väljaarenemata kuulmise korral tuleb loobuda ka väga ilusa häälega lapsest. Mitte karmuse, vaid aususega on siin tegu. Tahtmisest üksi jääb väheseks.

Millal sul endal "muusikaisu" tekkis? Tean, et 1944. aasta oli sinu, see on Treialite perele traagilisim: 9. märtsil põlesite paljaks, sügisel arreteeriti isa, keda te enam kunagi ei näinud, ja seejärel märtsis 1949 küüditati sind neljateistkümmeselt koos kolme noorema õe ja emaga Krasnojarski kraisse – muusika juurde olid sa selleks ajaks juba ammu jõudnud?

Lugesin emaema hoolet juba kolmeselt, kui viieseks sain, ostis isa klaveri – minu nõudmisel. Isa oli väga musikaalne, ta laulis, joonistas, tegi kõike; nad teenisid

Kevad 1956. Tagasi koju.

Siberis, Krasnojarski kraisis 1950. aastatel.

emaga mõlemad raamatupidajatena Rahvapangas, nii et kodanlased olime me küll! Kui veel päris väike olin, tegeles ja ka laulis minuga kõige rohkem vanaema, tema surma järel aga isaisa. Vanaisaga sobisime imehästi — niigi oli peres liiga palju naisi. Ja mina olin tema moodi, ühte nägu ja ühte tegu. Klaveri taha polnud mind ka vaja ajada, pean vaid kahetsusega märkima, et mängisin kõiki asju poole kiiremalt. Ei, laisavõitu tüdrukuna ei kiirustanud ma kuhugi, kuid mu loomus on säärane, et mida teen, teen täie vaardiga.

Jah, klaveri juurde läksin ikka ise, impulsi sain selleks naabrineult Ines Einbergilt, kes õppis Erika Franzi juures ja kelle harjutamine meile kostis. Tema viiski mu oma õpetaja juurde, meilt Suurtüki tänavast oli sinna, Kopli tänavasse, õige ligi käia. Sinna käimist nõudsin kodustelt resoluutselt! See ei tähendanud muidugi, et kodus ülepea keegi selle vastu oleks olnud. Vastupidi, meie pere tuttavad olid mitmed estoonlased eesotsas Ott Raukasega. Igasugust tähtpäevadel tuldi kokku, laud oli kaunilt kaetud ja alati läks laulmiseks. Kõik olid seal: Helmi Rätsep, ooperikoori inimesed, isa ... "Täheke, miks sa vilgud" ja teised mitmehäälsed laulud. Ja kui suurtel küllalt sai, tõsteti mind juba kolmeselt toolile laulma Ott Raukaselt kuulnud "Figaro siin, Figaro seal". Tegin seda täie innuga ja see võis hästi naljakas olla.

Kas õed hiljem ka sinuga ühinesid?

Mis sa siis mõtled, nad olid kõik viisipidajad, kuigi mitte "nõudjad". Maiel, kes Tšernobõli tragöödia järel saastapilvest lennukiga läbi sõites tugevasti kiiritada sai ja suri, — temal olid kõik kondid hästi lahti, temast sai võimleja. Nagu ta koolist tuppa sai, viskas spagaati või silda, mina tema järel tiritamme, ja seda võisin lõpmatuseni teha veel palju aastaid hiljemgi — näiteks Pirital mõne liivakünka otsas, ja niimoodi seisma jäädagi. Helve ja Anne on lihtsalt korralikud inimesed, kes ka laulavad, jorutajaid pole meie peres kunagi olnud. Ema küll ei laulnud sageli, see-eest aga isa, ja päritolult hiidlasena oli ta pealegi igavene lõuapoolik. Muusikuks liuglesin mina küll kogu sellest suguvõsast üksinda.

Aga mitte otsejoones. Millega pälvis isa nõukogulaste kurja tähelepanu?

Oletamisi kuulus tema nende hulka, kes lootsid okupatsioonivõimude vahetumise hetke omariikluse kehtestamiseks ära kasutada. Tegelikult ei tea mina tema tegemistest midagi, kuid ilmselt oli seda küllalt, et uued võimud määrasid talle kiires korras viis aastat töö- ja kasvatuslaagrit — vaat kui vähe, eks? —, ja piisavalt, et juba 1946. aastal tema surmateade saada. Meid, ülejäänuid, karistati muidugi suguluse pärast. Tegelikult kuulus väljasaatmisele ainult ema, aga kuhu-kellele ta võiski oma lapsed jätta? Küüdivagunis oli üks nelja lapse ema, keel need maha jäid — ta oli hullumise äärel. Isa hoiakud käisid teadagi ka üle minu — oma klassis olin ma kogu pindakäimise peale vaatamata ainuke, kellest ei saanud pioneeri.

Erika Franz
(ees keskel) oma
õpilastega 1948.
aasta paiku. Taga
vasakult kolmas —
Tiia Loitme, esimene
— Vaike Vahi.

Järelikult tegid siis ka "õige sõidu". Räägime aga enne veel Erika Franzist, tema juurde pääsesid kuueselt, nii umbes aastal 1939?

Jah, ja õppisin tema käe all kuni küüditamiseni. Olin pärastpoole, sõja lõppedes, ka nii-öelda ametlik õppur sealsamas muusikakoolis Suvorovi puisteel, kus siis konservatooriumi peavarju leidis. Klaveritunnid tegime siiski Erika juures kodus. Ta oli väga sümpaatne vana kooliga daam, valdas prantsuse, saksa, vene, inglise ja teab veel mis keeli, eesti keelt rääkis alataasa ühe-neist-keeltest aktsendiga, mis oli omaette väga muljekas. Vastavalt sellele oli kujundatud ka tema kodu kenas kahekordses majas, mis kunagi oli kuulunud tervenisti talle. Üsna paljugi jäeti sellest Erikale alles: suur tuba kahe tiibklaveriga, söögituba, igavene pirakas välisvalguseta vannituba, võimas köök ja selle taga veel üks tuba, kus elas ta ema, kellega nad nii-öelda teineteisele elasid. Kõik ruumid olid täidetud meeleolukate asjadega; hulk vana mööblit, erilised olid kaktused ja kaktuselaud. Viimane võttis enda alla kogu aknaaluse. Erika võis ühtainsat kaktust vaadata igavesti kaua aega — selles vaatamises oli midagi rohkemat kui lihtsalt silmitsemist. Seal oli ka vägev suurte latakatega ämma-keel. Mind kutsus ta Tipakeseks; kord algupäevil ütles ta: "Tipakene, ära seda kaktust katsu, sa saad omale okkad sõrme sisse ja ei saa pärast mängida!" Mina muidugi katsusin ja sain oma sutsaka kätte — vähemalt 15 okast, niisugused imepeenikesed ja õelad, jäid iga sõrme otsa ega tulnud enam välja! (*Kisub neid nüüdki nõnda valuliselt, et mul hirm hakkab.*)

Ise oli ta aga kõige huvitavam. Noorena kindlasti kaunitar, kuid minu ajalgi ilusate juuste ja näokuju, ilmekate silmade ja ilusate kätega. Inimesi, kes mulle imponeerivad, neid kipun ma jälgendama, ja nüüd on minulgi kodus kaktused. Või klaver, — tal oli ilus "Becker", samasuguse ostsin veel hiljuti ka endale meister Kuurme käest. Ja minu käekirja ilmus nagu iseenesest tema s-täht, niisuguse väikese konksuga alt üles. Ta maalís enda rõõmuks — mina samuti. Mingi seletamatu side jäi meie vahele püsima tema elupäevade lõpuni. Erika Franz oli ka üks nendest, kes mulle konsi inimestest Siberisse kirjutas, õigemini minu kirjadele vastas. Ja neil aastail mind rahaliselt toetas. Ära imesta, väga paljud pöörasid siis mulle selja!

Olid seega Erika Franzile kuidagi eriline, kuidas ta teiste õpilastega suhtles?

Tal oli neid segamini suuri ja väikesi, mäletan hästi Vaike Vahit. Armsad olid talle kõik, kuid see ei vähendanud nõudlikkust. Eriti pööras ta tähelepanu aplikatuurile — et sõrmed oleksid õiged. Temaga polnud igavad isegi mind heliredelid. Tal oli omaette väga muusikat "kirjeldada". Erika lõi elulisi kujundeid asjadele, mis vaeva nõudsid: "Kujuta ette, et vead kullakoormat märke", "...aga miks sul valed töömehe-
hed seda teevad, ega pagar ole korstnapühkija?" — See käis valede sõrmede kohta. Pean seda tänini silmas, sest miks ma siin keerlen oma väheste sõrmede juures! Palade puhul tavatses ta ette laulda, tal oli väga prantsuspärane hääl — võrdlemisi jube! (*Naerab.*) Tantsuvormide puhul me ka tantsisime. Valssi oskasin isegi, aga menuetti ta mulle õpetas: käsi ette ja see pidulik liikumine. Ja muusikakõrvane kasvatustöö käis ka kogu aeg, käitumiseni välja. Lihvi sain veel siiski, või just siis, kui Siberist 1956. aasta kevadel tagasi tulín, ema ja kaks õde jäid veel sinna. Eks ma esmalt tormasingi tema juurde, et kuulda kõigepealt seda, et tuleb kõvasti tööd teha, ja teiseks, et tennistega ei kanta kõrvarõngaid.

Vaimu harimine käis niikuinii. Selle saamiseks läksin tundi meelega varem, kui oli määratud, sest oma aega oodates pääsesin lehitsema igasugu raamatuid ja kunstiajakirju, pärast rääkisime neist. Hiljem kandusid me jutud sageli "valge laeva" teemale.

Siberi aastaid sa lähemalt vist kirjeldada ei taha, "olme tasandil" on see pealegi ohtlalt käsitletud teema. Igatahes oli sinu ema ükski oma nelja lapsega kahtlemata üks sangareid. Seni elatud elu katkes, aga klaveri juurde pääsesid sa millalgi ka seal?

See juhtus päris lõpus, aasta enne vabanemist ja pärast viieaastast pausi ühes külas Nazarovi linna lähistel. Sain lõpuks elama teiste eestlaste ligi Krasnojarskisse ja tööle konservitehasesse, kus valmistati kondenspiima ja kus tegutses ka klubi, nagu Venemaal ikka. Hommikul virutasin mingi obadusega pisikesele totsikule kaks auku sisse ja imesin selle tühjaks, päev läbi jõin siis sellele paksule vett peale ja niisugune see mu põhitoidus oligi. Ohtul käis klubis hoogne *samodejatelnost*, seal oli ka pianino ning väljasaadetute seas nii mõnigi haritud inimene: lätlasest viiulikunstnik, armeen-

Aastal 1961.

lasest laulja ja veel mõned. Oli ka Agnes Ammjärv, korralik laulja. Tehaselapsed hakkasid klaveritunde võtma ja asi volksas nii liikuma, et juhtkonnal oli mind lausa kahju minema lasta. Algul polnud mul ühtegi nooti, mängisin mälu järgi, ka Erikalt pärit pärandust, kuni leidsin mingi bajaanikogumiku – nii sai minust “arranzeerija”, kuid ka bajaanimängu õppisin kuigivõrd ära. Hiljem saadeti mulle Eestist õige rohkesti noote, ka kirjandust. Eks siis arvati ülemääragi, et elan kusagil paksus metsas mingi hiigeljõe taga. Tšulõmi jõgi oligi kohati kuni neli kilomeetrit lai, ujusime sellest сувiti ühtelugu üle, üldse ujusime meeletult palju ja igalt poolt otse üle.

Oli mul siis niisugune aeg. Tänapäevaks olen läbi käinud peaaegu kogu maailma, enne taasiseseisvumist kõik liiduvabariigid ja sotsmaad – täitsa ekssootika! Suurima kogemuse aga andis Siber, sest sealt sain peamise – ellujäämiskogemuse. Sestap praegu juhtuvad ja teistele traagilisena tunduvad seigad mind enam ei loksuta – ma ei ole oma Siberi kursust unustanud.

Käed jälle lahti mänginud, sõitsid koos ühe õega esimesel võimalusel “kodulinna Tallinna”, nagu siis veel lauldi?

Kõigi tarvis ei jätkunud korraga piletiraha, see tuli meil hakkajamatel Eestis teenida. Meil oli tulla Luha tänavasse isaema juurde, vanaisa oli juba surnud. Pugesi-me kohe suurde voodisse memme külje alla sooja. Ega tal lihtne olnud, sest tagasi saabus kaks metskassi.

Kas ka karakterilt?

Jaa, muidugi! (*Naerab.*) Metslased aga nägime välja küll – puhvaikades ja sorgus. Esimene käik oli Erika Franzi juurde. Sa kujuta ette: ta avas sekretäri ja võttis sealt välja sellesama kava, mille õppimiselt mind ära viidi! Tegime selle tundides korda, sügisel läksin Tallinna Muusikakooli vastuvõttu uurima. Klaveri eriala peale

ei julgenud mõelda, tegelikult ei mõelnud ma üldse millegi peale! Pakuti... — Sa vaata, nad püüavad kala! (*Sillal lootab tõepoolest trobikond meli õngi.*) Issand jumal, siit supikau-sist — ma pole veel näinud, et nad ühtegi oleks välja tõmmanud! Olgu sul teada, et ma olen ka kalamees, pealegi täitsa paberitega, siia sillale mina küll ei roniks!

Kuhu siis?

Paadiga merele, kaugele merele muidugi! Aa... — siis ilmus kusagilt korido-rist Arvo Ratassepp, võttis ette ja soovitas muusikateooriat õppima hakata, seal ole-vat klaverimängu oskust vaja. Ma pole miski teoreetik, hoopis vastand... no mis see ongi, praktik vää? (*Osatab ilmselgelt lapsi.*) Mina ei ole kuivik, hakkasin vastu, mispea-le ta näitas, kuidas kolme ja nelja peale takti lüüakse. Oli väga naljakas. Astusingi koorijuhtimisse, vahel mõtlen siiski, et võinuksin teooriassegi minna, kuna olen gra-fomaan ja võin kirjutada tundide kaupa, ilma et hingaksin. Võin ka luuletada või joonistada, aga ma ei luuleta ega joonista, teen seda vaid siis, kui vaja, aga ma ei tea, mis mind "vajama" ajaks?

Õpetajaks määrati mulle Uno Järvela. Istus seal 10. klassiruumis neli aastat mu ees, mina lõin kolme või nelja peale, tema: viska telliskivi südame pealt ära! Ise luges ajalehte. See telliskivi tähendas, et vehkisin mehaaniliselt. Seda seepärast, et mul polnud ühegi elusa kooriga pistmist olnud ja ust või seina vahtides ei mananud ma neid kõõrutajaid kuidagi silme ette — keegi ju mitte vähimatki mu juhatamisele ei vastanud! Seda usinamalt käisin üldklaveri tundides, kahjuks küll mitte enam Eri-ka juures. "Päristööd" tegin koolis ka, saatsin kontsertmeistrina tulevasi viiulikunst-nikke. Korra mõtlesin ikkagi eriklaverisse üle kolida, aga jäi nii, nagu jäi.

Muusikakoolis saitegi Endel Loitmega kokku, temagi õppis koorijuhtimist; kas tema mõjutas valitud erialale jääma?

Ei-ei, trügisin innukalt ikka omaette. (*Naerab.*) Meie kokkupuuted arenesid suhteks alles siis, kui hakkasime kursusega siin-seal ühiselt käima, peale selle mängi-sime üksvahe koos Kopli Raudteelaste Klubi tantsupundis (ah, ma tegelesin saja asja-ga!), see oli stipilisa. Olime tükk aega lihtsalt head sõbrad. Selgus veel, et ta söidab

Endel Loitmega 1960. aastatel.

1956. aastal Tallinna Muusikakoolis.

mootorrattaga. Sellega sõitsin Siberis minagi; ühel eesti poisil oli IŽ-350, uhke riistapuul seal ilusal maal.

Sa tunnend siis ka veel sõidumasinat "sisikonda"? Sõidad autoga. Künla vahetad vähemalt ise ära?

Ei kavatsengi! Aga Ameerikas sõitsime küll kord uhke autoga, roolis šikk härra, kui kottpimedas öös järsku mootor välja suri. Mees laiutas käsi. Ütlesin siis, et tehku vähemalt kapott lahti, seda ta ka ei osanud. Kobasin lõpuks ise masina kõhu all ringi ja, kujuta ette, kapott kargaski lahti! Hüppasin pea ees mootorisse, katsusin siit-sealt juhtmeid, üks oligi lahti. See polnud küll mingi asi tagasi kinnitada, saime edasi. Sihtpunktis tõsteti seltskonnas esile, lilled ja puha!

Endlile muidugi imponeeris ka, et ma mootorrattaga sõita oskasin, hakkas mind tõsisemalt võtma. Üldse olime terve kursusega peaaegu iga päev koos, korraldasime midagi ja pidusime ka. Sel ajal joonistasin üle mõistuse palju igasuguste kursuse-, "jaapani-" ja "hiireõhtute" tarvis. Kui Endel haltuuratamas käis, võeti mind juba kaasa, olin tema "plika". Muusikameestele kaeti pidudel-pulmades oma laud. Kui trall lõppes, toodi välja tsinkämber, millesse laoti kaasavõtmiseks põhja kartulisalat, sellele heeringasalat, siis kringel ja kõige peale vahukoor. Me nimetasime seda koormat "laibaks", niisugune sai veditud näljastele ühiselamusse. Hiljem pääsesin ka ise sellistesse ansambritesse mängima.

Leidsid sa hilisemaks "päristööks" sealt ka midagi kasulikku?

Kõigest, mis ikka töö on, on kasu. Igasuguses muusikas võib leida meeldivat. Ma ei eelista ka ühtegi heliloojat teisele, igalt tahan vaid tema paremikki. Kuulamis-kogemus on aegadeka kasvanud tohutuks, see on eriti oluline koolitöös – ikkagi ümmarguselt kolmkümmend viis aastat – "Seitsmendas" ja Inglise Kolledžis, kuhu viin tundidesse kuulata valitud muusikat.

Koolmeistri seisusse tõusid sa aastal 1965 otse konservatooriumi lõpetamise järel. Kuidas aga tudengiseisusesse viis sügisti varem? Olid sa vähemalt muusikakooli teisel poolel edasise valiku kindlalt teinud?

Jaa, siis ma tegin ka praktilist koorijuhitööd, pealegi sain oma kursuselt ainukesena suunamise konservatooriumi. Pandi Ernesaksa klassi, Järvela oli ka tema õpilasi – see oli kena rida, nimme sätitud. Sel ajal hakkasin ka RAMi ees olema. Mees-

"Ellerheina" tüdrukutega 1970-ndatel Moldaavias.

Õdedega 1985. aasta paiku.

koori kõla istub mulle väga. Ernesaksa aga tundsin küll juba varem, olin tema juures kontsertmeistriks olnud.

Ernesaksast on pealtnäha kõik ära räägitud, ta on endast kirjamehena ka tahes-tahtmata väärrika "autoportree" loonud. Siiski on igal temaga pikemalt kokku puutunud temast ju isiklik nägemus. Õpilased kiidavad Ernesaksa ühest suust, aga – järsku leidub keegi, kes arvab, et tal näiteks jäi maestrolt mõni killuke ka saamata?

Nii suurelt mehelt oleks tõesti tahtnud saada maksimumi, kuid ta oli kole palju ära: käis tihti ringreisidel, õiendas Moskvast, kaitses rahu, kuulus kõikvõimalikesse komisjonidesse. Ja ometi – mind hämmastas see, et... näiteks laulupidudel käis muidu üks suur triblamine ja uisutamine seal puldis, et proovidel suurt koori koos hoida, üks igavene hale laulmine, aga kui Ernesaks ette astus ja pomises seal natukene aega ning seejärel oma väheke tõntsakad käed tõstis, tuli kõik, absoluutselt kõik! See on midagi uskumatut!

Omalt ajalt ütles keegi, et kui panna kokku Karindi kuulmine, Variste tehnika ja Ernesaksa elaan, vaat siis alles saaks maailma dirigendi!

Minu arvates oli Ernesaksal üksigi kõik see olemas. Varistelt ei vajanud ta mingit tehnikat, Variste oli korrektne, kuid kuivavõitu. Kõik koorijuhid löövad oma "kätudega" välja kõik eellõõgid (ma näitan sulle), selle asemel et *aufaktiga* tulla (*näitabki*): ta-tam, ta-tam jne, ma õppisin seda ka Moskvast Sokolovi käest, aga tema jättis niisuguse triblamise ära ja kõik arvasid, et tal polnud tehnikat! Tegelikult oli see tal olemas, kõik oli täpne ja lauljad said temast aru, kui nad just esimest korda teda ei näinud. Ja hea kõrv oli tal ka. Aga kui ta klaverit mängis, siis vajutas pedaali põhja ega tõstnud jalga enam ära, minul kui pianistile käis see pisut närvidele. (*Naerab.*) Tal oli niisugune suur pätakas jalg, kujutan ette seda auto gaasipedaalil, oehh!

Eales ei arvaks, et Ernesaks võis tujukas olla, aga seda ta oli, võib-olla ainult, et kitsas ringis. Ma ei ole kunagi näinud, et ühe inimese meeleolud nõnda järsult ja tugevasti võivad vahelduda. Merelaule on ta kirjutanud kogu aeg, nõnda oli ta ka ise nagu meri – väga ootamatu. Olen ka temalt ses mõttes midagi "saanud". Võin väga ootamatult muuta muusikas oma mõtteid, kui teen mõnes tüdrukutele klaariks saanud loos äkki pöörde, nad peavad selleks alati valmis olema. Ja surma kartis Ernesaks ka, Saare ja Kreegi lahkumine tekitas temas täieliku hingelise kaose, siis ei saanud temaga üldse rääkida, tõmbus täiesti enesesse.

Isiklikult meeldis mulle, et ka tema armastas joonistada. Visandasin minagi teda, Järvelat, teisi...

Ernesaksa šarže tunneme, kus sinu omad on?

Viskasin minema, mulle meeldib asju ära visata. Need on nagu pildid inimestest, kes teistesse ei puutu, peale minu teistele midagi ei ütle. Jaapanis korjatakse kõik vanemate mööblitükid oma karpmajakesse kokku; on niisugune kultuur ja veendumus, et sellistes asjades elavad vanavanemate vaimud, kuid elada ise siis niisuguste hunnikute otsas... vjuu!

Jah? Ometi kõikide reiside tulemusena on sul eriliselt soe suhtumine just jaapanlastesse.

Ongi! Aga enne ma tahan veel Heino Kaljustest rääkida. Ta oli mäletatavasti suur *jo-le-mi*-süsteemi entusiast ja juurutaja. Seitsmendas koolis tegin mina sama, eks talle see meeldis, nägi minus kompanjoni ja 1970. aastal kutsuski mind oma koori juurde. See sobis priimalt ja ma polnud selleks ajaks selles asjas enam tühipaljas õpi-poiss, olin mingil määral ise tark! Heino oli universaal: hea dirigent, ilus hääl, hea instrumentide valdamine. Tahtis ja suutiski kõike, mis meeldis ja välja tuli, ise teha, sest argielus tegi abikaasa Liia Kaljuste kõik ette-taha ära. Oli nii-öelda vaba mees. Ja mida ta oskas, seda õpetas himuga teistele, eeskätt, mis puutus relatiivsesse noodi-õpetusse. Olime üsna erinevad inimesed, aga klappisime lõpuni, kuni tema surmani 1989. aastal. Meid oli seal eesotsas ju mitmeid – teistel ei lasknud ta suurt midagi teha, minul aga lasi. Nii ei hakanud mul kunagi igav, täitsin antud ülesandeid alandlikult ja rõõmuga. Kooris oli ka segasemaid olukordi, neisse ei sekkunud Heino mitte kunagi, oli niisugune enesesäästlik ja pöördus sellistel puhkudel just minu poole: palun ütle n e i l e... Mina ütlesingi ning kokkuvõtteks kukkus alati välja, et tema oli hea ja mina paha. Eriti tore oli ta laululaagrites, neid peeti suviti neliteist päeva looduslikult ilusates kohtades, nagu Keila-Joal ja mujalgi. Tegime seal lastega kõike kaasa, mina muidugi ujusin nendega iseäranis palju. Heino valmistas ette huvitavaid kavu, suuremad tsükliid võttis loomulikult enda peale. Aga muuski tegevuses ei pääsenud talle laagris keegi: ligilähedalegi: ta parandas autosid, õmbles, löikas õunapuid

Tiia-Estere Loitme Tallinna Inglise Kolledži kammerkooriga sajandivahetuse paiku.

ja mida kõike veel. Alati olid tal kaasas oksakäärid, kusjuures rassis ta ju võõral pinnal, ei teinud endale... Ah jaapanlased? (Olin vist kogemata pilguga kella riivanud.) Meil peaks ju praegu aega olema? Muidu olen küll kiirustaja, mitte *manjana-tüüp*, kuid tegelikult vaid selles mõttes, et ikka kohe ära teha — kuigi see tingib mõnikord “viga-de parandusi”, aga ka need tulevad siis käigult.

Suheteni jaapanlastega viis mind Tõnu Kaljuste, kes oli kunagi samuti “Ellerheina” laulja, nagu sa tead. Ja kohtumine Ko Matsushitaga, kel on kuus koori Jaapanis, mis eranditult maailmatasemel. Ta käis “Ellerheina” kuulamas, palusin tal nendega ka tööd ja kontserte teha. See viis välja selleni, et Matsushita kutsus meid terve kambaga Jaapanis. Esimesel reisel 1995 võtsime osa konkursist, saime *grand prix'* ning võitsime kõigis kategooriates (selleni olime jõudnud üldse neljal korral, Hispaanias koguni lastekooriga). Sealtsi algaski isiklik sõprus jaapanlastega, suhted on inimese moodi südamlilikud. Mullusest, kui me teist korda seal käisime — kuu aega professionaalsel turneel Tokyost maa lõunatipuni välja, 30 kontserti! —, olen ise valmis jaapanlane. Tõsi-tõsi, see polnud enam tavaline sõprusreis, vaid ülimalt pingeline ja tore töö. Turnee korraldas suur kontserdifirma MIN-ON ja meid ei käsitatud vähem aupaklikult kui New Yorgi Sümfooniuid: esindushotellid, -saalid, -vastuvõttud, kummardused ja naeratused. Olen vist ära tabanud nende olemuse ja mõttelaadi.

Rahvusliku omapära säilitamisega on neil omad probleemid. Poolteist sajandit tagasi elati ju veel äärmises suletuses, Teisest maailmasõjast peale aga lööb ameerika elulaad nagu välk sisse, noored ei järgi vanemaid, üritavad koguni oma sinkjasmusti päid valgeks värvida... ja saavad kollase! Protestivaimu vanemate ees väljendatakse ka meeletu suitsetamisega, vaid napsiviskamine valmistab raskusi, sest nii kui lonksu neelavad, on taevast ingliski. Isiklik elu aga sibleb järelejätmatult aiva töö, töö ja veel kord töö ümber. Rangelt, sest kui kontsert algas kell seitse, siis nende heaks, kes kaheksani tööl pidid olema, paluti esituses teha väike paus, et seegi kontingent saaks saali siseneda. Ja siis tuli see kontingent kiirustades, jäneste moodi hüpatades ja küür seljas, jooksuga oma kohtadele. Teine niisugune sats saabus vaid kaks-kümmend minutit enne lõppu, ja küllap oli veel kolmaski sats, kes töölt enne meie lavalt lahkumist kohale ei jõudnudki.

Püha Kristoforuse kõrval Nigulistest.
Sven Arberti foto

Jaapanlased külas Tallinnas aastal 2001, vasakul helilooja Ko Matsushita, keskel Tiia-Ester Loitme.

Kalju Suure foto

"Aasta naine 2000".

Pakuti ka sissevaateid kodudesse, muuseumidesse. Vanema põlvkonna seas on erilisel aukohal kimonod, neid pakitakse aeg-ajalt hellalt ümber, viiakse ma-ei-tea-kuhu, pakitakse jälle ja ka kingitakse. Toodi mullegi. Ja ma kannan neid vahel, viimati presidendi vastuvõtul näiteks. Seal peeti mind türklasteks — mul oli paksust täissiidist suur must lai vöö mitu korda ümber kere, selle peal hõbe, kuld ja punane brokaat. Mitte kellelgi siin naisugust ei ole ega saagi olema! Aga foto minust selles ürbis jõudis ka Jaapanisse, seal oldi vägagi meelitatud, et neid ega reisi unustatud ei oldud.

Nüüd on ehk õige aeg pärida, et mil määral sa end DAAMIKS pead?

Daamiks? Daamiks sünnitakse, pelgalt riietus nüüd vaevalt kedagi daamiks teeb, see peab kodunt kaasa antama.

Aga mis teeb inimese inimeseks?

Loomulikult inimlikkus. Silm on peas nägemiseks, kõrv kuulmiseks. Peale selle halastus, armulikkus, lugupidamine — see, kuidas suhtutakse teise inimesse. Ega ma suuri karju tegelikult eriti ei armasta, ja kui tekib üleüldse küsimus, et kas üksinda on igav, siis — mitte iialgi. See ei tähenda, et mu kõrval ei peaks olema Endel Loitmet; see surm 1986. aastal oli suur traagika. Aga üksinda oled sa täiesti vaba — mõtetega vaba, ruumiliselt vaba, ning kuigi mul on palju laulu- ja koolilapsi, ega see ei keela vaba olemast. Samas armastan ma neid kõiki üle prahi. Ma olen ka oma kolm õde üles kasvatanud. Emad, kel on kolm last, on vähemalt kahekümnendates aastates, minu esimene "laps" sündis mulle siis, kui olin kolmene ja kolmas, kui olin üheksane. Minu kätte usaldati nad, kui ma olin ise alles kaheksa-üheksa aastane. Kord,

kui kedagi vanadest kodus ei olnud, üks väljastpoolt lukus ja jõmpsid magama pandud, hakkas laualambi stepslist järsku tuld välja lööma. Tirisin juhtme seinast välja, kuid tuli pritsis stepsliaukudest ikka edasi ja liikus seejärel seina juhet pidi vähehaaval üles, lae poole. Andsin endale väga täpselt aru, et see on t u l i, mis põleb siin ja praegu, kinnitasin sellele üksisilmi vaate ja ... leek jäi vähemaks, kuni taganes hääbuvalt stepslisse tagasi ja kustus. Müstika? Võib-olla, aga me pääsesime.

On sulle meelega haiget tehtud?

Ma ei arva seda. Olen märganud vaid tavalist inimlikku kadedust, kui keegi on tahtnud teha — ei, mitte sama hästi, vaid sama moodi kui mina. Keegi ei saa teha sama moodi kui mina või sama moodi kui sina või ükskõik kes kolmas. Igatüks teeb omamoodi, peabki tegema. Aga et keegi mulle käksi oleks keeranud, seda ei ole.

Millisena näeksid "Ellerheina" kahekümne viie aasta pärast?

Seda ei oska ette kujutada. Ei tea ju, mis on kahegi aasta pärast.

Oled sa pessimist või optimist?

Ma olen normaalne, tavaline. Riik algab sellest, et lipp on mastis. Ja et on kevad. Tasapisi aga liigume selle poole, mis on Ameerikas: rahvad segunevad, inglise keel tundub valdavaks saavat. Meie laulupeod on juba kaotanud autoriteedi — meie endi tõttu, sest me pole suutnud eestluse olemust edasi viia. Kui uus põlvkond ei tea enam, kes oli Georg Ots, või kui kedagi ei lasta töötada seepärast, et ta sündis Vene ajal, siis leian, et just niisugune põlvkond on sündinud kehvajal ajal, just nemand ei tule sellest supist välja. Praegune võimkond ei suuda hoida oma käppasid teiste asjadest eemal, ei suuda arvestada sellega, et kellelgi on oma maa, et ei ronitaks teise pinki ega neelataks valimatult kõike rajatagust. Noored kogunevad Tammsaare monumendi p e a l e õlut jooma — kes neid keelab, kes ütleb, et see on meie püha paik ja nõnda käituda on jõe? Vere häälega pole sellistele midagi räägitud ega selgeks tehtud. Jah, kui ongi räägitud, siis mitte südant andes.

"Ellerheinasid" peaks kõikjal olema. Meie sees ega ümber ei peaks olema sodi — ükskõik, kus liigume.

"Ellerheina" üle on vaid rõõmu tuntu. Kui rääkida koorijuhtidest, siis peaksid nad lipu tõstma, et kõik — muusika, vaim, riietus, igasugu tegemised — oleks üks tervik. Mage nali küll, kuid ma ei luba teksastega kooriproovis käia. (*Mõtleb.*) ... Aga ei, see tervik ei saa üldiseks. Ometi ma ei ole pessimist, kaugel sellest. Muutused on paratamatud, kuid neid saab ja peab suunama. (*Pikk paus.*)

Tunnen, et kõlas kadents. Tõuseme ja lahkume tänades. Meie heaks hästi vaikselt mänginud taustamuusika nivoo tõstetakse igapäevasele, päris normaalsele tasemele. Uut rahvast on tulnud.

Küsinud IVALO RANDALU

TÄHETOLM KOLETISE MASKIL

Toomas Kall, "Tähetolm"

Lavastaja: Roman Baskin

Kunstnik: Hardi Volmer

Osades: Ada Lundver, Eve Kivi, Gunnar Kilgas, Lauri Nebel, Jaan Rekkor, Diana Klas, Robert Gutman

Esietendus 7. aprillil 2001 "Vanalinnastuudios"

Luigi Lunari, "Kaunitar ja koletis" ("*Sogni proibiti di una fanciulla in fiore*")

Tõlkija: Eva Kolli

Lavastaja: Tiit Palu

Kunstnik: Toomas Hörak

Osades: Maria Taimre, Üllar Saaremäe, Tarvo Sõmer, Ülle Lichtfeldt, Ingrid Vaher, Velvo Väli, Tarmo Prangel

Esietendus 6. aprillil 2001 Rakvere Teatris

Juhuse või mõne muu võluri tahtel ilmus näitelavale üheaegselt kaks (anti)muinasjuttu täiskasvanutele: Toomas Kalli uus algupärane "Tähetolm" "Vanalinnastuudios" ja Luigi Lunari "Kaunitar ja koletis" (kirjutatud 1987) Rakvere Teatris. Kokkusattumus mõjus väljakutsena lapsehingele täiskasvanu kestas.

Mis on lahti vanade armsate muinasjuttudega? Kui asiseks mandunud oleme aastal 2001 reaalsuse lainetel triivides ja surfates? On lapsepõlve lemmikraamatutes veel salaväge või pudenevad eelmisel aastatuhandel loetud leheküljed halliks tolmuks, heal juhul kullahelgiga? Neid provokatsioonilisi küsimusi esitab Toomas Kalli "Tähetolm".

Kavaleht ütleb, et idee pärineb Hardi Volmerilt: kui lasteraamatuid multika-videoarvuti ajastul enam ei loeta, hakkavad raamatutegelased kähku vananema, mõned suisa surevad. Intrigeeriv lähtekoht lüürilise hoiatuskomöödia sünniks! Kuidas taas nooreks ja surematuks saada, pärib "Vanalinnastudio" laval muinasjututegelaste kamp, kus noorim on 59-aastane Punamütsike (Eve Kivi), vanim 77-aastane Pinocchio (Gunnar Kilgas), üle 60 künnise juba ka Lumivalgeke (Ada Lundver), Buratino (Lauri Nebel) ja Totu (Jaan Rekkor).

Kummatigi pole autor osanud nii haruldase seltskonnaga suurt midagi peale hakata. Muinasjutuvanad põgenevad Venemaalt, satuvad Rootsi asemel Eestisse, ühe vaatuse sitsivad türmis, teise konutavad Ameerika odavas hotellitoas, lootes leida Hollywoodist surematut kuulsust. Teatud trendi-iva on tõigas, et ainsana saab kinostaa-riks Totu ehk kirjanik Nikolai Nikolajevitš Nossovi (1908–1976) loodud Neznaika. Tema filmiroll on muide Stalin – endine NSV Liit müüb.

"Tähetolm" on lame argisatiir, tekstis kasinalt dramaatilist pinget ja mängulisi sündmusi – lohisev ekspositsioon ja tolksti! – puänt. Saalis haigutust maha surudes jäid kõrva repliid: "Mille terviseks me nüüd võtame?" – "Et ei oleks igav!" On igav küll.

Lavastaja Roman Baskin on sedakor- da (autoritruult) lõppkarm mees, väldib iga hinna eest tundlikumat lapsemeelsust, poe- siat. Lavastus on jäik nagu ka Hardi Volmeri papist kujundus. Finaalis peitub heldimise- viiv, ent eelnenud siin-ja-praegu olustikulisus tühistab sellegi.

Kõle madalus võib loomulikult olla stiilivõte, "pedagoogiline šokk", kõrvalops lapsele meie hinges. Aga milleks üldse muinasjutumaa, kui laval virisevad ihu- ja olme- hädade küüsis isikupäratud tüübid. Pinocchio on song, Punamütsike on euroamet- nik, Totu tahab rikast naist... Raske uskuda, et imelise minevikuga lapsvanades pole enam armsa naiivsuse riismeidki. Meeste stseenides hakkab pedaal-põhjas-mängulaad, trampimine ja lõugamine närvidele käima. Kahju näitle- jatest, seda enam, et trupp on ju põnevalt valitud. Naistegelastel on mänguvõimalusi kasinamalt, ometi mõjub Eve Kivi – Ada Lundveri duett ka ülesande puudumise kiuste värskelt. Erinevalt onklitest on daamid mõõdutundlikud, ei kipu üle näitlema. Lund- veri Lumivalgeke ongi kõige vahenditum te- gelaskuju. Meesosalistest suudab karget vää- rikust säilitada Gunnar Kilgas Pinocchiona.

Toomas Kall, "Tähetolm", lavastaja Roman Baskin, "Vanalinnastuudio". Totu – Jaan Rekkor, Punamütsike – Eve Kivi, Pinocchio – Gunnar Kilgas.

Sven Tupitsa foto

End "Tähetolmust" puhtaks rapsides mõlkus meeles tsitaat "Hamletist": "Ei ela ühtki lurjust Taanimaal, kes poleks püstitelm!" – "Ei olnud vaimul tarvis hauast tõusta, et seda öelda!" Aga võib-olla olen mõru täiskasvanute komöödia jaoks vale vaataja – nii väga tahaks usaldada muinasjutte. Ikka veel...

Itaalia näitekirjanik Luigi Lunari rändab muinasjutumaastikel vaba vaimuna. Temagi muigab vahedalt, kui kujutelmi ja reaalsust kokku köidab, ent muie pole õel ega kibe. See on ka mõistetav: Lunari pole ju pärit Neznaikade riigist nagu meie siin, tema mängumaale kuuluvad nii "Commedia divina" kui *commedia dell'arte*.

"Kaunitar ja koletis" on mehelemineku eas inglise neiu ihade-hirmude-unelmate pööraselt keerlev karussell. Neitsi fantaasia tantsikleb tõkestamatult muinasjutus ja päriselus, uitab ajaloos. Tegelaste seas on Nero ja Danton, viidatakse kuninganna Victoriale, Freudile, poeet André Chenier'le, kirjanik Chestertonile jne. Teravmeelset ja -keelset, rõõmsalt kõrisevat klaaspärlimängu leidub tekstis küllaga. Samas on ironilis-poeetiline armukomöödia äraspidine muinasjutt Kaunitarist, kes taltsutab Koletise (laseb ennast Koletisel taltsutada?) ja hülgab Printsist.

"Koletis" (edaspidi selgub, miks mitte "Kaunitar") on Tiit Palu kolmas Lunari-lavastus. "Kolmekesi kahevahe!" "Vanemuises" jääb "triloogia" tipuks, "Senaator Fox" "End-

Luigi Lunari, "Kaunitar ja koletis", lavastaja Tiit Palu, Rakvere Teater. Prints – Üllar Saaremäe.

"Kaunitar ja koletis". Bella – Maria Taimre, Koletis – Üllar Saaremäe.
Erki Lauri fotod

las" teistest kahvatumaks, "Koletis" on seega keskmine. Tiit Palule on laubale löödud mõistatusliku lavastaja tempel, ta näikse seda "kaubamärki" kandvat epateeriva (?) enesekindlusega. Tõsikavalal ilmel, neutraalsel häälel väitis Palu esietendusejärgses intervjuus ("Vikerraadio" saatele "Maailmapilt – teatrimagasin"): "Ma külvan meelsasti enda ümber segadust, tehes teatrit. Mind on ära väsitanud see alatine tõsiselt öeldud sõna (näitelaval), mis teatrimürgitatud inimesel nagu mina hakkab peas kõmama täiesti tühjana. Tahaks, et vormi kaudu tuleks sisu – ei taha otse, tahaks kaudset sõnumit."

Kui meenutan neid Palu mitte-Lunari lavastusi, mis mind on tungivamalt kõnetanud ("Eesti pastoraal", "Viimne eurooplane", "Ohtlik lähedus"), ei pääse tõesti mööda vormist: kord kentsakalt unenäolisest, kord nihkeni korrastatud raamist. Sinna kanti suundub ka "Koletis", aga nii vormi- kui sisulised otsingud jäävad katkevaiks, tervik leidlike nüansside kiuste hajusaks. Nagu poleks otsusele jõutud, kas teha põhipanus *commedia dell'arte* laadile või inglaslikule vaashoitusele (ühed utoopilised mõlemad, meie lavadel kummitavat raskuse vaimu arvestades?).

Reserveeritumat poolust hoiab Maria Taimre Bella ehk Kaunitari rollis, jäädes fantaasiakeerises liigagi kombekaks. Uljamaid toone lubab endale meestrio Tarvo Sõmer – Velvo Väli – Tarmo Prangel, rääkimata lavastuse vaieldamatust liidrist Üllar Saaremäest. "Koletis" on meestekeskne teatritükk, tahes-tahtmata võimenduvad mehe avalause kuninganna Victoria surma puhul (anno 1901, näidendi n-ö reaalaeg): "Kuninganna on surnud, elagu kuningas!" ja hiljem naise huulilt salvav: "Naisküsimus on puhtalt meeste jutt!"

Pärast esietendust sõnastas Üllar Saaremäe raadiointervjuus oma meesrolli(de) olemust: "Koletise arhetüübid läbi aegade (Nero – Robespierre – sultan Shahriyar), igal omad väiksed kiiksud... Et ta on sündinud mehena ja talle see saatus, raske pagas on peale pandud, et ta peab läbi elu mehena minema – mis ei ole üldse kerge!... Ja peale selle on ta veel vägev ja võimukas ja peab olema üht-või teistpidi juht – paratamatult tuleb leida see kitsaskoht või *commedia dell'arte* puhul see koomiline pool... Nii ma otsisin." Eks ole mehelikkuse üks trumpe võime oma nõrkuste üle naerda. Mahe huumor kaunistab Üllar Saaremäe rolle: olgu ta siis prints, kes kappab lok-

ÕNNITLEME!

kide lehvides ringiratast, või armuavaldustes saamatu leitnant Fairchild (vahva nimi!), kes juba harjunud oma mõrsjalt nii otseses kui ka kaudses mõttes nina pihta saama... Kui aga algab muinasjutt, kui Saaremäe kõnekat silmnägu katab Koletise mask, kaob ka elegantne kõrvalpilg. Laval võtab maad õõnsam õilsus, mis paraku ei kisu kaasa. Romantilist paatost võinuks julgemalt võrtsitada sarkasmiga, mida Lunari tekstis on rohkem kui Palu lavastuses. Kui Üllar Saaremäe teisel etendusel Printsina lavalt ära lehvides saatis Bella suunas haavunud-koketse improvisatsiooninoole: "Nüüd ei taha ta minu kappamist ka enam vaadata!", tundus mulle, et Kaunitaril oleks põnevam taltsutada kehkjat Printsi kui üllastele kannatustele andunud Koletist!

Tähendusküllane on "Kaunitari ja koletise" lavakujundus (kunstnik **Toomas Hõrak**): taustaks tähekoode universum muutuv valguses, laval mustad rahnud kui hauasambad, mis pöörlevad, paljastades eri tahkudel üha uusi kujutlusmaastikke. Kord ilmub Koletise loos nii tähtis roosipõõsas, kord giljotiin, kord liivakell, milles kuldne kõrbeliiv värvub kirepunaseks... Kui lavastuse inimmaastikud sama stiilipuhtad, üleminekud tõelusest fantaasiasse sama täpsed oleksid kui lavapilt, võiks "Koletise" teatrisündmuseks kuulutada. Praegu jääb üle oodata Tiit Palu järgmist Lunari nägemust.

Ja ometi – kui Koletise maskile pude-nes tähetolmu kübemeid, said nad külge kulla helgi. Kuna oma fantaasiaid võime ise valida (erinevalt teatrietendustest, mida meile näidatakse!), eelistan iga kell viibida Lunari tegelaskujude maailmas. Sest seal ei kammitse inimvaimu vanglamüürid, pole vaja kerjata kuulsust Hollywoodist. Võib rahumeeli jääda truuks lapsehingele täiskasvanu maski all.

9. juuli

SILVIA KIIK

animafilmide toimetaja – 70

14. juuli

TIINA MATTISEN

muusikateadlane ja -toimetaja – 50

16. juuli

HENDRIK NAGLA

klarnetist – 60

29. juuli

VAIKE MESILA

filmidirektor – 60

INDO-HIINAS TEATRIT OTSIMAS

Pea tunnistama, et järgnevat lugu oli väga raske kirjutada. Ühelt poolt oli materjali tohutult palju, kuid see osutus kas liiga isiklikuks või teatriga ainult kaudselt seotuks. Teiselt poolt on teater Indo-Hiinas tõesti teistsugune, nii ühiskondlikus kui ka kunstilises tähenduses. Kavasten kirjutada sellest reisist pikema loo ja loodan seal mõnevõrra enam avada kogemust, mille kirjeldamiseks mul hetkel sõnu napib. Loodan, et lugeja ei pane ka pahaks võimalikke vigu ajaloo vallas.

Aga aitab lõpistamisest.

Viibisin kaks kuud Indo-Hiinas ekspeditsioonil, mida juhtis professor Rein Raud. Meie eesmärk oli uurida traditsioonilist kultuuri moderniseerivas keskkonnas. Minu erihuvi oli mõistagi teater. Osales viis inimest, mis reisi keerukust arvestades osutus optimaalseks suuruseks.

Läbisime teekonnal Tai, Myanmari (Birma), Laose, Vietnami, Kampuchea. Ehkki neid riike ühendab budistlik maailmavaade, on nad väga erinevad.

TAI

Kino.

Esimese nädala olime sunnitud veetma Bangkokis, sest viisad Laose, Birma, Vietnami ja Kampuchea jaoks tuli hankida sealt. Hind on umbes 500 krooni riigi pealt. Vaba aega oli seega piisavalt ja nii külastasime enamikku Kagu-Aasia suurima linna peamistest vaatamisväärsustest. Kuningapaleed, Buddha templeid, turge, teatreid, muuseume, ülikoole ja lõpuks mu tungival pealekäimisel ka Kino. Pean tunnistama, et meie Tallinna uus kobarkino (kino loe vene häälde, rõhk teise silbi lõpul) on Bangkoki teatraträtäielik kaksikvend arhitektuurilises ja suures osas ka repertuaari mõttes. Kuid eriliseks muutis meie kinoskäigu see, et esitati uut tai mängufilmi ja mitte üht tavalist filmi, vaid kõigi aegade kalleimat ja kõige rohkem raha sisse toonud taie. Filmi nimi on "Prangh Chabang" ja kes on näinud Grigori Kromanovi tehtud eesti kõigi aegade edukaimat filmi "Viimne reliikvia", mõistab, mis laadi kinoga on tegu. Ainult et

Bangkok. Loo autor Tammasati ülikooli teatrikateedris, käes klassikaline *khoni* nukk. Jaanus Rohumaa: "Pilt pole ilus, sest püüan nuku ilmet tabada."

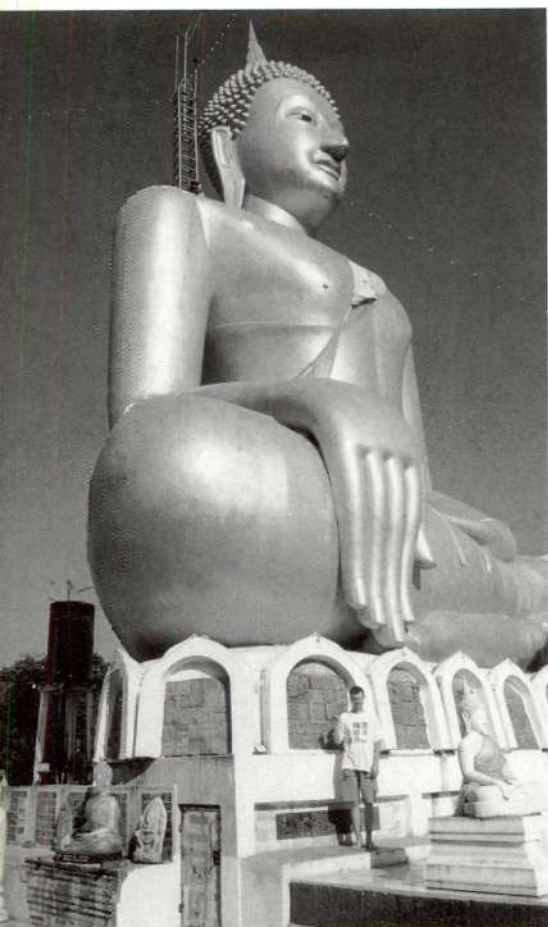
selles tai filmis said kõik peategelased surma, veri lahmas ja ujutas kurjad birmalased ja filmivaataja üle. Kui üliverine linatleos lõppes, mängiti riigihümni ja näidati lühikest multifilmi kuninga elust, samamoodi austati valitsevat kuningat ka teatrites.

Raamatud.

Raamatud on kallid ja kauplusi suhteliselt vähe. Peamiselt ostetakse arvuti- ja inglise keele õpikuid, Tais ja eriti Vietnamis näib ka kohalik kirjanduselu aktiivne olevat. Omapärane on suur tänavakaubitsejate hulk, kes võivad sulle kohati kümme korda odavamalt müüa rahvusvaheliste bestsellerite piraatkoopaid. Hetkel on sealsetes raamatupoodides kõige enam ostetud raamat Harry Potteri lood, nagu Eestis, Ameerikas ja Euroopas.

Narkomaania.

Võrreldes Eestiga ei ole narkomaania minu hinnangul Tais nii suur probleem. Peamiselt on see saavutatud karmide karistustega. Igasuguse lahjema aine (marihuaana, kanep) omamise eest saab viis aastat, kui smugeldad – 15 aastat. Kange narkootikumi (he-

Tai. Jaanus Rohumaa osutamas prints Siddhar-tale/Buddhale.

roiin jm) omamise eest antakse 15 aastat või eluaegne, kui smugeldad – eluaegne või surmanuhtlus. Mitmes Bangkoki võõrastemajas olid üleval järgmise sisuga kirjad: “Hei! Oleme Björn ja Michael Euroopast ja viiendat aastat Tai vanglas, saime eluaegse karistuse. Kui Teil on vähegi võimalust, tooge meile, palun, üleliigseid ajalehti ja raamatuid.”

Teadupärast istub sama asja eest seal maal ka eestlasi. Ühelt poolt tunnen neile kaasa, aga vaatama neid vanglasse ei läinud. Nad teadsid nii võimaliku karistuse suurust kui ka seda, mille peal väljas olid – üritasid kodumaale tuua puhast surma.

Loodus.

Enamik külalastatud maid asub troopilises või lähistroopilises kliimavööndis, Põhja-Vietnamis, Hanois, tuletas ilm meelde Pa-

riisi. Kerge uduvihm, kohalikud kõssitasid majaustel, paksud joped seljas, jõid kuuma teed ja kirusid külma 14-kraadist ilma. Lõunas oli samal ajal 35 kraadi ja Tai saartel ligi 40. Ja see on talv. Võite ise arvata, missugune on sealne suvi.

Maa on viljakas, kui on piisavalt vett. Virk põllumees saab kolm saaki, laisk kaks, niisama saab ühe. Kuid ilma niisutuseta pole see võimalik ja niisutussüsteemide ehitamine on keeruline, seetõttu tekkisidki esimesed riigid troopikas, sest oli vaja ehitada suuri niisutussüsteeme.

Transport.

See on Indo-Hiinas odav, hea ja eelkõige seikluslik. Külalastatud viie riigi transpordi põhjal oleksid Ilf ja Petrov kirjutanud romaani. Minu lemmikuks kujunes veetakso, kus madalate sildade alt läbi sõites tõmbas juht ette hoiatamata sõitjatele presentkatuse “tsahh” pähe ja kihutas betoonserva alt läbi. Kõik jäid ellu.

Tuk-tuk on juba legend, aga neile, kes ei tea: pange motoroller “Vjatkale” taha aiakäru, kärusse veoauto iste ja peale present, värvige nüüd sõiduk vikerkaarevärviliseks ja ennäe – tuk-tuk ongi valmis. Iseasi, kas olete nõus 10 krooni eest viis kilomeetrit klienti sõidutama.

Teater.

Jõuame rahvusteatriisse. See on suur, pisut vananenud teatrihoone. Etendus algab keskpäeval, saalis on rahvast hõredalt. Mängitakse klassikalist *khon*’i etendust, mille aluseks on religioosne tekst “Ramajana”. See teatrivorm on enam-vähem muutumatuna püsinud üle viiesaja aasta.

Bangkokis on ligi 15 miljonit elanikku ja mul õnnestus tuvastada viie (!) teatri olemasolu selles linnas. Needki mängivad ainult nädalavahetustel. Peamiselt tantsuetendusi, ja nagu minu hotelli retseptioonis töötav tütarlaps ütles, on ta juba ühe korra elus teatris käinud ja aitab küll. Kino ja rockkonsterdid on palju huvitavamad. Omapärane on ühe kohaliku naismiljonäri rajatud paradiislik Patravadi teater, kus üritatakse kaasajastada *khon*’i.

Tehnoloogia.

Mobiiltelefonid töötavad Tais, Kampucheas, Vietnamis. Tänu Tai antennide võimsusele saab rääkida ka Laose piiri äärsel aladel, kuid Birmaga on iselugu.

BIRMA

Olen pärit põlvkonnast, kes õppis koolis vene keeles sõjalist õpetust ja käisime ka sõjaväelaagrites. Birma on halvasti korraldatud sõjaväelaager. Kolmandikku riigi territooriumist kontrollib üks narkomaanist kindral ja sealt pärineb 60 protsenti USAs müüdavast heroiinist. Sõjaväelised teetökked on ülejäänud riigi osades tavalised. Mobiiltelefoni, arvuti või faksi omamise eest võib saada pika vanglakaristuse. Üks inglane oli just viieks aastaks vangi läinud – registreerimata faksimasinatõttu.

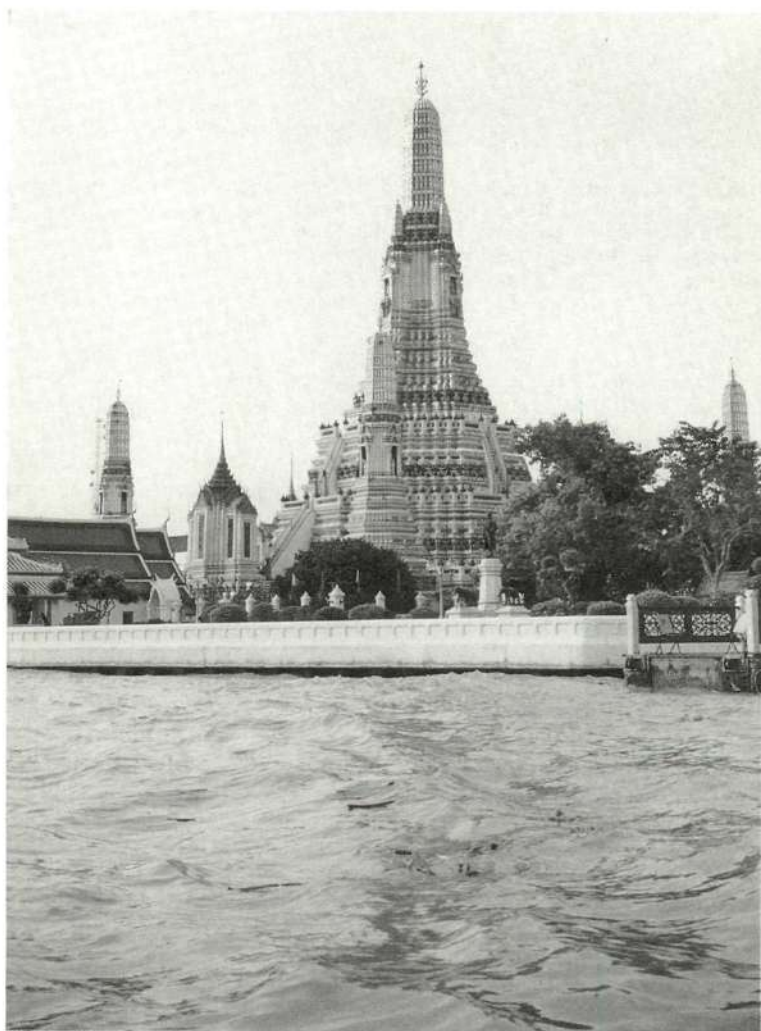
Probleem on selles, et 1991. aastal võitis valimised opositsioon Aung San Suu Kyi juhtimisel, kuid hunta leidis, et riigi arengule toob rohkem kasu, kui nad ise suurtükitlega

riiki juhivad, ja vapper naine määrati kümneks aastaks koduaresti. Tema maja juurde Ranguunis (Yangonis) autoga sõita ei saa – okastraat on ees. Üks Euroopa tudeng oli sealt kuidagi läbi lipsanud ja laulis Nobeli rahupreemia laureaadi maja ees. Vabaduslaulu. Sai kolm aastat erirežiimi. Kohalikus vanglas.

Ranguun on hetkel räpane ja haisev koloniaalimpeeriumi jäänuk. Kunagi ehitatud kaunid majad ja tänavad lagunevad. Inimesed on agressiivsed. Enamik näitlejaid on vangis. Kuid keset seda segadust kõrgub võimsa ja murdumatuna Shwedagoni pagood.

ENEKE

Nüüd personaalne ajalugu. Olin ühe-teistkümnepäevane, kui Eestis anti välja laste-

Bangkok. Tempel, mille külje all asub Patravadi teater, n-ö Tai kunstiteater.

Bangkok. Loo autor Bangkoki teatri ees koos sealse asedirektoriga. Bangkoki teatril on seitsme tuhande (!) kohaline teatrisaal, kus teatrit tehakse küll üsna harva. Sagedamini on teater popkontsertide paik.

entsüklopeedia ENEKE. Nagu venelased on ka eestlased hullud raamatute järele. Selleks, et saada ettetellimist sellele raamatule, läksid inimesed öösel kell üks poe ette järjekorda. Mu isa läks selleks kellaajaks, kell seitse vahetasin ma ta välja. Ja kuu aja pärast oligi meie kodus entsüklopeedia, mille ma lõpuks pähe õppisin. Ja esimeses osas oli peatükk Birmast. Müstilised tähemärgid ja ... pagood, Shwedagoni pagood. Te võite mind mitte uskuda, aga töötasin siis endale, et käin Birmas ära. Ma teadsin, et kuna mul oli sugulasi välismaal, siis oli NSVList lahkumine välistatud. Olin tark laps, aga ikkagi unistasin. Unistus täitus. Ja see, mida nägin, oli võimas, võimsamaid paiku maailmas. Budistlik hiigeltorn koos ümbritsevate templitega ja lugematute palveränduritega annab vähegi lootust sellele sõdivale maailmale. Veetsin seal terve päeva ja öhtul läbi linna kõndides olin tulvil armastust selle rahva vastu. Nad on ehitanud Bagani, 2000 templist koosneva iidse linna, kus veetsin kolm päeva; nad on ehitanud Shwedagoni; loonud rahvakunsti, teatri –

mis sest, et hetkel valitsevad neid südametud tõprad.

LAOS

Sõidame väikese laevaga piki Mekongi ülesvoolu. See jõgi on olnud aastatuhandeid peaaegu ainus liiklustee mägises Laoses. Paadimootori rütmiline podin, möödalibisevad kaljud ja palmisatud lõõskavas päikeses. Harva näeb liivakaldal seismas inimesi. Paadimees lubab meid viia külasse, kus turiste peaaegu ei käi. Me ei pea enast päris turistideks. Uurimisretk vabandab välja video- ja fotokaamerad, diktofonid ja laptopid.

Paat peatub ja rühmame liivastest kaldajärsakult üles küla poole. Džungli varjus on parkümmend bambusest maja, elektrit ei ole. Pisikeses poe moodi "hoones" on vaid paar müügiartiklit. Elanikud teevad oma igapäevatoimetusi: keegi lööb juukseid, keegi punub roomatti, keegi kuivatab põhitoidust – kala.

Linnades on kerjavad jõnglased tavaline pilt. Siin ei küsi keegi raha, keegi ei oska inglise keeltki. Meid võtab vastu trobikond tõsiseid lapsi, kes parvena me ümber aparaatuuri uudistavad.

Paadimees ei petnud meid. See küla näeb välja peaaegu samasugune kui tuhat aastat tagasi. Puude vahelt paistab Buddha tempel. Selle kõrval, suure tamarindipuu all on hulk inimesi istunud ühiseks lõunasöögiks vaipadele. Mehed suitsetavad, naised kannavad riisi ja juurvilju lauale.

Korraga ilmub templi kõrvalt väikesest onnist välja munk ja kõnnib kindlal sammul templi terrassil asuva suure kella juurde. Meie poole pilku heitmata haarab ta suure nuiaga asub rütmiselt kella lööma. Helin teeb kurdiks ja külaelanikud muutuvad tõsiseks. Signaal on selge. See ei ole lõunasöögi signaal, vaid häirekell. Mõistame, et meie aeg siin on ümber. Oleme sissetungijad ja näeme välja nagu tavalised turistid. Lahkume.

Turism on kahe otsaga asi: andes küll paljudele inimestele tööd, murendab ta paraku traditsioonilist elukorraldust. Prostitutsioon, narkootikumide arutu kasutamine, kerjamine ja varastamine olid Indo-Hiinas enne valgete tulekut üsna võõrad nähtused.

Läksime paati tagasi ja jätkasime teekonda. Ilma kibeduseta hinges, sest kui ma üldse kellegi otsuseid aktsepteerin, siis on need buddha munga omad. Mungad on üldjuhul ühiskonna helgemad pead, ka moderniseeruva keskkonna.

VIETNAM

Laose pealinna Luang Prabangi mood-saim ehitis on rahvusvaheline lennujaam. See on ka peamine suhtlustee muu maailmaga. Pärast pingelist dokumentide kontrolli lubatakse meid Vietnami lennuki peale. Reis Laoses oli meid sedavõrd väsitanud, et salongis pakutav punavein ja karbotoit tundusid tõeliste tsivilisatsiooni kingitustena. Lend kestis kaks tundi ja maandusime Hanois.

Lennujaamast algas Eesti. Tuttavad murelikud näod, närviliselt sebevad taksojuhid ja uduvihm. Võtsime viie peale mikrobussi ja hakkasime lennuväljalt kesklinna sõitma. Olime korraga vaimustunud ja vabad. Teeservades laiuvad riisipõllud, hiigelsuured reklaamitahvlid ja tohutult jalgratastega inimesi ütlesid meile, et oleme jõudnud Kagu-Aasia hetkel kõige kiiremini arenevasse riiki. Kontrast Laosega on määratu. Vaatamata sellele, et siamaani on Vietnamis võimul nii-öelda kommunistid. Ometi on rahvuslik eneseteadvus ja kultuur hämmastavalt õitsval järjel.

Hanoises jõudes meie eufooria kasvas, sest kogu reisieltskond on elu erinevatel etappidel külastanud Pariisi ja nüüd oli tunne, nagu oleksime jõudnud taas sellesse linna, mis on küll läbi teinud hämmastava muutuse. Sama sumedus, sama tihedus, sama haaramatus, kuid kõik on mattunud peenesse uduvihma ja täidetud inimestega, kelle näib olevat väga selge siht järgnevaiks kaheks tunniks. Meie hotell asus südalinnas, nii-öelda Montmartre'il ja kuigi taksojuht proovis meid transportida kõigepealt oma onupoja hotelli ja seejärel oma tädi poja omasse, jäime endale kindlaks. Õigustatult. Elasime ühes suures toas, teisel korrusel ja tänavälärm ei lakanud õppäeva jooksul hetkekski.

Vietnam on võitjariik. Viimase viiekümne aasta jooksul on ta alistanud kaks suurriiki, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriigid. Kui koloniaalimpeerium kokku varises, oli Vietnami seis väga küsitav. Kuid tänu Ho Chi Minhi esilekerkimisele, kes suutis formeerida jõulise vastupanuliikumise, alustas Vietnam pärast Teist maailmasõda võitlust iseseisvuse eest. 1956. aastal võitis bambusritvade ja tsariaegsete vintpüssidega varustatud rahvaarmee endise koloniaalisanda – Prantsusmaa. Kuid sellega lugu ei lõppenud. Vietnam jagati kaheks. Lõunasse jäi reaktiooniline ultraparempoolne valitsus, põhja tekkis Vietnami Rahvavabariik. Kui algas "külm sõda" Venemaa ja Ühendriikide vahel, muutus Vietnam kahe maailmavaate kokkupõrketandriks. Ameerika Ühendriigid arvasid 1960ndate al-

guses, et nad võitlevad demokraatia eest, ja asusid sõtta Põhja-Vietnami vastu, partneriteks Lõuna-Vietnami kindralid. Jõhkruised, mida nad sõja ajal korda saatsid, on talletatud lugematutes muuseumides üle Vietnami. Ühtlasi oli see ka ju kodusõda, kus ühe perekonna liikmed võisid istuda erinevates kaevikutes, kuid 1976. aastal sõitsid võidukad Põhja-Vietnami väed Lõuna pealinna Saigoni ja raporteerisid Ho Chi Minhile, et Vietnam on vaba.

Selle riigi keskel asub populaarseim turismivaatamisväärsus – demilitariseeritud tsoon. See oli kõige hullemate lahingute toimumispaik.

Ühes sealses linnas, Hoi Anis, külastasin üllatava nimega publi – "Apocalypse Now". Reede õhtul polnud selles kõrtsis mitte ühtegi vietnamlast, ainult valged, neljakümne- ja viiekümneaastased mehed, kes istusid klaasistunud pilguga oma viski taga ja olid valmis sulle rääkima kõigest, mida nad seal läbi olid elanud. Need olid needsamad sõdurid, keda USA valitsus verinoortena džunglisse sõtta saatis ja kes sellest šokist hiljem pole üle saanud. Ja kes on massiliselt põõrdunud tagasi kunagisse võitluspaika, isegi aru saamata, miks. Nad saavad Ühendriikidelt sõjaväepensioni, istuvad Vietnamis, tarbivad narkootikume ja püüavad miskitmoodi unustada kunagisi koledusi.

Peab ütlemata, et viha lääne inimeste vastu oli Vietnamis üsna märgatav. Põhja linnades hõikavad poisikesed valgetele inimestele solvavaid märkusi järele ja sageli tarvitakse nende kallal ka füüsilist vägivalda.

Ometi on vietnami kultuur kummaliline. Ta koosneb ühelt poolt hiina klassikalisest kultuurist, olles samal ajal budismi mõjusfääris, ja paradoksaalselt on ta üks euroopalikumaid riike Kagu-Aasias, eelkõige prantsuspä-rane.

Mausoleum.

Nagu öeldud, sadas Hanois uduvihma ja niimoodi kolm päeva järjest. Teisel päeval otsustasime külastada Ho Chi Minhi mausoleumi ja kuna minu reisi üheks eesmärgiks oli tutvuda sealse teatri ja rituaalidega, siis kujunes see käik täisvereliseks elamuseks. Mausoleumi ümber on hiigelsuur tühi muruplats, mille peale ei tohi astuda. Sisenemiseks on mõeldud üksnes kitsas värav, mille kaudu valgetes mundrites ohvitserid juhivad lääne turistid väikesele ooteplatvormile. Siin jaotatakse meid paardesse. Naerda ei tohi. Pildistada ei tohi. Ainult oodatakse. Siis saabub

korraldus umbes sajaliikmelisele turistide rühmale liikuda paarikaupa mõõdetud sammul mausoleumi suunas. Jõuamegi marmorist ehitatud hauakambri ette, mida ümbritseb hulk sõjaväelasi.

Mausoleumis tohib veeta kaks minutit. Kogu aeg peab liikuma. Ruum, kus Ho Chi Minh lebab, on väga kaunilt ja hämaralt valgustatud. Ta lebab seal nagu Lumivalgeke, ainult et tal on habe. Ja tema ümber on klaassein. Kuid pühalik atmosfäär, mis tekib hauakambrisse sisenemisel, kestab edasi hea mitu tundi. Mausoleumide rajamine on iidne tava. Mõtleme Egiptuse püramiididele või mongolite hauakambritele, niisamuti on enamik Vietnamis muistseid kuningaid lasknud enesele eluajal ehitada mitmehektarilised uhked hauamemoriaalid, mis ületavad tunduvalt nende maapealsete tegemiste vägevuse.

Vietnamis toimiv usund on segu konfutsiaanlusest, mahajaanast ja kristlusest. Hanoi asuvad ka selle riigi suurimad templid, mis on kogu rahva palverännakute siht. Rituaalide käigus lauldakse, loetakse pühi tekste, põletatakse suurtes saviahjudes sümboliseid dollareid ja kohalikku raha.

Buddha munkade positsioon ei ole Vietnamis nii tugev kui Tais või Birmas, kuid sealse katoliku kirikus avanes üsna trööstitu pilt. Hanoi *Notre-Dame'*is viibis reedese missa ajal kaksikümmend muldvana inimest.

Kõige sügavamale mulje jättis ligikaudu tuhat aastat tagasi rajatud Raamatutempel, mis asub Hanoi ja on pühendatud kõikidele õpetajatele, eelkõige Konfutsiusele.

Teater.

Esimene teatrietendus, mida nägin, toimus Hanoi keskvaljakul, järve ääres, kus esinesid iga-aastase tširkuse- ja akrobaatikafestivali võitjad. Tohtu rahvamass, palju muusikuid ja tänavakauplejaid, uskumatud trikid. Sõnateatrit euroopalikult mõistes oli raske leida. Küllastasin maailmakuulsat allveenukuteatrit ja Saigoni Rahvusteatrit, mida võiks võrrelda meie "Vanalinnastuudioga" või Raikin juuniori "Satirikoniga", kuid tase oli palju madalam.

Suurima elamuse sain aga ühest Kesk-Vietnami väikelinnast, Huest, kus iga laupäeva õhtul mängitakse improvisatsioonilist etendust, mis kajastab eelmise nädala sündmusi riigis. Kostümeeritud artistid retsiteerivad mikrofonidesse poliitilist satiiri ja lorilaulu. Tihti peale võivad sellised rahvakogunemised kesta 24 tundi ja et aeg igavaks ei läheks, mängitakse selsama trupi eestvõtmisel ka bingo-lotot.

Kõige lõbusam teatrielamus aga tabas mind Saigoni Rahvusteatris. Sain suure vaevaga pileti, sest kassast öeldi, et kõik on välja müüdud. Rääkisin siis kassatädile, et olen spetsiaalselt selle etenduse pärast teisest maailma otsast siia sõitnud, ja ta halastas mu peale. Läksin rõõmsalt teatrisaali, mis meenutab meie "Estonia" teatri oma ja kuigi etenduse alguseni oli jäänud viis minutit, oli saalis peale minu seitse inimest. Olin rabatud. Küsisin, mis kell etendus algab, mulle öeldi, et kohe. Istusin maha ja mõtlesin, et miks nad mulle väitsid, et saal on välja müüdud. Mõõdus kaksikümmend minutit, kuid etendus ei alanud ikka veel. Rahvast tilkus tasapisi juurde ja korraga läks saal pimedaks. Lavale ilmusid näitlejad, kelle pea külge olid kinnitatud mikrofonid, kuigi nad hakkasid mängima draamaetendust. Miks neil oli vaja mikrofone, selgus üsna pea. Nimelt saabus järgmise tunni jooksul kärarikkalt veel poole saali jagu teatriveatajaid. Lapsed jooksid vahekäikudes, mõned sõid õhtusööki, kõik, kellel oli võimalus, helistasid mobiiltelefoniga. Näitlejad ei lasknud end sellest segada ja rääkisid päheõpitud teksti mikrofonidesse. Etendus oli lihtne, tänapäevasatiir ja vaimukaid kohti tähistas publik naeru ja jalgade trampimisega. Ja ennäe — etenduse lõpuks saigi saal rahvast täis, kuigi viimased tulijad nägid võib-olla ainult viit minutit sellest lavastusest. On selge, et Aasias ei ole teatril sellist pühaduse oreooli nagu Euroopas. Teatrit käsitletakse ühe meelelahutuse osana ja riigipoolne toetus sellele kunstiharule on üsna napp.

Köök.

Prantsuse vaim on ulatanud käe aasia teravusele. Väga populaarne on süüa tänavalt ostetud toitu ja juua sinna kõrvale teed või õlut. Ühtlasi on Vietnam ka ainuke riik, kus mõned filantroobid üritavad viinamarju kasvatada ja ka veini teha. Kui te valate "Monastörskaja Izbasse" "Värska" vett, saategi vietnami veini. Au neile pingutuste eest.

Värskeid puuvilju on saada aasta ringi ja maailma parimaid *baguette'*e tehakse kindlasti Hue-nimelises linnas. Meie mõistes on see hamburger, kuid koosneb kahekümnest komponendist.

Söögiteema kokkuvõtteks võib öelda, et vietnamlaste lemmiktegevus on istuda oma maja ees ja juua pisikestest tassidest rohelist teed. Niimoodi tundide kaupa. See kehtib eelkõige muidugi meeste kohta, sest naised peavad päev otsa mööda linna ringi tormama, hiigelkoormaid kandma ja perele elatist teenima.

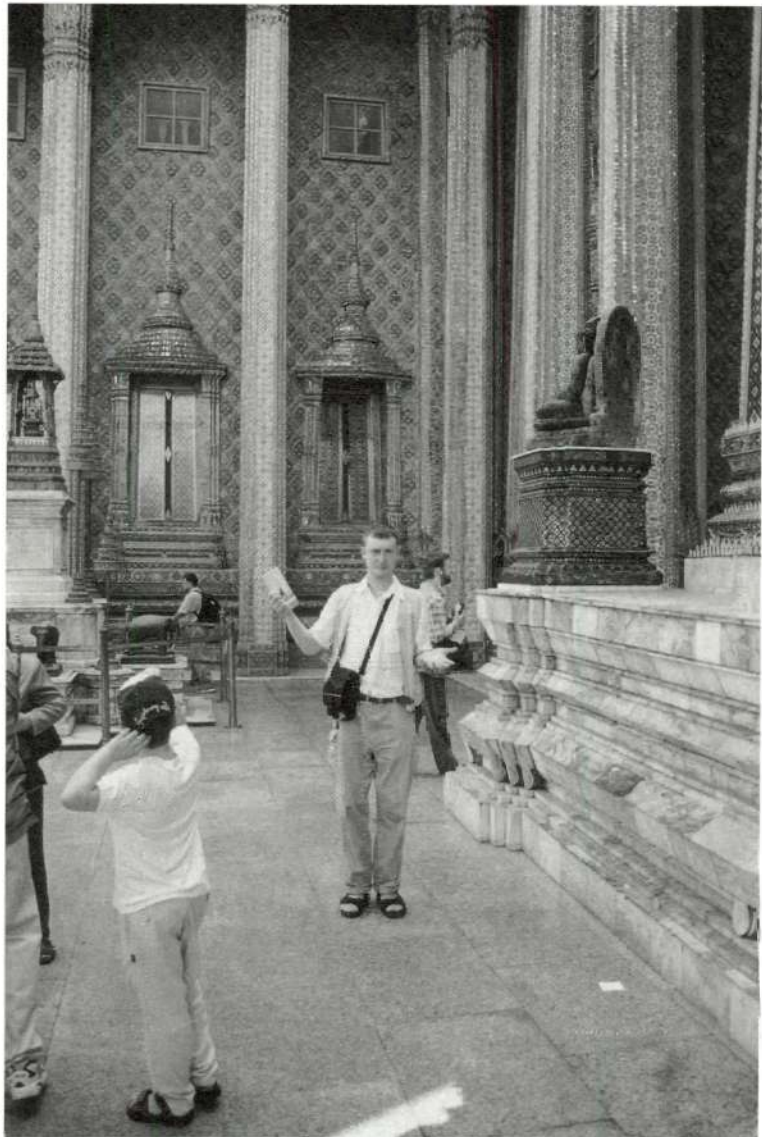
Transport.

Vietnami transpordi kaubamärk on velorikša. Samas on see üks põlastusväärsemaid ameteid ja paljud mehed, kes seda tööd teevad, on pärit lõuna poolt või sõdinud kunagi valel poolel – Lõuna-Vietnami sõjaväes.

Vietnam on põhjast lõunasse üle 2000 kilomeetri pikk. Raha kokkuhoiu mõttes läbisin selle teekonna erinevates mikrobussides. Mikrobussi keskmine kiirus oli 40 km/h ja peale 12-tunnist sõitu, pressituna kahe purjus iirlase vahele, sain ma aru, et nirvaanat võib leida ka auklikul teel lakkamatu raadiost

kostva vietnami muusika saatel. Kasutades kohalikku, mitte turistidele mõeldud transporti, on hind kümme korda odavam. Pealegi ei näe luksusrongide või lennukiga sõites õõsel tormise mere ääres õõtsuvaid palme ja pisikesi toidupoode, kus viie Eesti krooni eest kõhu täis saab. Lisaks perenaise jutuvada.

Kui midagi Vietnamist meelde jääb, siis on need ookeanile avanevad liivarannad, mere ääres õõtsuvad piiniad, nulud, jalgrataid ja mõtlidud inimesed. Üsna eestlaste moodi. Saionis sattusime meeldiva eksituse tõttu ühte lukshotelli ööbima. Selle perenaine oli füüsikadoktor, kes teadis suurepäraselt, kus

Bangkok.
Eesti lavastaja Tai
kuningapalee ees.

Bagan, üks reisi kõrgpunktidest. Inimesed elavad nagu tuhat aastat tagasi, tõelises usus Budhha eeskujusse.

on Eesti, ja on suures vaimustuses sellest, et meie SKP on kõrgem kui Vietnamis, kuigi vietnamlasi on 60 miljonit.

Ma lootsin, et vanem põlvkond räägib vene keelt, kuid see oskus oli üllatavalt kassin ja mingit erilist sidet Venemaaga nad ei tundnud. Samuti mitte Ameerikaga. Kui, siis Hiinaga, kuid esmaseks peetakse ikkagi vietnamlaseks olemist.

Armastus ja haigus.

Prostitutsiooni töid Aiasse eurooplased, niisamuti nagu narkootikumide kuri-

tarvitamise. Hetkel on tavaline, et lääne mees leiab enda elukaaslase Aasiast. Kohtasin ka väga palju nii-öelda Euroopa printse, kes olid tulnud täitma aasia naiste salaunelmaid. Tavaliselt iseloomustab neid krediitkaart, lilleline särk, rohkelt eluaastaid ja vilav pilk. Olin ühe jutuajamise tahtmatuks tunnistajaks, kus 60-aastane saksa pensionär seletas ühele vietnami hoorale, et "you are the miracle of my life". Tõenäoliselt nemad omavahel ei abiellu, kuid sagedane on see, et lääneeurooplastel on aasia naine, keda nad Euroopa mõistes naeruväärse summaga toetavad ja siis paar korda aastas külastavad. Neil võib olla ka

ühiseid lapsi, kuid ometi ei ole see aus mäng, sest aasia naised on üles kasvanud teadmises, et mehed juhitud oma käitumises aukoo-deksist ja nende sõna maksab. Seetõttu on nad kerge saak.

Aids on probleem. Eelkõige seetõttu, et lääne inimesi peetakse mingis mõttes puh-tamaks ja enda eest hoolitsevamaks. Pettumus on seda suurem.

Tehnoloogia.

Mobiilitelefoni töötab ja pole väga kal-lis. Internetipunktid on odavaimaid Kagu-Aasias. Ja autosid on meeldivalt vähe, sest enamik sõidab mõnusate ja odavate mootor-ratastega.

KAMPUCHEA

Punased khmerid.

Kampuchea oli kahtlemata selle reisi kõige suurem elamus. Nagu te teate, tulid sel-les iidse kuningate riigis 1975. aastal võimu-le punased khmerid. Tegemist oli põhiliselt alaealistest koosneva sõjaväelise jõuguga, keda juhtisid Pariisis hariduse saanud ultra-kommunistid. Järgmise nelja aasta jooksul, mil riik nende valduses oli, tapsid nad erineval viisil kolm miljonit inimest. Suured läänerii-gid ei sekkunud sellesse õudusesse, väites, et see on Kampuchea siseasi. Punased khmerid rõhutasid, et iga revolutsioon nõuab ohvreid. Ja nii viisidki nad kolme päevaga inimestest tühjaks pealinna Phnom Penhi. Nad hävitasid riigist kõik televiisorid, raadiod, raamatud, jalg-rattad. Likvideerisid haritlaskonna ja võõrkeeli

oskavad inimesed. Pered lahutati ja kõiki sun-niti töötama riisipõldudel, kus iga eksimuse eest võis karistada surmaga.

Selle hullumaja lõpetasid 1979. aastal vietnamlased, tuues oma väed riiki sisse ja vallutades kolme päevaga maa. Punased khmerid põgenesid džunglisse. Siis teatas kor-raga Ühendriikide valitsus, et paha sotsialist-lik Vietnam on agressor, ja asus toetama punakumere. Järgmised kaksikümne aastat käis niigi vaevatud riigis jöhker kodusõ-da. Briti ja USA valitsus õpetasid ja finantsee-risid maamiinide panekut kogu riigi territooriumil. Nii palju sandistatud inimesi kui praegu Kampuchea näha võib, pole ma varem kusagil kohanud. Ja nüüd on lääneriigid suu-red maamiinide vastu võitlejad.

Punased khmerid said kolm aastat ta-gasi amnestia ja tulid džunglist välja, nad on proovinud varjunimede all erinevates kohta-des uuesti tsiviilelu alustada, kuid maa on endiselt raske seisus. Põhiliseks sissetuleku-allikaks on turism ja vaatamisväärsuseks Angkor Vati muistne templikompleks, tõe-näoliselt maailma suurim religioosne ehitis, mis on umbkaudu tuhat aastat vana. Üheks päevaks sinna minna pole mõtet, sest ainu-üksi üks hoone on seal sama suur kui kogu Tallinna vanalinna müüri piiratud osa. Ost-sin nädalapileti ja usun, et väga palju jäi veel vaatamata. Kuid ütlen üht — kui midagi siin elus nägema peaks, siis on see Angkor Vat.

Teater.

Kampuchea teater on minu hinnangul Kagu-Aasias hetkel kõige huvitavam. Ühelt

Jaanus Rohumaa
Cho Changi
paradiisisaarel.
Reisi lõpp paistab.

Hanoi. Raamatutempel, kus asuvad suurte õpetajate hauatahvlid, mis toetuvad kilpkonnale.

poolt on see tingitud segastest ühiskondlikest oludest ja teiselt poolt iidse teatritraditsiooni olemasolust. Nii püütaksegi seal taas elustada klassikalist *khon*-tantsuteatrit ja *lakhon*-sõnateatrit. Üsna palju tegutseb Kampucheas hetkel lääne teatriinimesi, kes töötavad põhiliselt noortega ja edendavad näidendite kirjutamist. Väga sageli võib teatrietendusi näha restoranides, kuid selline toidu kõrvale kunsti nautimine on samuti vana aasia traditsioon. Õnnestus kaasa tuua ka kampuchea näidend, mis räägib hetke põletavatest probleemidest nagu alkoholism, narkomaania ja prostitutsioon. Need probleemid tulevad kuidagi tuttavad ette, kas pole nii?

Prostitutsioon.

Otsustasin ühel õhtul pärast 35-kraadises kuumuses veedetud ekspeditsioonipäeva minna linna peale meelt lahutama ja nii sattusimegi meie rühma noorliikmetega khmeri diskole. Pilt, mis avanes, oli väga lõbus. Kohalikku päritolu muusika mürtsus valjult, poisid tantsisid omavahel ja tüdrukud omavahel. Siis lasti tuled ära, moodustati paarid ja alustati kummalist ringtantsu. Siis pandi uuesti tuled põlema ja pidu oligi lõppenud.

Meile jäi sellest väheks ja kuna karaoke on Aasias ülimalt populaarne, siis otsustasi-

me külastada ühte karaokebaari. Klubisse sisse astudes tabas meid üllatus. Eesruumis istus kakskümmend alaealist tugevalt meigitud tütarlast. Õlise naeratusega turvamees juhatas meid ühte väiksesse ruumi. Püüdsin talle selgitada, et meie huviks on karaoke. "Karaoke, karaoke. Jaa, ma mõistan, karaoke." Ja pilgutas silma. Ja pani telekas mängima pornovideo. Ütlesime, et me ei soovi neid teenuiseid, mida ta meile tõenäoliselt pakkuda tahab, ja hakkasime välja minema. Veel ukse pealt hõikas ta meile järele, et on nõus meile andma tüdrukuid soodushinnaga, viis dollarit tükk.

Koduteel olime üsna vaiksed, sest olid meeles nende umbes 15-aastaste tüdrukute näod, kes olid arvatavasti kodukülalt vaesuse eest põgenenud. Tõenäoliselt ootab neid parimal juhul ees mõneaastane teenistus, halvimal juhul aids. Ja kuna Tais on narkomaaniavastased seadused ülikarmid, siis on lääne seksi- ja narkoturistid enda sihtmärgiks valinud viimastel aastatel just Kampuchea ja ka Laose.

Toit.

Kampuchéalased söövad põhiliselt kala ja riisi, mida nad oskavad teha väga maitvalt. Väga palju juuakse jäävett ja puu-

viljamahlu. Toidu peale kulub päevas maksi-
maalselt viis dollarit, kallimates restoranides
on hinnad Tallinna tasemel, kuid luksus nagu
parimates Euroopa restoranides.

Majutus.

Angkor Vati lähedal võib leida hotelle
hinnavahelemikus 2–2000 dollarit. Mina vali-
sin muidugi esimese variandi, kuid ka kallid
hotellid on täis. Seoses lennuliini avamisega
Bangkoki ja Angkor Vati vahel on turistide
hulk plahvatuslikult kasvanud ja hetkel on
meesterahvaste hulgas kõige hinnatum ja ta-
savam töö olla mootorrattajuht, kes turiste
templite vahel ringi sõidutab, viie dollari eest
päevas.

Transport.

Küllap te teate neid vanu "Raketa" tüü-
pi vene tiiburlaevu, mis sõitsid näiteks Tar-
tust Pihkvasse. See on madal, lameda katuse-
ga kiire laev. Kui ma läksin ühte Phnom Penhi
turismibüroosse, et osta laevapiletit Angkor
Vatini, siis soovitas müüja mul osta pileti ka-
tusele. Küsisin üllatunult, miks, sest sõit pidi
kestma viis tundi. Selle peale ütles müüja, et
vaadake, kui laev kogemata kiire sõidu ajal
ümber läheb ja põhja vajub, siis salongist ei
pääse te kuidagi välja. Otsin kerge hirmuga
pileti ära ja olingi järgmisel varahommikul
Mekongi jõe ääres. Laev oli puupüsti täis, nii-
samuti katuski. Ronisin kompsudega katuse-
le, kinni hoida polnud millestki, päike kõrve-
tas ja siis kihutas laev kohalt minema. Esime-
ne tund oli nagu õudusunenägu. Klammer-
dusin nagu konn pleki külge ja proovisin tu-
geva vastutuule käes kuidagimoodi pardale
jääda. Kolme tunni pärast muutus aktuaalseks
küsimus, kuidas kasutada tualetti, ja ei jää-
nudki muud üle, kui pidin nagu James Bond
kihutava laeva parrast mööda turnides masi-
naruumi minema. Pärast seda tundus mulle
juba kõik võimalik.

Autosid on Kampucheas imevähe ja
õigupoolest pole ka teid, kus nendega sõita
saaks. Põhilised liiklusvahendid on mootor-
ratas ja paat. Küllastasin Mekongi suudmes
paiknevaid nii-öelda ujukülasid, kus pere-
kondade elu möödubki 20-ruutmeetrisel ka-
tusega parvekesel. Selle peal inimesed sünni-
vad ja ka surevad, püüavad kala ja kasvata-
vad sigu. Ei raadiot, televisiooni, ajalehti ega
raha. Täielik naturaalmajandus.

Õnn.

Kardan, et paljudel inimestel on
Aasiast vale ettekujutus. Tihtipeale arvatak-
se, et Aasiase sattudes kohtute räpasusega,
lohakate ja laiskade inimestega, džunglis hul-
guvad teeröövlid, kuritegevus käib üle pea
ja vaesus masendab. Pilt, mis mulle Aasias
avanes, oli teistsugune. Kohtasin röömsaid ja
eluga hakkama saavaid inimesi, sain aimu
fantastilisest budistlikust kultuurist, nautisin
aasia kööki ja teatrietendusi. Tai on kindlasti
kõrgemalt arenenud riik kui Eesti. Me võime
nuriseda nende seaduste ja kultuuriliste ise-
ärasuste üle, kuid määravaks ühiskonna hin-
damisel on õnnelike inimeste hulk selles. Ja
Tais on hea elada. Lääne moodsa tsivilisat-
siooni hüved on seal sobitunud budistliku
mõtteviisiga, mis annab inimesele nõu mitte
klammerduda maiste asjade külge sel määral,
et sa ennast õnnetult tunned. Õnnelikuks
eluks ei ole palju vaja, hea küll, võib-olla on

Hanoi. Raamatutempel. Sirenihäälised tütarlap-
sed võrgutasid meie reisiseltskonda, mille taga-
järjel Rain Tamm lahkus sellesama pilli omani-
kuna.

Igor Baturini fotod

selle eluvaate üheks eelduseks tõesti aasta ringi valitsev 30-kraadine kuumus ja see, et hoolas põllumees võib saada aastas kolm saaki, et meres on nii palju kala, et seda ei jõuta välja püüda, et värsked puuviljad on peaaegu aasta läbi puu otsas, kuid kõige aluseks on siiski budistlik mõtteviis. Kui ma oleksin investor, siis viiksin raha kõhklematult Aasiasse, kuna aga olen teatrilavastaja, siis on mul küsimus: mida on meil Aasiasse viia? Milline meie kultuuri osa võiks neile huvi pakkuda? Eesti klassikaline muusika, mis meile Euroopas kuulsust on toonud, on nende jaoks liiga kurb. Häid maalikunstnikke on seal tänavate kaupa ja sõnateatrist ei saa nad vist aru. Võib-olla ongi tähtsam see, et pärast Aasiat käimist on suurem tõenäosus leida ideid, kuidas muuta sinne elu paremaks. Sest tõde on väga lihtne — austa inimest ja ära soovi talle halba. Siis vastab ta sulle loodetavasti samaga.

“Lufthansa” lennukisse istudes ja Bangkoki lennuväljalt õhku tõustes avasin toidukorvi. Pärast esimest suutäit oli tunne, nagu sööksin saepuru. Toidul polnud mingit maitset. Sain aru, et olen tagasi Euroopas.

Läbisime kahe kuu jooksul ligi kümme tuhat kilomeetrit, kasutades ligi kahekümme erinevat transpordivahendit alates elevandist ja lõpetades jõetrammiga. Vaimustusin täielikult aasia kõõgist ja praktiseerin seda jõudumööda nüüd koduski. Ekspeditsioonirühm tõi reisilt kaasa ligi 8000 fotot, mitukümmend tundi videomaterjali ja teadmise, et tahame sinna tagasi minna.

Mis ma sealt sain, võiks küsida. Mu kuldpruuniks päevitunud nahk kadus mõne nädala jooksul ja asendus kodumaise sinakashalliga. Noorem tütar oli ilma minuta poole võrra vanemaks saanud. Perekonna eelarve on nüüd nõrk, et mitte öelda — vilets. Ka mina pole endine. Kõige olulisem on ehk kogemus maailmast, kus vaim prevaleerib raha üle ja kus õnnelike inimeste hulk on müstiliselt suur.

Autor tänab südamest Kultuurkapitali, Rahvuskultuuri Fondi, Tallinna Linnateatrit, Radiolinja Eestit ja eelkõige Rein Rauda.

MATI KUULBERG
9. VII 1947 — 14. VI 2001

2. detsembril 1970 toimus konservatooriumis kohtumine Šostakovitsiga, kes kuulas tähelepanelikult eesti noorte kolleegide teoseid. Tutvunud Mati Kuulbergi “Nelja sonaadiga teemal BACH” ja Tuubakontsertiinoga, ütles Šostakovits: “Autoril on hinnatav omadus — huumorimeel — ja oskus seda väljendada.”

Juba Kuulbergi konservatooriumiaastad olid väga viljakad, kui silmas pidada mitte ainult teoste arvukust, vaid ka nende repertuaaris püsimise võimet. Helilooja suur sõprus paljude interpreetidega, eriti oma eakaaslastega, tõi kaasa arvukate kammer-teoste sünni.

Enamik Kuulbergi teostest hakkas elama n-ö lavaelu, neid mängitakse. Heliloojale on see parim tasu.

Tiia Järg aastal 1992.

MIS SAAB SÕNAST?

IX Euroopa Teatripreemiate festival Taorminas, 5. – 8. aprill 2001

Autistlik Euroopa teater – nõnda võtsin aasta tagasi kokku VIII Euroopa Teatripreemiate festivalil nähtu. Näitlejad mõllasid ja rabelesid, olid füüsiliselt erakordselt aktiivsed, või vastupidi – tõmbusid totaalselt isendasse, keskendusid oma (või lavastaja) sissekaemusele. Tulemus oli mõlemal puhul üks: teater pöördus publikust ära.

Sellekevadine pilt oli teistsugune. Taormina festivalil nähtud lavastused haakusid teravalt tänase maailma valupunktidega, tõi esile ühiskonnas valitseva segaduse, väärtuste puudumise, toetuspunktide hajususe. Ja ehkki see teater ei pakkunud mõnusat äraolemist või valguskiirt tunneli lõpus, oli ta selgelt vaataja poole pöördunud, temaga suhtlev või suhelda üritav teater.

Midagi on kahe järjestikuse aasta kogemustes siiski sarnast, nimelt kinnitavad nähtud lavastused, et üksnes sõnaga ei saa sõnateater enam hakkama. Või oleks ehk õigem öelda – sõnateater ei usalda enam sõna? Ta otsib sõnale lisaks ja toeks kõikmõeldavaid asju – helisid, laulu, liigutusi, videot jne.

Alain Platel – prügimägi Bachi taustal

Nagu saanud tavaks, antakse igal aastal välja üks elutööpreemia ehk Euroopa Teatripreemia ning kaks kuni kolm "Uue reaalsuse" ehk teatrilaste otsingute preemiat.

Üks seekordne "Uue reaalsuse" preemia laureaat oli flaamlane Alain Platel, kelle trupp esitas festivalil lavastuse "let's op Bach". Ühe sõnaga määratledes võiks seda tööd iseloomustada kui kapitaalset kontrasti: lavastuse muusikalise taustana kasutas Platel Bachi koraale, mille minimalistikule täpsusele vastandusid rohmakad ja antigraatsilised liigutused, inetud tõsted, moondunud poosid. Mis siiski ei tähenda, et lavastuses poleks olnud mingit ilu. Ilu oli, aga ainult selleks, et seda ilu-illusiooni purustada. Kas või stseen, kus eeslavale koonduvad kolm tõesti missi-

välimusega naist, nad alustavad kaunist laulu, satuvad üha suuremasse ekstaasi, skandeerivad Kuubast, revolutsioonist, imperialismist, võtavad siis üles Iisraeli mõne aasta taguse "Eurovisiooni" võidulaulu, karjuvad juutidest, Palestiinast. Nad lõpetavad nuttes ja lavapõrandal väherdes.

Pisut keskklavalt eemal, ent piisavalt nähtaval, üritab pikka kasvu nahkpükstes mees samal ajal piiluda 12–13-aastase tüdruku seeliku alla.

Mõni aeg hiljem tõuseb lavategevuse keskmesse vereplekilise seelikuga naine, ta rullib end mööda lava, sooritab groteskseid hüppeid, hullab ja/või hullub. Siis haarab toosama pikk mees tal käest, tüdrukule pannakse pähe vintsutada saanud pruudipärg ning algab laulatus. Verine naine ja peaaegu alasti mees, kes näeb välja täpselt nagu Milos Formani filmi "Rahvas Larry Flynti vastu" USAs skandaali põhjustanud plakat, mille keskne element oli ristilöödu asendis mees, USA lipp niuetel.

Kui pressikonverentsil küsiti, kes on tema eeskujud, mainis Platel otsekohe Pina Bauschi. Pole ka ime. Just nagu Bauschki üritab Platel kaasa rääkida siin ja praegu toimivas, kõverpeegeldada ühiskonnale tema oma veidruse, hüsteeriat ja saamatust.

Samas on silmanähtav, et esteetikalt on Platel Bauschist tunduvalt räigem, valimatum. Tema kompositsioonid mõjuvad otsekui rämpsujuhilad. Ja see pole keskmine heaoluühiskonna rämps, see on pigem üsna jäle prügimäe kraam.

Ka tantsutehniliselt on Platel antiesteehtiline. Liigutustel on küll vorm, aga see vorm on kõike muud kui kaunis. Sobib kõik, kui see vaid lavastaja arvates midagi väljendab.

Platel ise kirjeldas oma töömeetodit kui liigutuste ülekanne: proovide algusajal laseb ta kõigil esinejail improviseerida, siis aga võtab ühe tantsija poolt välja mõeldud liigutused ja paneb neid tegema kellegi teise. Miks?

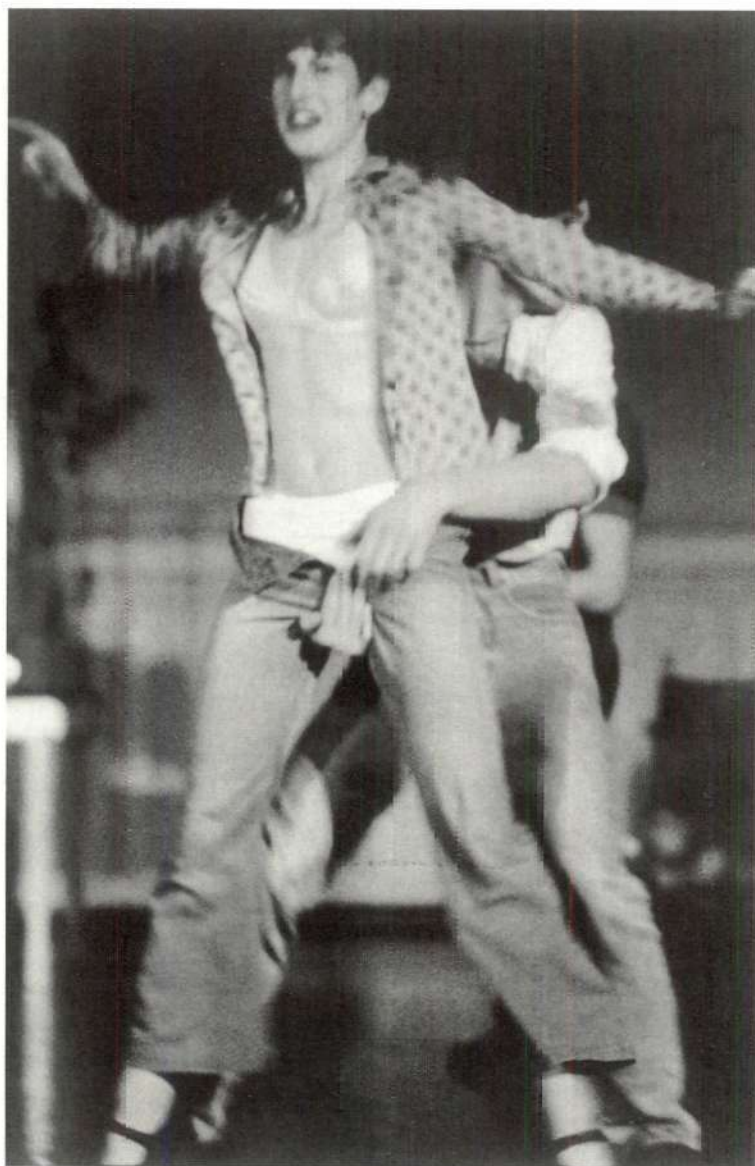
Liigutused muutuvad nii oluliselt (mitme)tä-
henduslikumaks.

Michel Piccoli: "Teater on see, mida sa pa-
rasjagu teed."

Suure Euroopa Teatripreemiaga läks
sel aastal üsna samamoodi nagu möödunud
— see oli elutöö preemia, mille õigustatust ei
tõestanud üleandmistseremoonia kogemus.
Samas ei vaidlustanud ta ka jagajate otsust,
sest teened on niivõrd ilmselged.

Preemia anti Michel Piccolile, itaalia
päritolu prantsuse näitlejale, kes laiale avalik-
kusele tuntud küll ennemini kino kui teatri
kaudu, ent kes Prantsusmaal siiski ka üsna
märkimisväärseid teatrirolle teinud.

Festivali päevil näidati ulatuslikku ret-
rospektiivi Piccoli töödest, kinost, telefilmidest,
teatrist. Viimaste seast on üks rohkem tuntuid
ilmselt Gajev Peter Bröoki "Kirsiaias". Ja mis siin
salata, lavastuse videoversiooni vaadates jäi en-
nekõike silma Natasha Parry, ehkki ka Piccoli
malbele osatäitmisele pole midagi ette heita.

Flaamlane Alain
Platel, üks see-
kordne "Uue
reaalsuse" preemia
laureaat. Tema
trupp esitas
festivalil lavastuse
"Let's op Bach".
Chris Van der Burghti
foto

Siiski astus vanameister Sitsiilias ka ise lavalaudadele, kandes ette lühendatud versiooni Pirandello "Mägede hiiglastest". See oli kõike muud kui muljet avaldav teater. Muidugi mõista ei kiputud seda eriti välja ütlemale, pigem vahetati kõnekaid pilke.

Materjal ise oli ilmselge kummardus festivalile ja Pirandello kodumaale. Ka teema – vana võlur oma unelmatest rajatud lossis – näis 79-aastasele Piccolile sobivat kui valatult. Esitus oli paraku vanamoodne, igav, säratu, näitleja mängis otsekui iseenda sisse, ei kandunud üle rambi. Võib-olla oli põhjuseks ka täiesti vale esitamispaik: Catania XIX sajandi stiilis hiiglaslik rõdudega teatrimaja. Võimalik, et kuuekümneme vaatajaga *black-box*'is mõjunuks kõik hoopis teisiti.

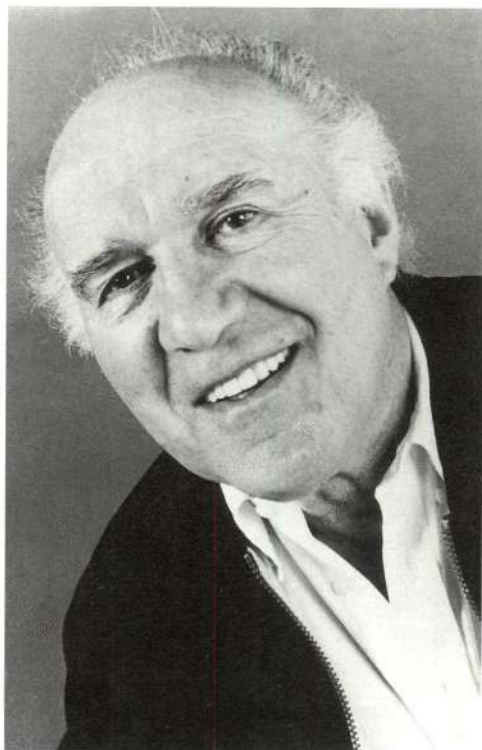
Seevastu pressikonverentsidel oli Piccoli ülimalt varmas vastaja, elujõuline, särav, irooniline. Enam kui mis tahes meenutused kuulsatest meestest Buñuelist Brooki ja Luc Bondyni käivitasid teda poliitilised teemad: Iisrael, Bosnia, neofašism.

Kui Piccolilt küsiti, miks ta siiski teatrit teeb, kuigi see ei too sisse raha ega erilist kuulsust, siis vastas ta: "Sest teatris on näitleja kõige tähtsam, ta on kogu aeg kaasas. Teater on see, mida sa teed. Kino – see, mida sa tegid."

Heiner Goebbelsi sahteldatud aju

Teine seekordne "Uue reaalsuse" preemia läks saksa päritolu Heiner Goebbelsile, kes esindab Platelile mõneti vastandlikku suundumust: ülitäpset, esteetiliselt kaunist ja lihvitut teatrit. Ent nagu tema kolleegil ja konkurendilgi – sõnu on Goebbelsi töödes küll palju, aga neist ei vormu tervikut, nad ei suuda väljendada seda, mida oleks oluline väljendada. Sõnad on Goebbelsile pigem algemendid, millest ta paneb kokku rütme või meloodiaid. Mis on ka täiesti mõistetav, sest kõrvuti teatriga on Goebbels tuntud ja tunnustatud helilooja, kelle teos "Surrogate Cities" oli sel aastal klassikalise muusika "Grammy" nominent.

Goebbelsi lavastus "Max Black" oligi loomult kompositsioon helidele ja näitlejale, kes tekitab helisid: muusikariistadega, tööriistadega, köögiriistadega, omaenda häälega. Fantastilist näitlejameisterlikkust demonstreeerinud Andre Wilms tormas ligemale poolteist tundi mööda lava, esitas igast asendist hirmkiiresti hirmkeerulist teksti (vaheldumisi inglise ja prantsuse keeles!), käivitas ja seiskas

Suur Euroopa Teatripreemia anti Michel Piccolile, itaalia päritolu prantsuse näitlejale.
Mari Del Curto foto

kõikvõimalikke masinaid, korraldas pisikesi tulekahjusid ja plahvatusi.

Lavastuse kavaleht nimetas "Max Blacki" kontserdiks üksildasele ajule. Tekstilise osa moodustasid Wittgensteini, Lichtenbergi ja Valery mõtteavaldused vaheldumisi matemaatiliste ja füüsikaliste vormelite ja tõesusjadadega.

Olgu näiteks katke "Max Blacki" tekstist:

"Ajus on sahtlid, millel kirjad:
Õppida ära ühel sobival päeval.
Mitte kunagi sellele mõelda.
Mõttetu süveneda.
Sisu uurimata.
Kiire!
Hädaohtlik.
Delikaatne.
Võimatu.
Unustatud.
Reserveeritud.
Teistele.
Jne."

Teine seekordne "Uue reaalsuse" preemia läks saksa päritolu Heiner Goebbelstile, kes esindab ülitäpset, esteetiliselt kaunist ja lihvitud teatrit: Goebbelsti lavastus "Max Black" ja fantastilist näitlejameisterlikkust demonstreeriv Andre Wilms.

Või järgmine tõdemus: "Kõva kõmakat tekitav avastus on rohkem väärt kui vaikne avastus. Sestap peame paluma jumalat, et kui ta annab meile võimaluse midagi avastada, siis olgu see miski, mis toob kaasa kõva kāraka."

Ja just seda Wilms laval teeb: üritab avastada, tõestada, pauku teha. Ta askeldab, kommenteerib oma tegevust, süütab ja kustutab projektoreid, kārnsatab juhtmeid, rāāgib vahetpidamata. Ja on siis kaua vait. Klōbistab, tekitab resonantse, keedab isegi kohvi nii, et kannu undamisest saab taustamuusika.

Kōik kokku on paiguti nārvesōōv. Paiguti lummav.

Eriti hāsti ta oma eksistentsile pidet ei leia, samas oleks tegutsemata olek tāiuslik pidetus. Tegutsemine — et ennast ōigustada. Sōnad — hoolimata sellest, et nad ei tāhenda vōi et nende tāhendus pole ōige — selleks, et ōiritada mārāratleda, ōiritada paika panna. Kui ākki ei saagi paika panna. Aga ākki saab. Vāhemasti ei anna ta alla, ta loodab avastada, tabada, ja tabada kõva kārakaga.

Heiner Goebbelsti ja Alain Plateli tōōd andsid ūsna ūhemōttelist tunnistust sōnade jōuetusest, nende taandumisest taustahelideks, hāālikuiks, hāālitsusteks. Plateli lāhene mine oli rāige, groteskne, inetu. Goebbelstil kaunis, puhta joonega, graafiline.

Samas ei suutnud vōi tahtnud kumbki ka sōnadest loobuda. Soov sōnu kasutada vāljendab ilmselt siiski mingit ūrgset usku, et sōna saab millelegi pihta. Omal kombel on see ehk uus-beckettlik teater, sōnateater, mis on vāljunud sōnade kontrolli alt.

Huvitav on tegelikult see, mis sōnast edasi saab. Kas ta kaob tasahilju teatrist tāiesti, et anda ruumi liigutustele, helidele, videopiltide virvarrile. Vōi vastupidi — tōuseb tuhast tāhtsamana, kui me arvatagi oskame.

Sōit sai teoks tānu Kultuurkapitali toetusele.

2000. AASTA TEATRI AASTAPREEMIAD

Lavastajapremia – **Mati Unt** (“Laulatus” ning “Meister ja Margarita” “Vanemuises”).

Kunstnikupremia – **Lilja Blumenfeld-Luhse** (“Talvemuinasjutt” “Endlas”).

Naisnäitleja premia – **Liina-Riin Olmaru** (Leele Tallinna Linnateatri lavastuses “Sild”).

Meesnäitleja premia – **Aleksandr Ivaškevitš** (vürst Mõškin Vene Draamateatri lavastuses “Idioot”).

Ansamblipremia – **Eesti Draamateatri lavastuse “Aristokraadid” trupp** (Ülle Kaljuste, Laine Mägi, Tiit Sukk, Harriet Toompere, Ain Lutsepp, Ivo Uukkivi, Sulev Teppart, Tõnu Oja, Peeter Volkonski, Priit Pedajas).

Eripremia – **Ita Ever** jätkuva kõrgvormi eest alates 1953. aastast.

Muusikateatri premia – **Jüri Alperen** (Ballettide “Anna Karenina” ja “Pähklipureja” muusikaline juht ja dirigent. Ooperi “Salome” ja teiste “Estonia” mängukavas olevate etenduste dirigenditöö).

Ballettipremia – **Aivar Kallaste** (peaosa balletis “Wolfgang Amadeus Mozart” ning viimaste aastate osatäitmised “Vanemuise” ja “Estonia” tant-sulavastustes).

Kriitikapremia – **Reet Weidebaum** (teatristünd-muste järjepideva, objektiivse ja tasakaalustatud kajastamise eest igapäevapäevases teatrisaates “Publikumärk” “Kuku” raadios).

Georg Otsa nimeline premia – **Riina Airene** (Catharina E. Tubina “Reigi õpetajas”, Silva I. Kálmáni “Silvas”, Fenega G. Verdi “Nabucco”, Vürstinna A. Dargomõžski “Näkingeius”, Herodias R. Straussi “Salomes” ja metsopartii G. Verdi “Reek-viemis”).

Ants Lauteri nimeline noore näitleja premia – **Piret Rauk** (Maria “Helisevas muusikas”, Varja “Kirsiaias”, Alma “Suves ja suitsus”, Abigail “Salemi nõidades”, Violet “La Traviata õös”, Nimiosa “Thérèse Raquinis”, nimiosa “Maria Stuartis”, Tora Teje “Pildimeistrites”, Elisabeth “Don Carloses” “Ugala” teatris ja Madleen Pärnu “Endla” “Elus ja armastuses”).

Ants Lauteri nimeline noore näitleja premia – **Indrek Sammul** (Romeo “Romeos ja Julia”, Rocco “Roccos ja tema vendades”, d’Artagnan “Kolmes musketäris”, Theo ja Markus “Ainsas ja igaveses elus”, Raskolnikov “Kuritöös ja karistuses”, Laertes “Hamletis”, Pisibobby Bennett “Inishmaani igerikus”).

Salme Reegi nimeline premia – **Iir Hermeliin** (Hille Ermel) (kunstnikutööd lastelavastustele “Charlotte koob võrku” “Vanemuises”, “Huck” Emajõe Suveteatris, “Inglitiivul ümber maailma” Nukuteatris.)

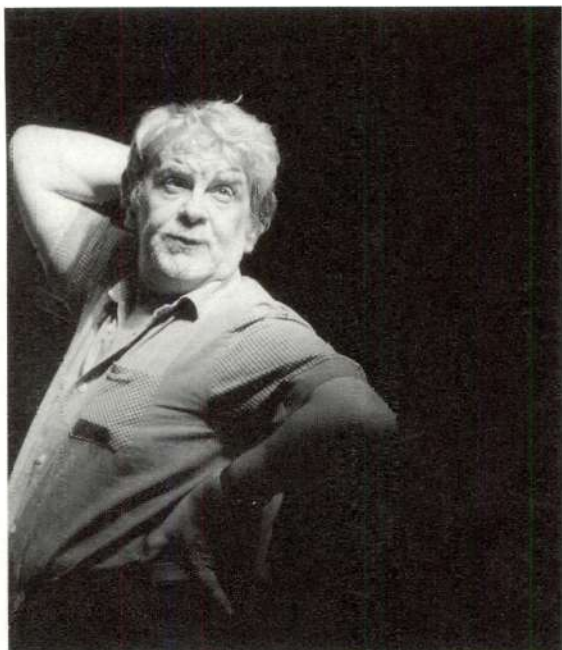
Aleksander Kurtina nimeline premia – **Hannes Villemson** (eestindused inglise, prantsuse ja saksa keelele, sealhulgas eelmise aastal lavale jõudnud V. Hugo “Hernani” tõlge).

Priit Põldroosi nimeline premia – **Eesti teatri bibliograafilise leksikoni töörühm** (Kalju Haan, Heino Aassalu (postuumselt), Vilma Paalma, Mare Põldmäe, Mall Põldmäe, Tiina Ritson, Reet Neimar).

Helmi Tohvelmani nimeline premia – **Laine Mägi** (pedagoogi- ja näitlejatöö eest).

Teatrite parimad tehnilised töötajad: Taimi Põlme (“Ugala” kunstnik-dekoraator), Anu Konze (Linnateatri vanemgrimeerija), Toomas Kreen (Nukuteatri etendusteenistuse juht), Maimu Meritee (“Vanalinnastuudio” õmbleja), Irina Batšerikova (Vene Draamateatri helitehnik), Külli Root (“Estonia” dekoratsiooniala juhataja), Tarvo Elblaus (Draamateatri lavameister), Arvi Hallik (“Endla” metallimeister), Aarne Hansalu (“Vanemuise” töökoda juhataja), Merle Siirak (Rakvere Teatri raamatupidaja).

Mati Unt.

Lilja Blumenfeld.

Aleksandr Ivaškevitš.

Liina Olmaru ja Indrek Sammul.

Reet Weidebaum.

Ülle Kaljuste.

Ita Ever.

Jüri Alperden.

Aivar Kallaste.

Iir Hermeliin.

Piret Rauk.

Edward Albee ja Hannes Villemson.

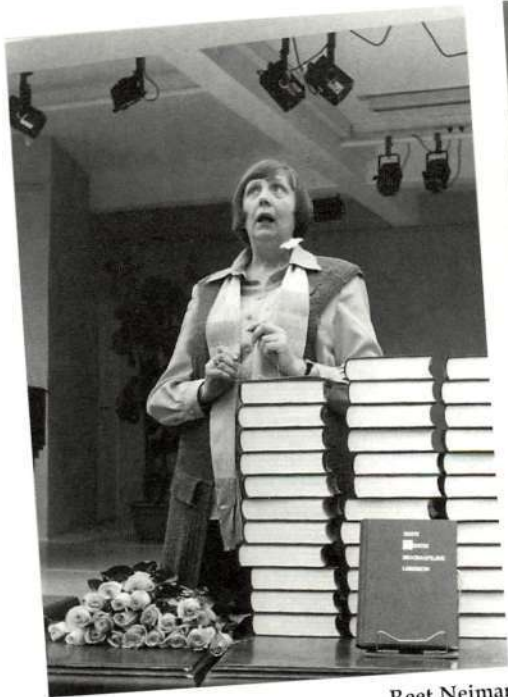
Riina Airene.

Laine Mägi.

Vilma Paalma,
Mall Põldmäe
ja Mare Põldmäe.

Reet Neimar.

Kalju Haan ja Vilma Paalma.

Mati Hiisi, Kalju Orro, Harri Rospit, Toomas Huigi,
Rein Urbeli, Enn Loidi ja Andres Teissi fotod

“JAZZKAARE” VÄRVID ENDISELT ERKSAD

Festivali “Jazzkaar” on tehtud nüüdseks tosina jagu. Kaksteist aastat tagasi poleks uskunudki, et see Anne Ermi hulljulge ettevõtmine osutub niivõrd vastupidavaks.

Seepärast võiks kõigepealt meenutada veidi ajalugu. 1980-ndate lõpul istuti koos ja arutati asja mitu korda ja mitmesuguse seltskonnaga. Kas aga jutust kaugemale oleks jõutud, kui Anne poleks otsustavalt ohje enda kätte võtnud, ei oska öelda. Tarvis oli just temasugust isiksust, kes räägiks lõpuks kõigil kõrvad lukku ning sponsorirahad välja. Algu oli muidugi raske, sest publikul ei nappinud vahest isegi niivõrd raha, kuivõrd kogemust. Esimestel aastatel olid piletihinnad ju soodsad, aga jazz ei olnud ilmselt populaarne, sest vahepeal oli olnud sellega pikk paus. Mäletan hästi, kuidas Sakala suures saalis mängis soomlaste UMO, mis on üks Euroopa parimaid bigbände, suurepärase trompetirühmaga. Publikut võis olla nii kolmesaja ringis, kes küll plaksutasid käed valusaks, aga tuhandekohalise saali jaoks jäi seda ikka veidi väheseks.

Anne Ermi suurim teene ongi minu meelest see, et ta on tagasilöökidest hoolimata kasvatanud koos “Jazzkaarega” ka uue džässipubliku, hoides samal ajal vana alles. See pole sugugi lihtne, sest ühe festivali repertuaarivalik satub kriitika alla nii või teisi. Näidet pole vaja kaugelt otsida. “Pori jazz” ideoloog Jyrki Kangas peab igal aastal vastama soome leHEMEESTE rünnakutele: miks on kutsutud see või teine, mis pole üldse õige jazz (muide, mis on üldse tänapäeval “õige džäss?”), igatahes tahate te teha jazzifestivalist rockifestivali jne. Pean ütleva, et olles seda vada tüütuseni kuulnud, samuti nagu Jyrki igihaljast vastust (“me peame, sest tuntud artistide piletituludest saame kinni maksta tundmatute eksperimentaatorite kontserdid”), on valikuvõimalus alati siiski olemas! Seepärast pean nentima, et näiteks vanake Bob Dylan (kes tõesti ei esinda džässi), totaalselt “pilves”

Johnny Winter või mõni muu eks-staar polnud ehk kõige õigem valik, rahvast oleks voorinud niikuinii, kuna “Pori jazz” on end juba aastate jooksul sisse töötanud festival, see on “in”. Sinna tulevad igal aastal oma piknikukorvidega ka sellised enesest lugupidavad soomlased, kes ei pruugi ilmingimata teada, et Louis Armstrong mängis trompetit ja Neil Armstrong oli astronaut, kes esimesena Kuu pinnale astus. Muusika mängib ja mõnus on olla.

Valikuvõimalusi on Anne Ermil mõistagi palju vähem kui “Pori jazz” korraldajatel, sest rahakott on mitme suurusjärgu võrra kõhnem. Seda enam tuleb tunnustada tema oskust leida igaks aastaks selline esinejatekogum, mis rahuldab järjest rohkem meie džässipublikut. Kui tänavuse “Jazzkaare” eel oli kuulda, et polegi nagu neid suuri staare, siis – sorry, Mike Stern või Eliane Elias on minu arvates sama suured tähed nagu Toots Thielemans, Joe Zawinul või mõni teine, kes varasematel aastatel siin käinud. Džässmuusika puhul on “staaridest” üldse veidi keeruline rääkida, sest siin toimivad koos väga mitmed tegurid. Erinevalt popmuusikast on siin kriitikute arvamus sageli plaadimüügiedust tähtsam, täpsemalt see, kui palju kellestki on kirjutatud. Sest kui ise pole veel läbi löönud, on alati soodne öelda – ma olen ju mänginud “Temaga”. Siin puudub muide igasugune vihje Mike Sternile, kelle tõepoolest legendaarne Miles Davis oma ansambliks kutsus. Stern on tänaseks juba ise paljude kitarristide iidol, oli kahtlemata ka tänavuse “Jazzkaare” üks peaesinejaid.

Festivali peaesineja selgub siiski tavaliselt alles pärast ürituse lõppu. Eelreklaamid tehakse küll etteantud materjali põhjal ja isegi konkreetse esineja tausta teades – kui mitme staariga on ta koos mänginud või muud sellist –, ometi võime ühel hetkel seista ikkagi täieliku üllatuse ees. Selgub, et mõni neist on vahetanud nii oma garderoobi kui ka muusikastiili või on lihtsalt halvas tujus, sest reis

kulges kehvasti ning lennuk ja toit polnud see ja hotell polnud ka jne. Õnneks on tavaliselt ka positiivseid üllatusi, mida ei oska ette arvatagi mõni selline, kes pole kunagi suurus-tega koos mänginud ja me ei teagi temast suurt midagi.

Tänavuse "Jazzkaare" suurim üllataja (peasaalis) oli mees, kelle kontserdile jäin hiljaks, nagu Murphy seadus ette näeb. Trepist üles tormates kuulsin saali kõrval olevast plaadiletist mitte just julgustavat hüüet: "Kuhu sa jooksed, see on ju nagu mingi Monti Püütõni sõu, mis seal praegu käib!" Hetkeks kangestusin, aga siis meenus, et Monty ja Co teevad ju üldiselt päris lahedat huumorit, nii et otsustasin ikka kaema minna. Hiljem kõigi käest kiidulaule kuulnud, oli mul tõsiselt kahju, et ei saanud kontserti algusest peale jälgi-da, seda enam, et avalugu oli töötlus ühest minu lemmikloost, David Bowie "Life on Mars", — sama müstiline versioon nagu teistestki (õnneks sain hiljem salvestust kuulda.)

Jutt on Django (Leon) Batesist, keda Valter Ojakäär teadis juba varemgi tänu ühele kassetile, mille talle saatis hea sõber Inglismaalt ja kus klahvpillimängija Django Bates esineb 1993. aastal koos bigbändiga Berliini džässifestivalil. V. O. oli nõus kommenteerima ka Batesi esinemist "Jazzkaarel".

V. O.: "Django Batesi kontsert oli võimas ja kinnitas minu veendumust, et ta jätkab sama rida, millega tegi algust trompetist Lester Bowie, kui ta hakkas tegema seadeid vanadest hittidest (Warreni "I only have eyes for you" jt). See polnud paroodia, seal puudus pilkav või irvitav suhtumine. Vastupidi, need seaded olid eripärased, aga väga sooja suhtumisega originaali. Nii nagu ilmselt tunnetab ka Django Bates, pidi neis lugudes omal ajal ikka midagi olema, ja kui neid pakkuda nüüd uue ajastu kontekstis, siis ütlevad nad kuulajale rohkem kui lihtsalt üks suvaliselt loodud teema. Õigupoolest on samade põhimõtete järgi, aga teises "muusikalisel kanalil" teinud midagi sarnast ka bassimängija Charlie Hadeni *Liberation Music Orchestra*, mis on samas väljundiks ka tema pahempoolsetele vaadetele ja protestile. Ka poola trompetist Tomasz Stanko armastab oma repertuaari valides ajas tagasi vaadata.

Django Bates kasutab meelsasti erandlikke tämbreid, eriti bigbändiga (tuuba, altfööt, akordion, roopillina kõlav "penny-whistle" jne). "Jazzkaarel" väiksema koosseisuga esinedes polnud tal ehk nii palju võimalusi kui tavaliselt, kuid "point" jõudis kindlasti publikuni. Kava oli üles ehitatud tervikuna, millest üksikuid palu on raske välja re-

Inglise klahvpillimängija Django Bates.

Hammondoreli virtuoos Joey Defrancesco (USA).

bida. See oli nagu mono-ooper või kantaat, milles hoolikas kuulaja leidis kontserdi algul kõlanud tuntud meloodia "Over the Rainbow" vaheosa korduvaids tertsikäike ka hiljem. Mairitud laul on ju pärit 1939. aastal valminud filmist "Võlur Oz" ning mõlemad on jäänud tänaseni paljude muusikute lemmikuks ja inspiratsiooniallikaks. Django Batesi ansambel koos rootslannast lauljatariga Josefine Cronholmiga osutus selle kontserdi üheks "meeldivamaks ehmatuseks", tuues viisi välja täiesti teistseda laadi muusika koest. Väga vaimukas oli ka Django Batesi nägemus John Kanderi tuntud laulust "New York, New York", mida kõik teavad Frank Sinatra esituses. Josefine Cronholm pakkus nüüd sellest oma väga huvitava versiooni. Tundub, et tegu on lauljatariga, keda ei saa lahterdada tüüpiliseks jazz-, pop-, muusikali- või mis tahes teise žanri lauljaks. Ta on selline "out of the world" laulja, kellele ei saa mingit silti kaela riputada."

Sildid ehk eelarvamused

Need on ikka veidi ohtlikud asjad, kuna mõned muusikud ei taha kohe kuidagi oodatud raamides püsida. Edasine sõltub juba kuulajast — kas ta on pettunud, et ei saanud

seda, mille nimel just selle kontserdi pileti ostis või on, vastupidi, õnnelik, et avastas konkreetse esineja puhul tema hoopis uue väljenduslaadi.

Tänavuse "Jazzkaare" puhul on vahest markantseim näide **Eliane Elias**. Kahtlustan, et peaaegu täissaal oli teda kuulama tulnud, et mõnuleda 60-ndate aastate bossanova stiilis, mil Antonio Carlos Jobimi palu laulis Astrud Gilberto ja saksofonisoolodega **Iris** neile võrtsi Stan Getz. Eliane tuli aga lavale, lükkas kingad jalast ja hakkas hoopis klaverile valu andma, lauldes vaid ühes palas nii minuti jagu. Kontserdilt lahkudes kuulsin paljusid õhkavat: "Miks ta ikka nii vähe laulis." Tunnistan, et oleksin isegi tahtnud teda rohkem laulmas kuulda — hääl on tal ju nagu bossanova jaoks loodud, selline mahe ja sume nagu soe suveõhtu. Aga Eliane ei taha olla ilmselt teine Astrud, vaid esimene Elias, ja selleks on tal pianistina kõik eeldused olemas. Ning mitte ainult tänu oma heale mängutehnikale. Ta on muusik, kes suudab kontserdi perfektselt üles ehitada ja on ka suurepärase ansamblijuht. Olgu see siis või kõigest trio, kus bassimängija Marc Johnson sai igal juhul piisavalt mänguruumi, mida ta ka igati väärilis.

Kui siltide juurde tagasi tulla, siis **Vicente Amigo** *flamenco*-kava oli vahest tõesti selline, mis vastas ettearvatule. Kahjuks, sest just siin oleks lootnud ka mingeid üllatusi ja midagi ettearvamatut. Tegu on kindlasti suurepärase kitarristiga, kellel tehnilisi probleeme ei ole, kuid *flamenco* on siiski väga spetsiifiline muusikažanr. Nagu golfil või kriketil on tal vaieldamatult oma suur austajaskond, küsimus on vaid selles, kas asjasse pühendamatud uskmatud seda kaks tundi vastu peavad. Kordan siin vist juba varem kirjutatut, kui ütlen, et esimesed paar lugu tundusid vapustavad, aga siis hakkas midagi nagu korduma. Kolleegid ütlesid pärast kontserti, et kui sama kava oleks olnud mõnes väiksemas paigas koos *flamenco*-tantsijatega, kus saanuks laua taga istuda ja veini rüübata, oleks asjal olnud hoopis teine tera.

Veel üks ettearvatav kontsert, minu jaoks küll plussmärgiga, oli **Joey DeFrancesco** hammondoreli ellu äratamine. Kes küll võis arvata, et Linnahallis kopitanud ja vist Eesti ainsalt selliselt klahvpillilt tuleb tolm maha pühkida ja ta uuesti "sõidukorda" seada, kuna tuleb mees, kes sõita oskab. See oli tõeline maiuspala nn traditsioonilise džäss austajatele ja peab ütleva, et siiani hammondoreli parimaks valdajaks tunnustatud Jimmy Smith

on saanud endale väärilise mantlipärija. Kava algas ja lõppes *bebop*iga, keskel oli aga ka varasematest aastatest pärit muusikat. Kurt Weilli "Väitsa Mackiest" tehtud töötluses oli tõesti fantastiline oreliscolo. **Terry Lyne Carrington**, kes on teatavasti üks maailma parimaid nais-trummareid ja mänginud samuti koos paljude kuulsate staaridega, saabus juba Tallinna suures tusatujus. Seda ei jätnud ta ka laval välja näitamata, kuigi organisatoritel polnud küll mingit süüd selles, et ta viimasel hetkel oma bassimängija Lars Danielsoni pidi välja vahetama. Danielssoni perre oli enneaegselt sündinud lapsuke ja pereisal tuli mõistagi koju jääda. Teda asendanud Norra bassimängija pidi aga otse noodist lugema, paraku ei saanud ka saksofoniguru Gary Thomas oma registreid õieti lahti mängida. Anne Ermi sõnul jäid sellel kontserdil plusspoolele vaid Vietnami kitarristi **Nguen Lee** soolod. Õnneks oli see kõigest väike tõrvatilk "Jazzkaare" üldiselt väga heas kavas.

Üks festivali tipp hetki oli kahtlemata kitarrist **Mike Sterni** kontsert. Kontserdil oli kõik omal kohal, isegi see, et pärast esinemist tuli peakangelane "rahva hulka". Ehk siis oma uuele plaadile autogramme jagama. Need müüdi muide viimseni ära ja pole ka ime, sest sellist suhtlejat nagu Stern annab otsida. Oma

Hispaania *flamenco*-staar **Vicente Amigo**.

lahke naeratusega seletas ta mulle näiteks ansambli trummari tehnilist arsenalit ja usutavasti sai igaüks tema käest nii pühendusega autogrammi kui ka positiivseid emotsioone, mida enne oli küllaga pakkunud juba kontserdil. Siingi võiks mõelda, et mõni ehk ootas veidi teistsugust kava – õhulisemat või mõtlikumat? Sterni suur austaja Riho Sibul, kes on kuulnud üht tema kontserti Kanadas, käis küll hiljem veidi mõtliku näoga ringi – ehk oli Stern vajutanud pedaali liiga põhja ja andnud mitte üksnes sõrme, vaid lausa terve käe rockikuradile, tsiteerides kontserdi lõpus ka Jimi Hendrixit. Vahest siiski mitte. Minu arvates oli Sterni ansambli puhul kõitev just mitmekülgsus. Neil oli ühendatud piisav mängutehniline pagas, loominguuline intelligents ja hea üksiteisemõistmine, mis võimaldavad ühe pala piires minna sujuvalt üle *bebop* stiililt *heavy* rockini nii, et see tundub täiesti loomulik. Sterni ansambli puhul tuleb kindlasti mainida ka tema kaaslast – saksofonist **Bob Francheschini**, bassimängijat **Lincoln Goinesi** ning trummimängijat **Lionel Cor-**

Kuubalase Omar Sosa klaveriimprovisatsioonis on ühendatud Keith Jarretti lüürilisus ja Thelonius Monki keerukas harmoonia free-jazz'ile omase vabameelsusega.

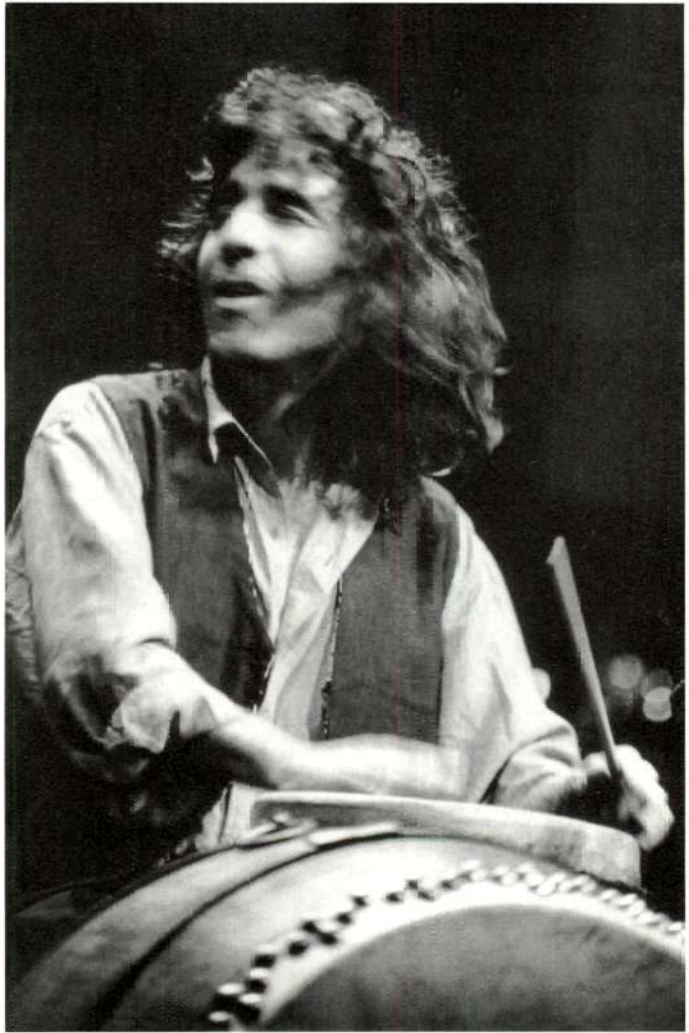
dew'd, kes oli üks tänavuse "Jazzkaare" säravamaid trummareid. Ka Joey DeFrancescot saatnud Byron Landham on kiidusõnu väärt.

"Jazzkaare" pealaval toimus veel palju huvitavat. Löökkriistade ansambel "Baron Samedi" Prantsusmaalt oma kolme trummariga pidi vist siiski publiku lemmikuks tunnistama oma akordionisti (õigemini bandooneonisti) **David Venitucci**. Kuuba laulja ja klahvpillimängija **Omar Sosa** kontsert jäi minul kahjuks nägemata. **Anne Erm**, kes on teda varemgi kuulnud, väitis, et Tallinnas andis ta hoopis teistsuguse kontserdi kui Cannes'is või Berliinis: "Tema esinemine on ettearvamatu, kuid alati hea positiivse energiaga. Seda, kui muusikud suudavad ka laval täiesti vabad olla, ei pea ma mingil juhul tsirkuseks."

Suur lava – väike lava

Soome džässiproductsent **Pauli Hallman**, kes on alatine "Jazzkaare" külastaja, nimetab tänavusest saagist eelkõige **Django Batesi**. Puudu jäi ühest bigbändist, mis on alati iga džässifestivali ehteks. Tema arvates on peale peasaali väga tähtsad ka väiksemad kontserdipaigad, lisaks "Amigole" ja "Kolosile" (mis ju nii väike polegi), võiks olla mõni selline, kus ka vanemad jazzisõbrad võiksid rahulikus õhkkonnas muusikat nautida. Von Krahli Teatri baari ta tänavu ei jõudnud, küll käis seal **Tiit Kusnets**, kes tundub samuti olevat väikelavade pooldaja; ta annab ülevaate "Jazzkaare" 24. aprillil toimunud kontserdist.

T. K.: "Mis tahes festivali särtsakaimad etteasted – muusikaliselt intrigeerivaimad, värskeimad, ootamatustest küllastatuimad kontserdid – ei toimu kõik ilmtingimata suurimates saalides ja kõrgeimatel lavadel. Kõrvalisemais ja pisemais paigus tehakse teinekord tunni-poolteisega tegusid, mille helilise ja emotsionaalse laengu kõrval mõnigi peareeni atraktsioon kergelt kahvatab. Von Krahli Teatri baaris üheskoos üles astunud **Raoul Björkenheim**, Põhjamaade improvisatsioonilise muusika tähelepanuväärsemaid ja mitmepalgelisemaid kitarriste, ja taani-eesti trio "The Dynamite Vikings" – **Jaak Sooäär** kitarril, **Karsten Mathiesen** trummidel ja sampleril ning **Thommy Andersson** bassil – pakkusid kindlasti kogu Von Krahlis viibinud publikule ühe teravama ja värvikama elamu-sellekevadisel "Jazzkaarel". Dünaamiliselt, varjundirohkelt, läbinisti pingestatult kulge-

Prantsuse ansambli "Baron Samedi" liider Michel Boiton (löökpillid).

nud kontsert startis kummatigi täiskirusesel, Björkenheimi – Sooääre nurgelise, närvliku "funk-jäts-rokkiva" kahekõnega. Kaks meest, ninad vastamisi, pilgud teineteisse naelutatud, suunurgad valvsalt poolmuigvel. Kaks kitarri, kaelad ristamisi, teineteist õrritamas ja vastastikku väljakutseid heitmas, ründamas ja pareerimas, kokku ja lahti keerdumas, vahetpidamata sülgamas tuld, tuhka ja taevatähti...

Kui kaua kestis too hullupöörane duett-duell – milles muide "õpilane" Sooäär oma õpetajale Björkenheimile karvavõrdki alla ei andnud, nagu enamasti ülejäänudki kontserdi vältel –, tõrgub mälu tagantjärele mäletamast. Sest et aja- ja reaalsustaju kadus

tolles meeletus möllus kuhugi kaugemale, kaugemale tagaplaanile. Igatahes edaspidi, trummi ja bassiga liitudes, tuli neliku mängudesse oma teemade kõrvale valikulisi sissepõikeid ladinlikku poppi ning džässiklassikasse. Kitarridel ja kontrabassil "poogendatud" John Coltrane'i "Alabama" sarnanes vahest enim Björkenheimi ja "Krakatau" kunagiste ECMi plaatide talitsetumate hetkedega. Ornette Colemani "Broadway bluesist" seevastu tuhises kvartett üle *à la* John Zorn ja "Naked City". Soleerimise ruumi jagus kogu etteaste jooksul nii kitarristide edurivile kui ka päris lahkesti kõigile, sealhulgas "sampleri-sabotööri" Mathiesenile. Siin kribija mällu, pole kahtlustki, sööbib Björkenheimi ja "Viikingi-

Riho Sibul.

te" tänavune kontsert Von Krahlis sama sügavalt nagu (näiteks) Alan Tomlinson oma suveräänse soolotrombonismiga kirjastuse "Valgus" keldrikohvikus kümme aastat varem".

Eesti asi

"Jazzkaare" aastad on toonud ka kriitikat. Eesti muusikud pole tõesti eriti tihti "pealavale" saanud. Kui tuua veel üks võrdlus "Pori jazziga", siis ega sealgi soomlasi pealaval ei näe, kui, siis vahest mõned erandid, nagu vibrafonistist imelaps Severi Pyysalo, keda legendaarne lauljatar Sarah Vaughan tahtis endaga lausa Ameerikamaale kaasa võtta. Küsimus ongi selles, kas pidada seda pealava kõige tähtsamaks või nõustuda Tiit Kusnetsiga, kes väidab, et ka mujal toimub palju huvitavat. Eesti džäss polnud "Jazzkaarel" mitte esindamata ja sellest teeb ülevaate Igor Garšnek, kes arvab siiski, et ka peasaalis veaks eesti jazz välja.

J. G.: "Eesti projektidest jäid tänavusel "Jazzkaarel" silma kolm: need on Villu Veski ja Tiit Kalluste kava "Põhjala saarte hääled 2", "VSP Projekti" edukas *comeback* ning pianist Kristjan Randalu kontsert, kus

oli kaastegev ka Taavo Rimmel kontrabas-sil. Need olid kolm väga erinevat, kuid igati köitvat kava.

Veski ja Kalluste äratasid "Jazzkaarel" juba kaks aastat tagasi tähelepanu oma esimese "Põhjala saarte häälega". Nüüdne kava õnneks seda ei korranud, vastupidi – kogu see karge folkloorne poeesia, mis Põhjala rahvaste muusikas peidus on, tuli ilmsiks vähemalt sama ehedalt või veel paremini. Kõige olulisemaks pean siin seda, et Veski ja Kalluste mitte ei flirdi pealiskaudselt folkloorsete motiividega, vaid suudavad tungida asja olemusse. Just süvitsi minev mõtestamine, rahvamuusika arhailise sõnumi värviküllane avamine tegi nende "Põhjala saarte hääled 2" nauditavaks.

"VSP Projekt" on legendaarne kooslus juba Tartu "Levimuusikapäevadest 1986" ning nüüdne *comeback* näitas, et Riho Sibul, Raul Vaigla ja Aare Pöder oskavad väga hästi ühendada selle "vana Tartu päevade vaimuse" ning uue "industriaal-stiilis" pakendi. See välistab juba eos mõnede tagedate kriitike süüdistused anakronismis – et ei viitsi enam heldimuspisaraid pühkida, kui kõlab Riho Sibula "Kuulaps". Pole vajadustki – mitmed varasemad tuntud lood olid ümber

seatud ning kõlasid täiesti modernselt. Tänavune "Jazzkaar" näitas selgelt, et "VSP Projekti" ootab "helge tulevik", kui ainult mehed ise viitsivad seda rida edasi arendada.

Kristjan Randalu on noor pianist, kellel peaks jätkuma arenguruumi ja hoogu veel küllaga. Tema džässiohtu raekojas äratas tähelepanu vähemalt kahe asjaga: esiteks oma nägemusega eesti väärtmuusikast ning teiseks selge kontseptuaalse mõtlemisega. Heino Elleri "Kodumaine viis" on muidugi eesti muusika visiitkaart ning kui Randalu seda džässikõlades arendas, jäi ikkagi selle muusikaga seondud aura alles, kuna kõik mõjus väga loomulikult. Randalu enda kompositsioonid näisid olevat heas mõttes mõneti konstruktivistlikud – need olid hea vormitajuga tervikuks kujundatud. Üldse tundub Randalu juuniori mängu kuulates, et selge pea on talle improviseerimisel märksa olulisem kui talitsematu fantaasiaalend või liialdatud emotsioonid. Mis ei tähenda, et tema mäng mõjuks sellepärast kuivalt ja akadeemiliselt. Niisugune distantseeritus ja ratsionaalsus oli muuseas iseloomulik ka brasiilia-ameerika pianisti Eliane Eliase trio tõlgenduslaadile. Ütleksin, et Randalu oli isegi huvitavam.

Üks väike asi kripeldab südamel veel – millegipärast ei jõua "Jazzkaare" eesti projektid Sakala keskuse suurele lavale, vaid väiksesse saali ja klubidesse. Sellest ei maksa siiski reeglit teha, näiteks "VSP Projekt" oleks suures saalis küll välja vedanud ja Veski–Kalluste kvartett samuti."

Anne Erm lisab juurde, et muidugi juhu, kui ka eestlased ise oskaksid oma muusikuid vääriliselt hinnata ja need saalid publikuga täidaksid.

Eesti asjast rääkides ei saa kuidagi mööda minna ka sellest, et "Jazzkaare" avalöögi tegi ju Silvi Vrait oma juubelikonserdidega Haapsalus ja Tallinnas.

Kontserdil Tallinna Draamateatris mängis taustal meie "raudne nelik" ehk siis Jaak Jürisson, Raivo Tafenau, Raul Vaigla, Ain Agan koos põhjanaabri Petteri Hasaga trummidel. Külalisesinejatena löid kaasa Lembit Saarsalu, Riho Sibul ja vokaalansambel Mare Väljataga juhatusel.

"Jazzkaarel" on ilmselt oma osa selleski, et just enne festivali tuli välja neli uut CD-plaati: Silvi Vraidilt tema prantsuse lauludega, kogumik "Different Dreams 2" (erinevad esitajad, kes eesti džässis praegu ilma teeivad),

Silvi Vrait.
Harri Rospu fotod

"Weekend Guitar Trio" ning ansamblist Ryo Kawasaki–Toivo Unt koos sõpradega.

Lõpetuseks kommentaar Anne Ermilt "Jazzkaare" tuleviku kohta.

A. E.: "Kunagi ei ole olnud plaanis püüda "Jazzkaarel" järjest suuremat publikuarvu. Jazzi on mõnus kuulata siiski suhteliselt intiimses atmosfääris, mis tähendab, et peab kasutama rohkem väikseid saale ja klubisid. Sakala saal festivali pealavana on Tallinnas olemasolevast parim variant. Seal on veel võimalik jälgida esineja miimikat ja kuuldavusnähtavus on kogu saali ulatuses enam-vähem ühtlane. Tänavune festival ületas aga kavadatu piirid. Kui kava oli juba koos, lisandus ootamatult Jimi Tenori konsert, mis tõmbas endale peatähelepanu, samas olid teiste õhtute klubiesinejad ka väga põnevad. Klubi-konsertidel olid meil veel pandud suured lootused noore norra staari Kristin Absbjornseni ansamblitele "Dadafon" ja "Kroyt". Kahjuks ei mahtunud nende tähtsamad pillid ja elektroonika Stockholmis lennukile ja nii jäi

"Kroyti" performance "Jazzkaarel" kuulmatana nägemata, "Dadafon" esines aga ühe oma olulisema pilli – balafonita. Kes seda klubikontserti aga ei kuulnud, jäi kahtlemata ilma ühest kaasaege maailmamuusika tõelisest maiuspalast. Olen nõus, et "Koloss" polnud ehk parim koht festivalil, kuid paraku polnud paremat kusagilt ka võtta. Korralduse poolelt võin öelda, et siin on palju sellist, mida piletiostja ei pruugi teadagi, aga mis meile on väga oluline. Seekord oli nii, et väga häid esinejaid pakuti just neljapäevaks, meile on aga kasulik nädalavahetus – lennugraafikute ja soodsama hinna tõttu. Mõnele tuli ka ära öelda, sest eelarve ei vedanud lihtsalt välja.

"Jazzkaar" vajaks kindlasti ka üht suurt ja tasuta "kogupere üritust", kuid aprilli lõpul on ilmad veel heitlikud ja seepärast pole me julgenud lausa öue minna. Mõtleme! Kindlasti tahaks jätkata koolikontserte. Tänavu oli neid kümme ja kõik esinejad – Kristjan Randalu, Raivo Tafenau kvartett ja laps-tähest viiuldaja Roma Odessast – võeti väga soojalt vastu.

Pluss-miinus üllatuste kohta ütlesin nii palju, et positiivselt rõõmustasid mind just eesti muusikud. "Villu Veski World Beat" oli tõeliselt kuum ja sisukas esitus. Jaak Sooääre projekt "Almost Zebra" näitas tõsist kitarristi hoopis uuest, atraktiivsest küljest. Ka see muusika, mida Sooäär tegi koos Soome superkitarristi Raoul Björkenheimiga, oli üks kuumemaid hetki festivalil."

Ei suuda hoiduda siia vahele kommentaarist. Kui Jaak Sooäär mängis "Kolossi" klubis, läksin ka asja kaema ja pörkusin ühe ammuse tuttavaga, kes lausa kees vaimustusest, öeldes: "Sa alles nüüd tulid, see on ju viimase peal! Mike Stern on ikka parim kitarrist maailmas!" Kahjuks pidin talle ütleva, et Mr Stern esineb alles järgmisel päeval "Sakalas" ja siin on tegu omakandi meestega. Nimekaim Sooäärele aga palju edu, kui teda juba praegu Sterniga segamini aetakse, mis siis veel tulevikus võib juhtuda!

Jätkame Anne Ermi jutuga.

A. E.: "Kõigi välisesinejate headuses olin ma juba algusest peale veendunud, mõned neist osutasid isegi arvatust paremaks. Šveitsis elava iiri päritolu kitarristi Christy Dorani ansambel "New Bag" koos india trummari Balasubramoniamiga oli üks festivali tipp hetki. Kui Indias oli nende kontser-

dil 4000 inimest, siis Tallinnas paraku vaid napilt kolmsada. Kuid nende kontserdid Narvas ja Viljandis läksid igati korda. Suurim heameel ongi sellest, et kõik ansamblid peale "Terry Lyne Carrington Groupi" täitsid mu lootusi. Aga seda ei või iial ette arvata, kas staaride ansambel on hea või halb üllatus."

Nii ta on, ja Anne Erm peab järgmiseks aastaks jälle Tootsi kombel õunte pealt vaatama, kes kõlbab ja kes mitte. Ja mis kõige tähtsam – kes meie publikule meeldib ja kes mitte. Aga tal on olnud juba aega seda õppida, nii et väga mõõda ta kindlasti ei löö. Seda enam, et enne järgmist "Jazzkaart" on ju teisi üritusi, kus Anne käsi mängus, "Pärnu suvejazz" näiteks, kuhu on peaesinejateks kutsutud ansamblid "Osibisa" ja "Flying Pickets".

KOKKUPUUDE MAAKERA KAUGEMATE KÜLGEDEGA

Festivalist "Orient" aastal 2001

Avaram vaade maailmale, huvi teistsuguse, vaataja sünnikohast väga kaugel asuva piirkonna kultuuri vastu, on muusikas kaasa toonud kord rohkem, kord vähem huvitavaid sulameid. Sellel suundumusel on ka kurvemaaid kõrvalnähtusi – traditsioonilist muusikat teisest kultuurist pärineva või uuema muusikaga kokku sulatavaid sünteesi tuleb juurde, kuid n-õ puhast algainet, traditsioonilist muusikat võimalikult rikkumatul, ehedal ja teiste kultuuride mõjudest vabal kujul näib maailma jäävat järjest vähem. Üle kahe aasta Tallinnas toimuv ida muusika festival "Orient" püüab järeleandmatult leida ja tuua Eestisse "rikkumatuid", ehtsaid rahvamuusikuid, aga selle eesmärgi täitmine võib tulevikus muutuda üha raskemaks.

2.–13. maini toimunud "Oriendil" olid tugevalt esindatud idamaade tantsukultuurid: *Sutra Dance Theatre* Malaisiast, mis ühendab sealset traditsioonilist tantsu kaas-aegsega; *Akram Khan Company*, mille juht, Bangladeshis päritolu Akram Khan on esinenud ka koos Ravi Shankari ja Peter Brookiga, seob india klassikalise tantsustiili *kathak'* it moderntantsuga; *kathak'* it tantsib ka **Purnima Jha**, kelle esimene olulisem esinemine – nelja-aastaselt dalai-laama ees ja teleülekanedes suurele vaatajaskonnale – toimus just selles tantsustiilis kavaga; festivalil oli esindatud ka **Sri Lanka** klassikaline mägismaa tants. Samuti on Sri Lanka mägismaalt pärit pime bambusflöödimängija V. Hemapala Perera. "Oriendi" kontserdid on kuulamise kõrval alati ka huvitavad vaadata, ainuüksi idamaiste pillide tõttu. Sel aastal esines festivalil näiteks jaapani hiigeltrummide ansambel *O-Suwa Taiko*, Tokyost 200 kilomeetri kaugusel asuva Suwa piirkonna XIV sajandist püsinud rituaale saatvate taikotrummide mängijad.

"Orient" on valdavalt soojade maade muusika festival. Ainsaks erandiks oli seekord

Jakuutia tugevahingeliste kaunitaride duo **Iljana "Medveditsa" Pavlova** ja **Jelena Jakovleva** (vokaal, parmupill ja šamaanitrumm). Kaks naist, aga neli häält – häälenõksutused põhimeloodiast ülespoole ja teispool polaarjoont sündinud lauljate tämber ning esituslaad seostusid ühtaegu lõunapoolse Kaug-Ida kurgulaulu ja setude lauluga. Kohe nende järel esinenud Vietnami perekonnaansambli **Pham Duc Thanh Ensemble** naissolist esindas täiesti teistsugust esteetikat – oma hääle ilu nativitat, pehmet, mahedat, idamaa teatri elemente sisaldavat ja päikesest üles soojendatud muusikategemist. Pham Duc Thanh ise on andekas multiinstrumentalist, kava vietnami eluolu saatvast muusikast oli väga sümpaatne kuulamiskogemus. Thanh esinemine sisaldas ka kultuuride sünteesi näidet. Kava lõpus esitas ta vietnami traditsioonilisel keelpillil publikule ootamatult iiri tuntud laulu "Johnny I Hardly Knew You" ja variatsioonid teemal "Meil aiaäärne tänavas"! *Dan bau'* mängituna kõlasid need väga huvitavalt (kohati nagu elektri- või havai kitarril esitatuna), aga nähtusesse kui sellisesse ei osanud kuidagi suhtuda. Thanh poolt oli see ilmselt sõbralik kummardus Euroopale. Perekonnaansambelis osalev Thanh üheksa-aastane poeg on saanud hüüdnimeks "Vietnami Mozart" – kas selles ei väljendu ida inimese soov ka midagi euroopalikku omada?

Haruldase Põhja-India näppepilli *vichitra vina* mängija **Mustafa Raza** kontsert Tallinnas oli reserveeritud, haruldast, arvatavasti kahe tuhande aasta vanust instrumenti, mille praeguses nimetuses sisalduv sõna *vichitra* tähendab "unikaalset", ei õnnestunud seega kahjuks kuulda. N-õ lahtised kontserdid olid Mustafa Razal Tartus, kus "Oriendi" lõpupäevil alanud vanamuusika festivalil esinesid osalt samad Ida muusikud, samuti ansambel *Fādō*, mis ühendab Kaug-Ida kultuu-

ridesse süvenenud Tartu vanamuusikuid. Erandlik oma koosseisu ja helikeel(t)e poolest oli festivali sümfooniakontsert Kaug-Ida suurvormidest, kus ERSOt juhatas Hiina Rahvusorkestri peadirigent Muhai Tang (tema rahvusvahelise karjääri alguses oli oluline osa Herbert von Karajanil). Kavas olnud heliloojaist on hetkel nii maailmas kui ka Eestis (tänu "NYYD Ensemble'i" kontsertidele) tuntuim Tan Dun. Festivali ajal oli "Vanemuise" kontserdimajas üles pandud Madis Eelmaa fotonäitus "Aasia hinge otsinguil" ja "Estonia" kontserdisaali jalutusruumis jaapani kalligraafia ja ikebana näitus.

Hari Prasad Chaurasia – kogu maailmas tuntud india bambusflöödimängija ja india muusika veendunud levitaja, kelle esinemist Tallinnas võib banaalsust kartmata nimetada unustamatuks.

Ühe festivalikülalise pärast läheb 2001. aasta "Orient" ajalukku.

"Orient" tõi Tallinna mehe, kelle puhul määratlus "festivali peaesineja" kõlab kõhnalt ja austussõna "legendaarne" õõnsalt. India bambusflöödimängija Hari Prasad Chaurasia on maailma tuntumaid indialasi, muusikutest Ravi Shankari järel kindlasti tuntuim. Tema mängu ülilmusikaalsus, hing ja erakordne tehnika ei oleks jõudnud nii suure hulga kuulajateni, kui nende omaduste saat-

jaks ei oleks missioon levitada india klassikalist muusikat maailmas võimalikult palju. Rohkete kontsertide ja plaadistuste kõrval on Chaurasia levinuim album koos John McLaughlini ja Jan Garbarekiga salvestatud "Making Music".

Chaurasia esines "Oriendis" koos neljaliikmelise ansambliga – veel üks flööt, tabla ja kaks tanpurat, esitades kaks noore õhtu raagat, mille eesmärk india traditsioonis on kutsuda välja Kuu. Chaurasia erakordselt ilus nõtkes mängus kõlab lõputult värvivarjundeid, ansambli mäng tervikuna jättis elamuse ühe täiusliku keha liikumisest. Raaga järjest tugevamale rütmilisusele kulgevas kesk- ja lõpuosas saab olulisemaks tablamängija osa – Chaurasia ansambli tablamängija Shubhankar Banerjee on vapustavalt hea, tema tehnika uskumatu. Selline muusika ja mäng ei allu tegelikult arvustuse kriteeriumidele, selle sisse minnes möödus kaks tundi märkamata nagu mõnes teises ajaarvamises – öeldut tunnistab häbenematult kuulaja, keda ei vällanud kontserdil religioosne haredus.

See oli üle pika aja kontsert, mis parimas mõttes puudutas ja tundus "õige", kusjuures sellisel mõistel nagu "eksootika" ei olnud elamusega pistmist. Chaurasia muusikategemine käib tasandil, mis jääb tabamata, kui kuulaja pole vaba turisti mentaliteedist. Chaurasia vaba ja rikastatud mäng teeb paljude nn Lääne heliloojate püüded leida midagi "uut" mõttetumaks kui need seni on tundunud.

ESIETENDUS ERKKI-SVEN TÜÜRI "WALLENBERG"

"Wallenberg", Erkki-Sven Tüüri ooper kahes vaatuses, 19 pildis. Libreto: Lutz Hübner. Dirigent Alexander Rumpf. Lavastaja Philipp Kochheim. Kunstnikud Peter Schulz (lavapilt) ja Bernd Hülfenhaus (kostüümid). Esietendus Dortmundi Ooperis 4. mail 2001.

Kui vähegi jälgida teiste maade ajakirjandust, siis on eesti ajakirjanike jutud ooperi väljasuremisest enam kui veidrad. Ooperimajade majandusraskusi silmas pidades tuleks, vastupidi, imestada, kui palju uusi oopereid sünnib. Olulistegi ooperiloojate loetlemisest lihtsam oleks leida neid, kes pole kirjutanud ühtegi ooperit: näiteks Boulez, Xenakis ja Górecki.

2000. aastal esmalavastatud ooperitest on BBC Music Magazine'i järgi "aasta ooperid" taanlase Poul Rudersi "Ümmardaja lugu" (Margaret Atwoodi "The Handmaid's Tale'i" järgi; Koppenhaagen 6. III) ja Kaija Saariaho "L'amour de loin" ("Kauge armastus", ooper XIII sajandi trubaduurist Jaufré Rudelist; Salzburg 15. VIII). Soomes kirjutati "hullumeelsest ooperiaastast" – oli 14 ooperiesietendust 16 teosega, Saariaho ooperi kõrval olulisim Aulis Sallineni "Kuningas Lear" (Soome Rahvusoper, 15. IX).

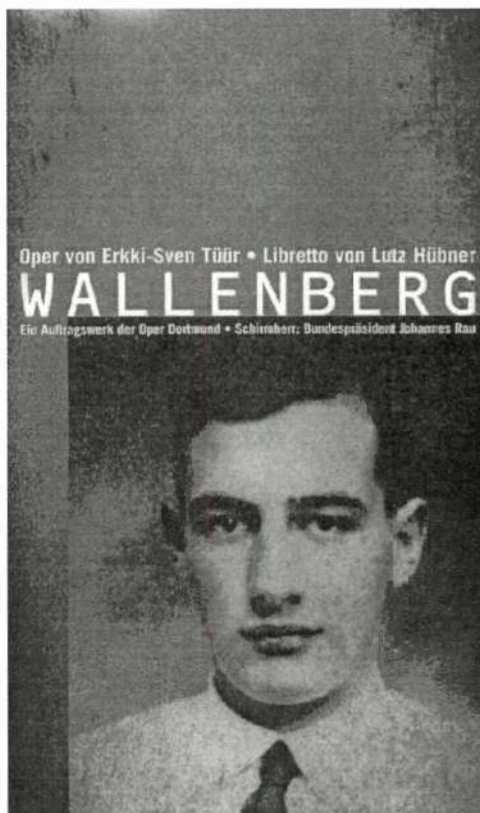
2001. aasta esietendustest on palju tähelepanu pälvinud Peter Ruzicka "Celan" (vt ka: Kristel Pappel, "Celan" ja "Wallenberg" – kaks uut ooperit maailma laval. "Sirp" 18. V 2001) ning Philippe Manoury "K" (Kafka "Protsessi" järgi).

Erinevate stiilide ja ooperitüüpide pilt näib olevat eriti kirev USAs. San Franciscos on rida-

Kavakaane fotol on Rootsi diplomaat Raoul Wallenberg (1912–1947?), kes 1944. aasta juulikuust 1945. aasta jaanuarini päästis Rootsi valespassidega 119 000 Ungari juuti. 1945 jaanuaris vangistasid Punaarmee ohvitserid Wallenbergi.

Dortmundi teatrimaja.

misi ellu kutsutud uusi oopereid, mille aluseks on mõni juba filmi(de)stki tuttav bestseller ("Väikesed naised", "Ohtlikud suhted" jt) ja muusika ei ärrita kuulajat mingi originaalsusega. Neist võis näha Arte kanalil André Previn'i ooperit "Tramm nimega "Iha"" (Tennessee Williamsi näidendi järgi, 1999), mille helikeel on peaaegu puhtalt puccinilik, üksnes Puccini muusika sarmist jääb puudu.

Keelelt ja vormilt hoopis omapärasemad on nn minimalismi pinnasest kasvanud autorite lavateosed. Kui John Adamsi "Nixon Hiinas" ja "Klinghofferi surm" vastavad ooperi klassikalisele definitsioonile *dramma per musica* (draama muusika kaudu), siis Steve Reichi ooperi "The Cave" ("Koobas", 1995) žanrit nii selgelt määratleda ei saa. Kuid see on erakordselt põnev teos muusikateatrile, olgu lavastus videoga või ilma. Philip Glass tunnistab: "Tavaliselt nimetan ooperiks teoseid, mis tulevad lavale ooperiteatris. Mõne olen lavastaja soovil nimetanud ooperi asemel "teoseks muusikateatrile", sest inimesed kartvat sõna "ooper"... Põhiliselt on mul ükskõik, kuidas neid hüütakse." (Tsiteeritud helilooja koduleheküljelt Internetis).

Saksamaal on vanad ooperitraditsioonid ja ooperimaju tihedamalt kui kusa-gil mujal. Eestist väiksema pindalaga Põhja-Reini-Vestfaali liidumaal, kus elab umbes 18 miljonit inimest, on alalisi ooperiteatreid tervelt kaheksa: Bonnias, Dortmundis, Düsseldorf-Duisburgis, Essenis, Hagenis, Kölnis, Münsteris ja Wuppertalis. Igas piirkonnas tehakse ka eriprojekte.

Dortmundi teatrimajas on ühe katuse all ooper, ballett, operett ja muusikal ning sõnalavastused ja lasteetendused. Ooperirepertuaar tundub kadestamisväärset

Näide 1. II vaatuse lõpupilt.

401

918

Fl. I-II

Ob. I

Cl. Bb

Perc. II

Perc. III

Perc. IV

Arpa

ST. d. FR.

V-ni I

V-ni II

V-le

Vc.

922

Raoul Wallenberg soome baritoni Hannu Niemelä kehatuses.

Wallenberg 2 – nimategelase popversioon. Tenor Hannes Brock.

mitmekesine. Hooaja 2000/2001 uuslavastused olid Verdi "Trubaduur", Gustave Charpentier' "Louise" ja "Julien ehk poeedi elu", Richard Straussi "Ariadne Naxosel", Mozarti "Võlulööb" ja Tüüri "Wallenberg", varasemast mängiti Smetana "Müüdnud mõrsjat" ja Wagneri "Tristanit ja Isolde".

Kõik pole nii roosiline, nagu esialgu paistab. Selle huvitava mängukava kujundajale, pealavastaja John Dew'le jäi lõppenud hooaeg Dortmundis viimaseks: ta lahkus vastuolude tõttu kultuuripoliitikutega.

Tänu sellele mehele sündiski ooper Wallenbergist, mis olevat olnud tema ammu idee. Tema valis libretisti ja helilooja, olles kuulnud Tüüri muusikat CDdelt.

"Wallenberg" on ooper klassikalises tähenduses, draama hargneb muusikas. Kuid ooper kui ansamblikunst algab helilooja ja libretisti duetist, mis "Wallenbergi" loojail on olnud suurepärase. Ooper on kaasakiskuv ja ideerikas. Teostuse ansambel – muusikaline esitus, lavastaja ja kunstnike töö – Dortmundi ooperimajas oli pealiskaudsem kui ooper ise, kuid võimaldas teosest pildi saada ja enamasti ka kaasa elada.

Kuidas saab üldse Wallenbergist ooperit kirjutada, küsiti minult Tallinnas. Puhtajaloolist ja ajas ühesuunaliselt kulgevat lugu vaevalt et saaski. Kuid autorid on kirjutanud midagi palju huvitavat: loo kollektiivsest teadvusest ja müütide tekkest, kõike seda ikkagi kunsti, mitte traktaadi kaudu.

Kolmekümne seitsme aastase Lutz Hübneri näidenditest on ooperi kavalehe andmeil tehtud Saksamaal, Šveitsis, Austrias, Hollandis, Iisraelis, Venemaal ja Bra-

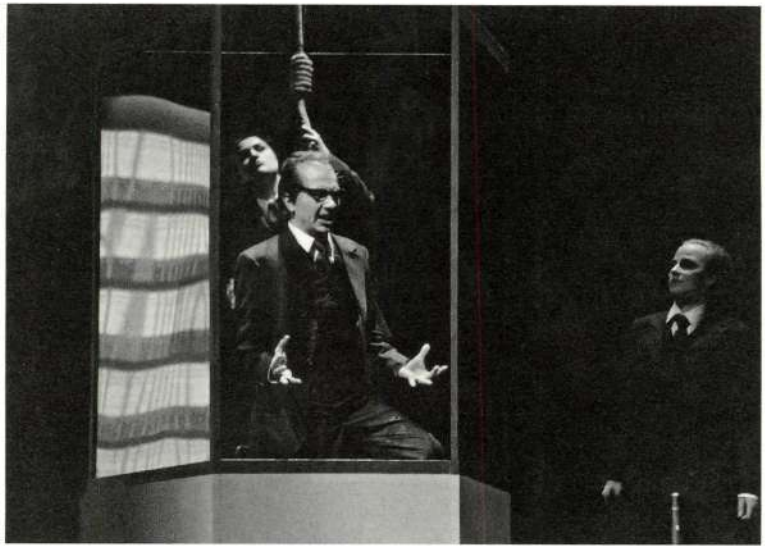

Eichmann (Thomas Mehnert): viissada surnut on katastroof, kuus miljonit surnut on statistika.

siilias kokku 150 lavastust. Tema haridust võib pidada teatriaatori jaoks ideaalseks: ta on õppinud germanistikat, filosoofiat ja sotsioloogiat Münsteri Ülikoolis, lõpetanud ka Saarbrückeni teatrikõrgkooli ning töötanud näitleja ja režissöörina mitmes teatris. Ooperi libreto kirjutas Hübner esimest korda, kuid juba lugedes võis mõista, et ta teadis, mida tegi: tekst jätab muusikale ruumi, ei seleta kõike lõpuni. Kui lugeda libreto nagu kirjandusteost, on proloogi algus "Sollen wir Wallenberg ehren?...". peletavalt lakooniline: on see loeng või mis? (Ellujäänute koor: "Kas peame austama Wallenbergi? Keda siis, kui mitte teda? Mis ta tegi? Miks tegi?..."). Samas tulevad esimesed poeetilised aforismid, näiteks: "Ist die Erinnerung wichtiger als der Mensch und er lebt und stirbt in ihrem Schatten?" ("Ons mälestus tähtsam kui inimene, kes elab ja sureb mälestuse varjus?"). Proloog lõpeb küsimusega: kus on Wallenberg?

Ainekäsitluses laskutakse pealispinnalt järjest sügavamale, põhja ei paista, üksnes uued küsimused. Ooperi kaks vaatust on laias laastus n-ö sakslaste ja venelaste vaatus. Viimases pildis "Der Konferenz IV" loeb Vene ohvitser ette 1947. aasta 17. juulist pärineva surmaotsuse Wallenbergile kui "Saksamaa ja USA spioonile", käsuga põletada surnukeha Lubjanka krematooriumis. Kuid viimasena laulab Naine, kes esimeses vaatuses andis päästva passi Wallenbergile tagasi, et minna oma perekonna juurde, st surma. Ooperi lõpus laulab ta taas oma esimese vaatuse hirmsat teksti, nüüd reekviemina kõigile tuhaks saanuile, ka Wallenbergile: "Ich mache Ihnen die Finger schmutzig. Sie können mich von den Äckern kratzen, vom Laub der Bäume und den Ziegeln der Dächer. Sie werden nicht genug von mir finden, ein Aschekreuz auf ihre Stirn zu malen, nicht genug, daß ein Soldat hustet, wenn ich in seine Kehle fliege." ("Ma määrin te sõrmed ära. Võite mind välja kraapida põldudest, puulehtedelt ja katusekividelt. Te ei leia minust niigi palju, et joonistada laubale tuharist, mitte niigi palju, et kõhiks sõdur, kelle kõrisse ma lendan.") (Näide 1.)

Leinaline pole kogu teos. On paradokse ja isegi nalju, kibedaid muidugi. Mõni neist on mõistetav eriti meile, st idapoolsele vaatajale. Näiteks, esimese vaatuse lõpus viivad Vene ohvitserid Wallenbergi kaasa "na razgovor po dušam"; vene kõnepruu-

Eichmanni poimine.

gis võib "vestlus hingest hinge" tähendada ju ka tüli klaarimist rusikate või nugadega. (Vt näide 4.)

Teine vaatus käsitleb 1945. aasta järgset aega, millest Wallenbergi saatuse kohta pole usaldatavaid andmeid seniajani. Ooperis asendub ajaloo aeg psühholoogilise ajaga, kollektiivse teadvuse sisuga. Lavaruumist saab kujutluste ja ideede ruum. Näiteks, Gulagi vangilaagrit "külatab" Eichmann, pilkab Wallenbergi, kes polevat osanud elada ega surragi (vt näide 3), ning teatab, et on teel Iisraeli ja puuakse üles: puhas lõpp.

Wallenbergilt on surm ära võetud. Tema roll kahestub: 15. pildi "Gulag II" lõpul sünnib nimikangelase popversioon, Wallenberg 2 – banaalne meediatoodang, papist prominent, kelle tekst on täis klišeesid, nagu "Kandsin oma saatust raudse tahtega" jms. Pärts-Wallenberg ei mäleta midagi – jälle leidlik kujund, mis seostub tema saatuse saladusega. Terve 16. pilt "Der Kampf" ("Võitlus") on kahe Wallenbergi pidev dialoog, võidab muidugi teisik. Tema otsustavat, millal Wallenberg tohib minna, st rahu surnud olla. Esimene olevat liivatera, tema – pärl.

Erkki-Sven Tüüri muusika "lavastab" sündmusi targalt ja kaasa elades. Kas muusika on stiilikirev, kahjustatud "ajaloo armidest" nagu, ilmselt Tüüri Ida-Euroopa päritolule viidates, leiab *Frankfurter Allgemeine* kriitik Gerhard Koch ("The Scars of History Also Appear in Music", *F.A.Z.* 9. V 2001, tsit. ingliskeelse internetiväljaande järgi)? Oleneb vaatepunktist. Vastuolu seisneb selles, et Koch näib enam lugu pidavat Tüüri varasematest teostest "Passion", "Requiem", "Insula deserta", mis tegelikult on "stiilikirevamad". "Wallenbergi" muusika on lähemal Tüüri hilisematele orkestriteostele, nagu "Exodus" (1999) ja "Aditus" (2000), milles eri stiilide elemendid põimuvad ühtseks keeleks tihedamalt. Tõsi, ooperis on autor pidanud mõnikord olukorra nõudel "täitma aega teatud liiki muusikalise materjaliga", mida ta "oma vabast tahtest mingis instrumentaalteoses ei teeks". ("Wallenberg" – meie ajastu müüt. Kristel Pappeli intervjuu Tüüriaga, "Sirp" 4. V 2001.) Siit hargneb küsimus, kas stiilili-

Perc.II [C-II] [Dd] *ff*

Perc.III *ff*

WALL. *mp* *f*

Wer die-sen Paß hat, ist Schwe-de. Wer Schwede ist, be-stim-me ich. Wer Schwe-de ist, ist im-mun.

Näide 2 (lõige partituurileheküljest). I vaatus. Wallenberg: "Kellel on see pass, on rootslane. Kes rootslane on, otsustan mina. Kes on rootslane, on puutumatu."

Perc.I 450 [Pissatono] *p*

Perc.IV *mf* *f* *p* *mp*

EICHM. *mf* *f* *mp* *mf*

Was war das für ein Le-ben, als man noch ei-nen Tod hat-te, in dem man Ra-he fin-den könn-te, nicht war, Ju-den-hund?

Vc. *mf* *f* *mp* *mf*

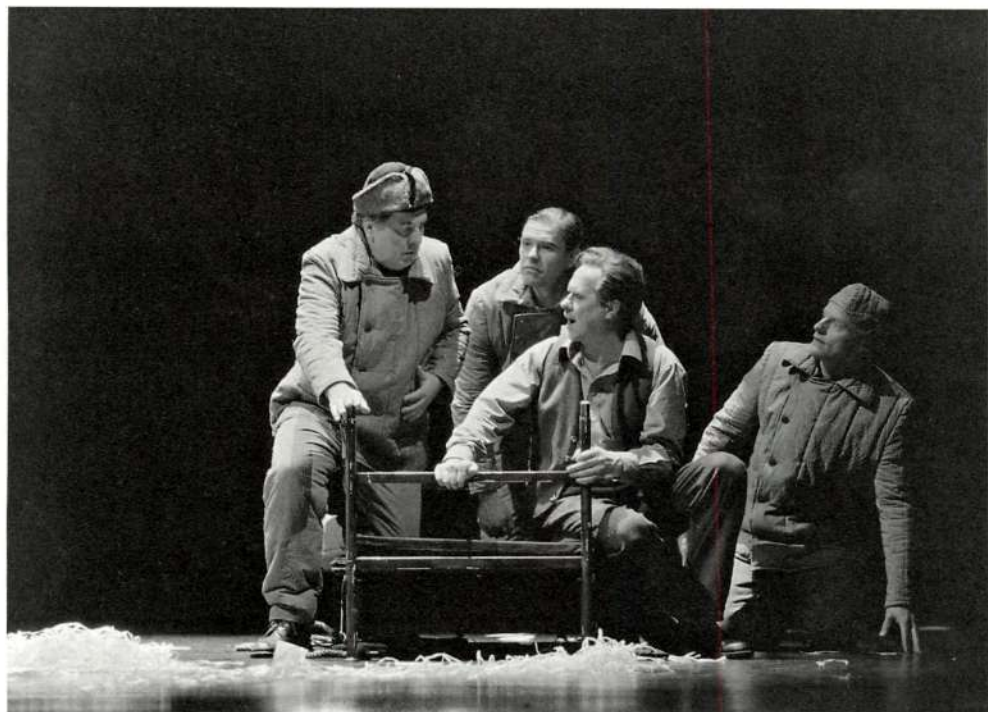
Cb. *f* *mp* *mf*

Näide 3. II vaatus. Eichmann: "Oli vast elu, kui igapäeval oli ainult üks surm, milles võis leida rahu, kas pole tõsi, juudikoer?"

selt täiesti tõupuhast ja ühtlasi hästi funktsioneerivat, karaktereid ja olukordi muusikas valgustavat ooperit leidubki? Modernse ooperi klassikateose, Bergi "Wozzecki" stiili "määrivad" Marie stseenid lapsega ning sõjaväekapelli ja trahteri tantsuorkestri muusika. Rääkimata Ligeti ooperist "Le Grand Macabre", mis sündis 1970. aastate muusikalise postmodernismi laineharjal ja sisaldab stiile ja tsitaate peaaegu kogu muusikaloost.

Ootuspäraselt kannab ooperi dramaatilist joont just mitmekihiline, põneva siseeluga orkester. "Wallenbergi" orkestris on kahene kooseis, nelja mängijaga löökpillirühm ja bass-süntesaator. Paiguti on lisatud eelnevalt CDle salvestatud elektronmuusika.

Kuid ka vokaalpartiid on mitmekesised, palju rikkamad, kui etendusel võis kuulda. Just arioosetes löikudes jäi enamasti puudu fraseerimise ja värvinüansside, eriti Naise olulises partiis, mille lauljal Barbara Dobrzanska on pealegi ülemäära suure vibratoga hää (küll oleks tahtnud seal kuulda Kaia Urbi kristallikõlalist tämbrit ja tundlikku *legato*'t, mida võib kuulda näiteks Tüüri Reekviemi "Recordares"!). Hiljem partituuriga tutvumisel selgus, et arioosseid ja kantileenseid löike on kõigil olulistel tegelastel. Palju on *Sprechstimme*'t (klassikalisel kujul, st nagu Schönbergil ja Bergil – etteantud helikõrgustega, kuid kõnelähedaste üleminekutega heliilt teisele)

Wallenberg ja kolm vangi Gulagis (Thomas Güntzler, Georg Kirkenterp ja Bernhard Modes).
Andrea Kremperi fotod

ja rütmiseeritud kõnet, mille esitusjuhiseks on autor andnud *quasi "rap"*. Räpilik esitusmaneer ettekandes küll puudus, muidu olid need lõigud intensiivsed ja mõjusad. Puhast kõneteksti on vähem kui meie aja ooperites tavaks; kunstiteadlase Harry Liiv-ranna arvamus, et "Wallenberg" läheneb *Singspiel*'ile (Wallenberg. Ajalugu päeva-poliitikat illustreerimas. "Eesti Ekspress" 10. V 2001), olnuks muidugi piinlik aps ka kõneteksti palju suurema annuse korral.

Daamile, kes esimeses, Stockholmi pildis veenab Wallenbergi Budapesti minekust loobuma, sest miks peaks muretsema võõraste elude pärast, on Tüür andnud sooja vokaalmeloodia ja tonaalse harmoonia keelpillidel. Kuid autori väikest ironiat reedavad pesuehtsalt romantilised harfi *glissando*'d, mida ta instrumentaalteoses vaevalt kasutaks, ning vaiksed klastritaolised vaseakordid.

Kõige mitmekesisema muusikaga tegelane on mõistagi Wallenberg. Tema nime muusikalistest tähtedest on tuletatud motiiv *a-e-b-e-g*, millel lauldakse esmakordselt tema nime ja mis hiljem kõlab veel paaril korral, kujunemata juhtmotiiviks. Kuulates ei märka „nimekoodi“ (minulegi näitas selle kätte autor partituuri andes), küll aga Wallenbergi kõige püsivamat muusikalist tunnust orkestris: õhulisi kiireid passaaže vibrafonil ja kellamängul. (Näide 2.) Viimase materjal põhineb 12-helireal (mis pike-ma, kahetaktilise variandi puhul muutub juba järgmises taktis sujuvalt diatooniliseks). Sellised sonorismiks muutunud seriaalsuse "kõlapilved" kõrgregistris on Tüüri stiili kõige omapärasemaid väljendusžeste. Ooperis pole see kirkas tämbrikett siiski Wallenbergi isiku juhttämber, vaid võib kaasneda ka teiste tegelastega, nii lootuse

The image shows a musical score for a percussion ensemble and two vocalists. The percussion parts are labeled Perc.I (G.C.), Perc.II (Tamb.ploc.), Perc.III (T.T.), and Perc.IV (Mar.). The vocal parts are WALL., 1. R.O., and 2. R.O. The score includes dynamics such as *f*, *p*, *mf*, and *mp*. The tempo is marked *M²* = 90. The lyrics for the vocalists are: WALL. "Wallenberg geht mit ihnen hinaus, die Tür schließt sich"; 1. R.O. "Pa - schill"; 2. R.O. "Na ras - go - vor po... du - scham."

Näide 4 (löige partituurileheküljest). I vaatuse lõpupilt. Ohvitserid: " Läki. Vestleme hingest hinge."

kui ka leinaga – sõltuvalt orkestri kogukõla kontekstist. Nimitegelase muusikat kaob ta ooperi teises pooles. Lõpupiltides kaob ka Wallenberg ise, ta on laval, aga ei laula.

Kiirete noodikorduste järeleandmatu, rockilik rütmienergia orkestris (nagu "Exoduse" algul) seob Eichmanni ja kolme (nais)diplomaati poliitilisest vastasleerist, aga ka Wallenbergi teisikut ja teisi meediafiguure: kõiki neid kõigeteadjaid, kes kunagi milleski ei kahtle. Ooperi Eichmann on kuiv ja küüniline "raamatupidaja" ("Viissada surnut on katastroof, kuus miljonit surnut on statistika."), tema vokaalpartiis on eriti palju rütmiseeritud kõnet. Vene ohvitseride vokaalpartiid põhinevad eeskätt täistoongammal. Eichmanniga ühendavad neid rohked madalate keelpillide *glissando*'d ning fleksaton, see löökpillirühma kloun oma võimatult iroonilise tämbriga. (Näited 3 ja 4.)

Dirigent Alexander Rumpf on kahtlemata tugev professionaal, kes ooperi esituskoosseisu kõigest kahe peaprooviga kokku oli viinud. Muusikalise peenviimistluseni ei jõutud, kuid ettekanne oli veendunud ja intensiivne. Põhjus, miks erinevad häälekasutusviisid etendusel ühte sulasid, võib osaliselt peituda saali akustikas. Dortmundi teatrimaja on uus nagu kogu linngi, endine Dortmund purustati sõjas täielikult. Ooperisaali kõla on kuivavõitu (küll palju parem kui "Estonias") ja orkester prevaleerib, ehkki paikneb hästi sügaval. Lauljad püüdsid rõhutada teksti, mida sellegipoolest ei suutnud välja kuulda ka sakslased. Võiks ju oletada, et Tüüri orkestratsioon on liiga tihe, kuid samas saalis mängitakse Wagnerit ja kriitikas on Dortmundi teatri "Tristani ja Isolde" muusikalisest küljest kirjutatud ülivõrretes.

Teadagi on saksa lauljad hea näitlejakooliga, oskavad endastmõistetavalt kujundada rolli nii hääle kui ka lavakäitumise kaudu. Enim vaimustas siiski soomlasest bariton Hannu Niemelä (Wallenberg), tark kauni häälega laulev näitleja. Karakteritäpsuse ja tämbriga võlusid ka tenor Hannes Brock (Wallenberg 2) ja bass Thomas Mehnert (Eichmann). Väiksemaid markantseid karakterrolle oli ridamisi.

Lavastuse visuaalses küljes, mille ideed sünnivad ju lavastaja ja kunstniku koostöös, toimis hästi I vaatuse põhikonstruktsioon: ühtaegu vangla ja arhiiv, milles ohvrid muutuvad toimikuteks. Leidlik oli Wallenbergi popversiooni süünd II vaatuses: nimitegelase saatust sümboliseerib ristilöömine, ristilt alla astub aga Wallenberg 2, lööb keebi all käed laiali ja on hetkeks... Batman! (Vt foto lk 53 ja tagakaanel.) Riikide sümboolika ekspluateerimine – haakrist esimeses vaatuses, sirp ja vasar teises – just fantaasiaküllusest ei kõnele. Vähe sellest, suur haakrist laiutas laval ka ooperi lõpul Naise monoloogi ajal, madaldades autorite mõtet ja moonutades tähendust. Natsistlik minevik on Saksamaale seniajani valus ja selle hukkamõist tähendab poliitilist korraksust. Kuid Wallenbergi saatust määras olulisemalt sirbi ja vasara riik, mille järealtu- lija ei luba ikka veel ajaloolasi kõigi temaga seotud dokumentide juurde.

Sõit toimus tänu Kultuurkapitalile.

Karlsson, Kortšagin, Paan, Kuslap, Romeo, Kopernik, Hlestakov, Pliuhkam, Molière, Ždanov, Sganarelle.

Ja ta ei andnud oma elus ühtegi intervjuid...

Samuel Pliuhkam – Enn Kraam O. Lutsu "Kapsapea" lavastusest Noorsooteatris 1983.

ENN KRAAM

20. VII 1943 – 18. VI 2001

SAKSA KINOKROONIKA EESTI FILMIARHIIVIS

Saksa kinokroonika kolleksioon ja selle sünnilugu

Laiem avalikkus tunneb Eesti Filmiarhiivi rikkalikust varasalvest üpriski hästi "Eesti Kultuurifilmi" ja teiste ennesõjaaegsete Eesti väiksemate filmistuudiote loomingut. Loomulikult mäletab vanem ja keskmine põlvkond nõukogudeaegseid kinokülastusi, kus kohustuslikus korras, enne mängufilmi demonstreeriti ringvaateid "Nõukogude Eesti". Ka Teise maailmasõja ajal eelnesid populaarsetele mängufilmidele, peaosas Marika Rökk või Heinz Rühmann, dokumentaalkaadritel põhinevad päevasündmustest kõnelevad ringvaated.

Selle kirjutise eesmärk on anda ülevaade Eesti Filmiarhiivis säilitatavast 59 filminimetusest, mida suupärasemalt on hakatud nimetama Saksa kinokroonika kolleksiooniks (SKK). Täpsemalt mõeldakse selle nimetuse all Teise maailmasõja ajal valdavalt saksa filmioperaatorite filmitud ja saksa stuudioes toodetud nädalaringvaateid. SKK on moodustatud kahe allika põhjal: Kanadas elanud väliseestlase Elmo Luugi annetusest, mis koosneb 15 nimetusest, ning toleaegse Läti NSV Riikliku Keskarhiivi fondidest üleantust – 44 nimetust.

Kuna Saksa Ida-alade filmitalituse "Ostland-Film" peakontor asus Riias, siis sattusid pärast nõukogude võimu taaskehtestamist 1944. aastal selle asutuse arhiivi ja seal säilinud filmid juba eespool nimetatud Läti NSV Riikliku Keskarhiivi filmi-fotoosakonda. 1961. aastal algatatud üleliidulise kampaania käigus, mis kohustas kõikide liiduvabariikide keskarhiive eraldama oma fondidest teiste liiduvabariikide dokumentid ja need vastavalt üle andma, anti ka Läti NSV Riikliku Keskarhiivi fondidest Eesti NSV Oktoobrerevolutsiooni ja Riikliku Ülesehitustöö Keskarhiivile (ENSV ORKA), praegusele Rahvusarhiivi Riigiarhiivile, üle Eesti ajalugu käsitlevad filmidokumentid, sealhulgas 44 nimetust Saksa kinokroonikat ajavahemikust 1941 – 1944. Säilinud üleandmise-vastuvõtmise akt Riigiarhiivis kujutab endast salatsemise musternäidet, sest filmidokumentide nimetuseks on märgitud vaid "Nedelnõi obzor", 1941 –

1944, ja ainult metraaži liitmisel-lahutamisel on seda võimalik samastada praegu Eesti Filmiarhiivis hoiul oleva Saksa kinokroonikaga. Eespool mainitud filmihuvilise Luugi poolt 1991. aastal annetatud Saksa kinokroonika on kogutud sõjajärgsel ajal mitmetest allikatest Euroopas ja Põhja-Ameerikas.

Enne Teist maailmasõda toodeti Saksamaal nelja nädalaringvaadete sarja: "UFA-Tonwoche", "Tobis-Tonwoche", "Deulig-Tonwoche" ning "Fox-Tönende-Wochenschau".

Sõjaolukorrast tingituna liideti juuni-kuus 1940 need sarjad üheks valitsevaks nädalaringvaateks "Die Deutsche Wochenschau". Esimene sellenimeline ringvaade ilmus numbril all 511 20. juunil 1940 ning viimane numbril all 755 22. märtsil 1945. "Die Deutsche Wochenschau" oli mõeldud siseriiklikuks demonstreerimiseks ja seda näidati vaid Saksamaa kinodes. Eesti Filmiarhiivi SKKs on "Die Deutsche Wochenschau" ringvaadetest säilinud terviklikuna viis ringvaadet numbril all 564, 617, 672, 736, 754, mis on arhiivis koondatud ühe nimetuse ja inventarinumbri alla (inv nr 2627). Samas studios toodeti demonstreerimiseks välisriikides nädalaringvaadet "Die Ufa-Auslands-Tonwoche", mida 1939. aastal tirazeeriti tõlgitud 17 keelde ja levitati 36 riigis. Sõjasündmuste arenedes suurendati "Die Ufa-Auslands-Tonwoche" ringvaadete tiraaži märgatavalt, näiteks 1941. aastaks toodeti seda ringvaatesarja 29 keeles ja levitati 39 riigis. "Die Ufa-Auslands-Tonwoche" numeratsioon algas järjekorranumbri 419 1939. aastast ja lõppes numbriga 713 1945. aasta mais. Eesti Filmiarhiivi SKKs on säilinud ilmselt kaks pala "Die Ufa-Auslands-Tonwoche" ringvaadetest, sest ringvaatepalade algul on tiiter kirjaga "Ufa-Tonwoche". Tõenäoliselt pärinevad veel üksikud itaaliakeelse diktoritekstiga ringvaatepalad "Die Ufa-Auslands-Tonwoche" sarjast.

Seoses okupeeritud territooriumi suurenemisega tekkis vajadus Saksa filmipropaganda laiendamiseks. 1942. aastal loodi veel teinigi siseriiklik, vaid okupeeritud aladel

näitamiseks mõeldud nädalaringvaade "Ufa-Europa-Magazin", mida aasta hiljem täiendati sarjaga "Europa-Wochenschau". Ringvaadete "Ufa-Europa-Magazin" tootmiseks loodi okupeeritud aladel vastavad filmitalitused, näiteks Brüsselis, Pariisis, Prahast, ka Riias, mille kaudu korraldati antud piirkonna päevasündmuste filmimist, ringvaatepalade montaaži ja vastava piirkonna keeles helindamist. Idaterritooriumile, sealhulgas Eestile orienteeritud filmitalitus "Ostland-Film" asus Riias ja selle kontori tegevus on ajaloolastel veel läbi uurimata. SKKs on säilinud vaid üks terviklik ringvaade "Ostland", mille on tootnud see filmitalitus septembris 1944 eestikeelse diktoritekstiga.

Nagu mainitud, on kollektsioonis vaid viis terviklikku ringvaadet "Die Deutsche Wochenschau" ja üks ringvaade "Ostland". Ülejäänud osa kogust koosneb üksikutest omavahel suvaliselt monteeritud ringvaatepaladest või ka suisa üksteise otsa lükitud montaažijätkidest, mis mõnikord ei ole omavahel isegi sisuliselt seotud. Loomulikult puuduvad vormistatud filmidele omased algus- ja lõputiitrid. Ringvaated on heliga ja ilma, helifilmidel esineb diktoritekst mitmes keeles – saksa, eesti, läti, leedu, itaalia. Mitte ühelgi filmil pole säilinud tavapärasest originaaldokumentatsiooni (montaažilehed, annotatsioonid, linastusload). Osaliselt võib ringvaadete "Die Deutsche Wochenschau" montaažilehti dik-

toriteksti kujul leida kindralkomissari Litzmanni fondist Riigiarhiivis.

SKK tuli Eesti Filmiarhiivi kasutusringi alles 1991. aastal. Ühelt poolt kuulus Lätist 1961. aastal üleantud Saksa kinokroonika nõukogude perioodil "Üldiseks kasutamiseks salastatud filmide nimekirja" ja teisalt tingis seda filmide tehniline seisukord. Saksa kinokroonika oli nitroalusel filmilindil ja kuna tegu oli väga stabiilse nitrofilmiga, mida aga ei saa öelda Nõukogude Liidus toodetud sõjajärgse nitrofilmi kohta, siis ümberkooperimise järjekorras lükati Saksa kinokroonika tänu filmilindi heale tehnilisele seisukorrale järjekorra lõppu. Teatavasti oli aga vahetult nitroalusel filmide kasutamine uurijate poolt või avalikult demonstreerimine ohutuse seisukohalt rangelt keelatud ja eeldas selle tarbeks filmikoopia valmistamist atsetaatalusel filmilindil. Salastatud filmidena kasutusringist välja lülitatud, ei töötatud Eesti Filmiarhiivis kuni 1991. aastani SKKd teaduslikult läbi ega loodud vastavat teatmematerjali.

Teise maailmasõja sündmused filmis EFA Saksa kinokroonika kollektsiooni põhjal

Varaseim ringvaade SKKs pärineb 1941. aasta juunikuust ja kannab numbrit 564. Tegu on ajalooliselt tähtsa, huvipakkuva ja

Saksa okupatsioon Eestis. Marssiv Saksa väeosa Tartus 1942. aastal.

pöördelise ringvaatega, sest seitsmest ringvaatepalast viimane näitab sündmuste arengut Berliinis ja Saksamaa idapiiril ajavahemikus 22. – 28. juuni 1941. Pala algab varahommikuste kaadritega ülipuhtaist Berliini tänavaist ning jätkub Saksa Ringhäälingu stuudiost, kus propagandaminister dr Goebbels loeb ette Hitleri proklamatsiooni sõja kuulutamise kohta Nõukogude Liidule ja Inglismaale. Juhi otusus kõlab: "Ich habe mich entschlossen, das Schicksal und die Zukunft des Deutschen Reiches wieder in die Hand unserer Soldaten zu legen!" (Ma olen otsustanud Saksa riigi tuleviku ja saatuse järele meie sõdurite kätte usaldada!), millele järgneb töötus, et sõda peab jätkuma sakslastele võiduka lõpuni. Või nagu ütles Hitler oma kõnes 1. septembril 1939, Teise maailmasõja alguspäeval: "Kapitulatsioon on sõna, mida ma kunagi selgeks ei õpi!" Järgneb välisminister von Ribbentropi presikonverentsi sise- ja välismaisele ajakirjandusele. Filmile joonistub kaart, kus Saksa sõdur peab kaitsma Euroopat kommunistitõnki vastu Nordkapist Musta mereni. Näidatakse piiritõkete ja -tarade lammutamist Ida-Preisimaal, lennuväge pommitamas Nõukogude Liidu läänepiirkondi ning Saksa vägesid marssimas Kaunasesse ja põletamas koos kohaliku elanikkonnaga suurtel lõketel Marxi-Engelsi-Lenini hiigelsuuri portreid. Vaatamata Stalini väljakuulutatud põletatud maa taktikale ja Punaarmee vastupanule näib sõda filmis loomult kerge, üleoleva ja paraaditsev, eriti kui näidata pikki kolonne paljasjalgeid ja pesu väel vange, keda tundub ene pealt kinni võetud olevat.

Selles ringvaates ja valdavalt edaspidi on palade järjestamisel kasutatud kronoloogilist rida, seitsmest ringvaatelõigust on sõja algus Nõukogude Liiduga vaieldamatult tähtsam kui eelnevad ringvaatepalad Saksamaa meistrivõistlustelt jalgpallis Berliini Olümpiastaadionil või tavapäraselt lennuväe-kindralite nõupidamiselt riigimarssal Göringi juures.

Sel ajajärgul sõditi aktiivselt ka Euroopast väljaspool, Põhja-Aafrikas, kus juba mitmendat kuud Saksa Aafrika-korpus piiras Vahemere lõunakaldal asuvat Tobrukit, Ingelse laevastiku tugikohta. Ringvaate viiendas palas autasustab Aafrika-korpuse komandör kindral Rommel Itaalia kindralit Garibaldit II ja I klassi Raudristiga ning juhatab kõrbes liivaharjal seistes piirajate vägesid.

Ajaliselt järgmine sõjaline süžee pärineb 1942. aasta suvest, kui sakslaste pearünnak oli suunatud Nõukogude Liidu lõunapiirkonda, et lõigata selle tagalätõöstus ära Kau-

kaasia maavaradest ja Kaspia naftast. Ringvaade "Die Deutsche Wochenschau" nr 617 on tervenisti pühendatud Sevastopoli piiramisele. Oli ju Krimmi sõjast üle-eelmisel sajandil teada tõsiasi, et "kes valitseb Sevastopoli, see valitseb Musta merd". Metsiku tulistamise tulemusena ülisuurte *mörser*'ite abil muudetakse filmis Sevastopoli raudbetoonist kindlustused ja kasematid rusuhunnikuiks ning kindlused vallutatakse 23 päevaga. Ringvaade on ülellaatlik, näidatakse nii lennurünnakuid kui ka tänavavõitlusi linnas, ja kantud tugevast heroilisest toonist saksa relvade võimsuse kiituseks.

1943. aasta suurlahing Kurski kaarel kajastub ringvaates "Die Deutsche Wochenschau" nr 672, mille kaks pala räägivad sündmustest Orjoli ja Belgorodi võitlusruumis. Teatavasti püüdsid Saksa väed 5. juulist – 23. augustini 1943 lõõkidega põhja poolt Orjolist ja lõunast, Belgorodist Kurski suunas, Nõukogude väegruppeeringut ümber piirata, kuid 12. juulist läks Punaarmee vastupealetungile ning hoivas mõlemad linnad. Selles nädalaringvaates näeb kahte Saksa sõjaväe suurkuju, Saksa armeegrupi "Mitte" juhatajat kindralfeldmarssal H. G. von Kluge ja kindraloberst W. Modelit. Sama mees, tammelehega Rüttiliristi kavaler kindraloberst W. Model figureerib veel teiseski ringvaatelõigus 1943. aasta lõpul Velikije Luki võitlusruumis. Positsioonisõda lumises vene talves ilmestab ja muudab selle vaataja jaoks paeluvaks Saksa rünnakrühma murre läbi eesliini (HKL) Nõukogude kaevikusse.

Samasse ajavahemikku kuulub ka filmisüžee, mis ilmselt on üks varasemaid filmijäädvustusi Idarindel võidelnud eesti sõduritest. 3. Eesti SS vabatahtlike brigaadi juhataja SS-Obersturmbannführer Franz Augsberger autasustab võitlejaid I ja II klassi Raudristiga. Filmilõik on tumm.

6. juunil 1944. aastal avasid liitlased Normandias teise rinde. Jälle ei olnud õnnestunud vältida olukorda, mille eest üks silmapaistvamaid saksa sõjastrateege kindralfeldmarssal Alfred von Schlieffen oli juba XIX sajandi lõpul hoiatanud: "Saksamaal tuleb iga hinna eest vältida sõda kahel rindel korraga." Säilinud ringvaade "Die Deutsche Wochenschau" nr 736 näitab sõjalisi operatsioone Ida-Prantsusmaal Luneville'i linnas ja selle ümbruskonnas. Rindele saadetakse veel liiga noored ja juba liiga vanad. Kadunud on sõja alguse ringvaadete hoogne edasitungiv tormakus, ilmneb alalhoidlikkus ja kaitserefleks. Sellest tundest on kantud ka propagandaminister dr Goebbelsi külaskäik Läänerin-

dele kindralfeldmarssal W. Modeli peakorterrisse ja Ruhri tööstuspiirkonda, kus ta oma kodulinna Duisburgis ühes relvatehases töölistele kõneleb. Osa, umbes kolme minuti pikkune lõik dr Goebbelsi kõnest, on antud sünkroonhelina.

Sama 1944. aasta sügisel tungis Punaarmee Ida-Preisimaale, aga tõrjuti sealt peagi sakslaste poolt välja. Tavapäraste lahingustseenide kõrval näidatakse ja kirjeldatakse ühes ringvaatelõigus pikalt Nõukogude sõdurite metsikusi Ida-Preisimaa tsiviilelanike hulgas. Tegu oli mastaapse kuriteoga, sest Nõukogude hirmutegude uurimiseks moodustati rahvusvaheline komisjon, mille esimeheks määrati Eesti Omaalitsuse juht Hjalmar Mäe.

Viimane viiest terviklikuna säilinud nädalaringvaatest "Die Deutsche Wochenschau" nr 754 näitab sõjategevust 1945. aasta märtsikuus, kui sõda oli jõudnud juba Saksa-maa pinnale. Üksikasjalikumalt kajastatakse kaitsesõda Görlitzi – Dresdeni – Löbau kolmnurgas. Lahingud Saksa linnade tänavail, ringsõidul dr Goebbels, kes sõdureid ja neljateistkümneaastast Hitlerjugendi poissi Löbau turuplatsil Raudristidega autasustab. Selles ringvaates on teinegi sünkroonlõik kõnet pidavast dr Goebbelsist ja ainukesed kaadrid SKKs Adolf Hitlerist, kes käib neil märtsipäevil sõdureid võitlusele innustamas. Sakslaste kaitsesõda on selles ringvaates filmitud veel Läänerindel Reini ja Rhône'i jõe rindelõikudes, Ida-Preisimaal Marienburgi (Malrok) ajaloolises hansalinnas ning sakslaste Baltimaa-de sillapeal Kuramaal. Diktoritekstis mainitakse, et oma meestega võitleb Idarindel ka

legendaarne Otto Skorzeny, kes teada olevalt tõesti sel ajal Ida-Preisimaa piirkonnas tegutses, kuid paraku ei võimalda film äratuntavalt väita, et tegu on tõesti selle kuulsa austerlasega. Totaalne kaitsesõda viib otse rindele kõik, ka kindral Vlassovi poolt veel sõja lõpu eel formeeritud kaks diviisi, mida ringvaate kolmandas palas näidatakse.

"Die Deutsche Wochenschau" nr 754 oli eelviimane nädalaringvaade, mida selles sarjas üldse toota jõuti.

Sõjategevus Eestis EFA Saksa kinokroonika kollektsiooni põhjal

Eesti ala sattus Teise maailmasõja käigus lahingutegevuse keskmesse 1941. ja 1944. aastal. 1941. aasta sakslaste ofensiiv kuulab põuasel suvel kujunes planeeritud aeglase-maks rinde peatumise tõttu Audru – Vändra – Põltsamaa – Suur-Emajõe joonel 13. juulil, kuid kahe nädala möödudes lõppes seegi seisak ja 28. augusti ennelõunal jõudsid esimesed Saksa eelväed Tallinna.

1941. aasta sõjasündmusi kajastatakse SKKs ühtekokku kuues filmis. Neist kolmes näidatakse sakslaste tulekut Tallinna ja Paldiskisse. Tüüpilisi lahingustseene on vähe, kaamera jälgib sõjaväerühmade ja -kolonnide saabumist Tallinna, kus rõõmsameelne rahvahulk Raekoja platsil ja vanalinna tänavatel sakslasi tervitab. Nii mõnigi saksa sõdur paisab rahva poolehoiuavalduste üle siiralt hämmeldunud olevat. Paldiski vaated näitavad Punaarmee taganemisel tekkinud ja tekitatud purustusi, kõrgelt paekaldalt merre paisatud

Kindralkomissar Litzmann koos ohvitseridega Heidelaagris Debica lähedal pärast Eesti leegioni vannutamistseremooniat märtsis 1943. aastal.

sõjatehnikat ning raudteevaguneid segamini hobuste laipadega. Film pealkirjaga "Saksa vägede tulek Saaremaale" näitab Saksa vägede dessanti Saaremaale. Kõigi kolme filmi puhul on tegu osaliselt segase, hüppelise ja paljuski juhusliku montaažiga. Mõned ilmeksimatud kaadrid — Kuressaare lossi vaade, Tallinna vanalinn — annavad vaid viite, kuid oma kogemusele toetudes (1991. aastal oli siin kirjutajal võimalus viibida *Bundesarchiv*'is Koblenzis ja Potsdamis ning tutvuda sealse Teise maailmasõja aegse kinokroonika koguga) ja tuttavaid kaadreid ära tundes, arvan, et tegu on ringvaadetest "Die Deutsche Wochenschau" nr 570, 574, 580 pärinevate kaadritega. Ka lahingutegevus 1941. aasta sügisel Lääne-Eesti rannikul, tõenäoliselt Hiiumaal, kajastub ühe minuti pikkuses lõigus.

Sõja edenedes stabiliseerus rinne Leningradi all, mille kohta SKKS on säilinud üks ringvaatepala positsioonisõjast Leningradi rindel 1943. aasta talvel.

Punaarmee murdis rindejoone läbi Leningradi — Novgorodi operatsiooniga ajavahemikul 14. jaanuarist — 1. märtsini 1944, kui nad paikasid Saksa armeegrupi "Nord" Narva jõe joonele ja hõivasid kogu Peipsi-taguse maa-ala kuni Velikaja jõeni.

Eesti tõusis jälle sõjasündmuste keskmesse. Võrreldes eelnevate sõja-aastatega on

1944. aasta filmikroonika poolest arvuliselt ja süžeerohkuselt kõige rikkalikum. Esiteks kujunes Narva kaitseliini sõjalis-strateegiliselt Põhjarinde olulisemaks võitlustandriks, mida võis samas propagandistlikus mõttes väga hästi ja edukalt ära kasutada. Teame ju, et nii Narva kaitsejoon kui ka suvel lääne poole tõmmatud Tannenbergi (Mummasaare — Sinimägede — Vaivara) liin pidas tänu seal vapralt võidelnud eesti, saksa, hollandi, taani, norra, šveitsi, flaami ja vallooni sõjameestele kindlalt vastu ning jäeti maha vaid kõrgema ülemjuhatus korraldusel. Oma osa mängis ka asjaolu, et Riias asuva filmitalituse "Ostland-Film" Tallinna harukontor sai siin endale jalgad alla, mida näitab ka rindekroonika kõrval ulatuslik tagalaelu kajastamine filmilindil. Filmikaamera on jäädvustanud sõjaväekolonide organiseeritud taganemise Leningradi rindelt, kindlustustööd Narva jõe joonel, varustusrõngide saabumise ja tsiviilelanike evakueerimise Narvast, mitmed rünnakumomendid Narva kaitsejoonel, et Punaarmee Krivasoo platsdarmilt välja suruda. 30. jaanuaril 1944 kuulutab Eesti Omavalitsuse juht Hjalmar Mäe välja üldmobilisatsiooni kõigile aastail 1904 — 1923 sündinud meestele. Mehed tulevad kogumispunktidesse, kus viiakse läbi arstlik kontroll. Näidatakse esmast väljaõpet major Juhan Madise juhendamisel. See süžee

Raudristi Rüütliristi kavaler oberleitnant Walter Eggemann, võitlusgrupi "Eggemann" komandör, 20. Eesti SS-diviisi Krivasoo võitlusruumis Putki külast idas, paremal 659. Eesti pataljoni ülem major Georg Sooden, Narva rindel 5. märtsil 1944. aastal.

figureerib SKKs kahes filmis saksa ja läti keelse ning eestikeelse diktoritekstiga.

Koos mobilisatsiooniga algas sel perioodil kõigi Idarindel võitlevate eestlastest koosnevate väeüksuste äratoomine Narva rindele ja koondamine 20. Eesti SS-diviisi, mida ringvaatepala diktoritekstis ka ära mainitakse. Ühes tekstis kõlab küll, et tegu on Läti SS-diviisiga (*Lettische Waffen-SS*), mis paraku on eksitus, sest kaadris näidatakse 20. Eesti SS-diviisi sümboolikat ja teada olevalt pole lätlast kunagi Narva all üksusena võidelnud.

Ajaliselt järgmiseks ringvaatepalaks on Piirissaare tagasivallutamine 20. veebruaril 1944, kus operatsiooni viib läbi Idarindelt äsja Tartusse saabunud 20. Eesti SS-diviisi 45. rügemendi I pataljon SS-*Sturmabführer* Harald Riipalu juhtimisel. Samas, järgneva palana, on lõik merevähk lahingutegevusest Narva rannikul, mida ehk annaks seostada Merenküla dessandiga 14. veebruaril 1944. aastal.

Lahingud Narva võitlusruumis muutusid pingelisemaks. Oluliseks pöördepunktiks kujunes Eesti Vabariigi 26. aastapäev 24. veebruaril, kui 20. Eesti SS-diviisi üksused likvideerisid Riigiküla sillapea, mida on ka filmilindil jäädvustatud. Tõenäoliselt pärineb nimetatud süžee originaalsil ringvaatest "Die Deutsche Wochenschau" 21/1944. Ringvaate lõigus leiab kajastamist ka järgmine päev, 25. veebruar, kui eelmise päeva lahingus ülesnäidatud sõjalise vapruste eest antakse 55 rindevõitlejale eesliini kaevikutes II ja I klassi Raudristid. Raudristid annab üle 20. Eesti SS-diviisi 46. rügemendi ülem SS-*Standartenführer* Johan Tuuling ja ekraanil on äratuntavad I klassi Raudristi saanud SS-*Hauptsturmführer* Rudolf Bruus ja SS-*Oberscharführer* Rein Männik, kes sai korruga II ja I klassi Raudristi. Sama sündmust leidub erinevalt ning lisakaadritega monteeritult veel kahel filmil.

Filmitud on varemets Narva linna pärast 6. märtsi pommirünnaku ning 10. märtsi hommikut Tallinnas, kui kindralkomissar K.-S. Litzmann kaaskonnaga käib vaatamas pommirünnaku purustusi Niguliste kirikus, Harju tänaval ja Raekoja platsil.

Vaatamata Punaarmee ägedatele rünnakutele kevadtalvel 1944, jäi rinne Narva joonel püsima. Suvelgi jätkati kindlustuste rajamist, mida ühes ringvaatepalas näidatakse, ja samas peavad kaitseküsimuste üle Narva võitlusruumis nõu III SS-soomuskorpuse komandör, mõõkade ja tammelehega Rüütliristi kandja SS-*Obergruppenführer* Felix Steiner ning SS-rünnakbrigadi "Walloonien" võitlusgrupi juhataja SS-*Sturmabführer*, flaamlane Leon Degrelle.

Pärast teise rinde avamist Prantsusmaal ja tingituna Punaarmee pealetungist Pihkva järvest lõunas suunaga Riiale taandusid Saksa väed juulis 1944 Mummasaare – Sinimägede – Vaivara liinile. Lahingutest Sinimägedes ei ole Eesti Filmiarhiivi SKKs säilitamisel ühtegi filmilõiku. Ajaliselt edasi liikudes on järgmiseks jäädvustatud sündmuseks 200. jalaväerügemendi ehk soomepoiste saabumine kodumaale, kus neid tervitavad Männikul väljaõppelaagris kindralinspektor SS-*Oberführer* J. Soodla ja SS- ning politsei juht Eestis SS-*Brigadeführer* H. Möller.

Saatuse ironiana on sellest ajast, kui kõrgema ülemjuhatause käsul oli septembris otsustatud Eesti maha jätta ja põgenemissegadus muutunud totaalseks, säilinud ainuke terviklik eestikeelne nädalaringvaade "Ostland", mille osa palasid valgustab viimast vastupanu Lõuna-Eestis ja Põhja-Lätis. Momente neist lahinguist leidub veel ühes, kuid kahjuks vägagi segaselt ja hüplevalt monteeritud filmis, kus vaid üks kaamera vaatevälja sattunud versta post kirjadega: Riia 272 km, Dorpat 11 km, St.-Petersburg 339 km, Narva 130 km annab viite Tartu lähedusele. Septembri lõpuks ei olnud veel Eesti tervikuna Punaarmee poolt okupeeritud, sest lahingud jätkusid Lääne-Eesti saartel. Nagu punkti panekuna on säilinud ringvaate lõik, milles näidatakse viimaste võitlejate ja lahingutehnika evakuatsiooni Sørve poolsaarelt Kuramaale. Sõjaajaloolaste arvates oli vägede evakuatsioon Sørvest Teises maailmasõjas sakslaste kõige eeskujulikumalt läbi viidud taandumisoperatsioon. Selles filmilõigus näeme mitmeid silmapaistvaid Saksa kõrgemaid sõjaväelasi: Sørve poolsaare komandanti kindralleitnant Schirmerit, Kuramaa armeegrupi ülemjuhatajat, tammelehe ja mõõkadega Rüütliristi kandjat *Generaloberst* Schrönerit, fregatikapten von Blanci, lennuväekindral Pflugbeili, kellest kõigist on SKKs ainult see üks jäädvustus.

Tagalasündmused Eestis Saksa okupatsiooni ajal EFA Saksa kinokroonika kollektsiooni põhjal

Sõjaolukorras jaguneb iga riik kaheks – tagalaks ja rindetsooniks. Eesti ala muutus tagalaks 5. detsembril 1941, kui moodustati kindralkomissariaat Estland ja kõrgem võim läks armeegrupi "Nord" tagalaülemalt jalaväekindral Franz von Roquesilt üle Saksa tsiviilvalitsusele eesotsas kindralkomissar Karl-Siegmund Litzmanniga. Muide, esialgu trükite ajalehes "Eesti Sõna" kindralkomissari

perekonnanimi Lietzmann, et vältida õige perekonnanime halba kõla eesti keeles. Tema le allusid märksa varem, 20. septembril 1941 ametisse nimetatud Eesti Omavalitsus ja sakslastest piirkonnakomissarid. Filmikaadrid tsiviililust Eestis algavad aastast 1943, mis on seletatav filmitalituse "Ostland-Film" asutamisega Riias. SKKs on kõik tagalaelu kajastavad filmid tegelikult üsna suvaliselt kokku liidetud montaažijärgid, valdavalt tummad. Nii mõnedki sünded korduvad mitmetes ringvaadetes, erinedes vaid kaadrite järjekorra poolest.

Enim esindatud päevasündmuste kategooria moodustavad mitmesuguste tähtpäevade puhul korraldatud kohtumised, rahva koosolekud või pidulikud pürgade asetamise tseremooniad Vabadussõja monumendile Reaalkooli juures, kangelaskalmistule Maarjamäel või mausoleumile sõjaväekalmistul. Üks esimesi filmitud palasid selles vallas on 14. juunil 1943 Linda kuju jalamile paigutatud küüditamisohvrite mälestustahvli avamine ja sama leina aastapäeva tähistamine järgmisel aastal. Ühes variandis esineb erandlik ja ainuke moment kogu SKKs, kus näeb kohalolijate hulgas liikumas *Wehrmacht*'i mundris filmioperaatorit, kaamera käes. Eesti Vabariigi aastapäeva tähistati alati Reaalkooli Vabadussõja monumendi juures, kus kõneles Eesti Omavalitsuse juht Hjalmar Mäe. Märksa enam on filmitud teiste tähtpäevade, Võidupüha (23. juunil), Tallinna vabastamise aastapäeva (28. augustil), Eesti vabastamise aastapäeva (5. oktoobril) – puhul pürgade asetamise tseremooniad kangelaskalmistul Maarjamäel või sõjaväekalmistul mausoleumi juures. Säilinud on ka filmijäädvustus kõnekoosolekust, mis korraldati "Estonia" teatri ees pärast pommirünnakut Tallinnale 9. märtsi öösel 1944. aastal.

Omaette rühmana võib välja tuua arvukad paraadid, ärasaatmised, vastuvõtmised, mis toimusid Vabaduse platsil, Lossi platsil, Raekoja platsil ja Balti jaamas. Enamik selleemalisi filmilõike on kas vabatahtlike ärasaatmine Eesti leegioni õppelaagrisse, idapataljonides võitlevate eesti sõdurite saabumine puhkusele kodumaale või tööteenistustaste ärasaatmine-vastuvõtmine Saksamaalt. Kaadriliselt paraadlikud, tuimad, aga seejuures ausad, ilma propaganda särava vahuta ja vahel võimatugi kindlaks teha, millise sündmusega on täpselt tegu. Kuid jäädvustanud filmilindile rea tolle aja Eesti juhtfigure – O. Angeluse, O. Öpiku, J. Soodla, H. Mölleri, F. Augsburgeri jt. Ajalooliselt haruldane, kui- gi vaid 30 sekundi pikkune, on filmilõik Veli-

kije Lukis sakslaste poolele üle tulnud eestlaste tervitamisest Viljandi laagris 1943. aasta märtsikuu lõpul.

1944. aastal lisandub neile teemadele veel lennuväe abiteenistustaste vannutamistseremooniad.

Esimese eestlasena anti Rüttilirist 658. eesti idapataljoni komandöri le major Alfons Rebastele 23. veebruaril 1944. Major Rebast on filmitud kindralkomissar K.-S. Litzmanni juures vastuvõtul Kadrioru lossis, koduses miljöös abikaasaga ja 19. Läti SS-diviisi ülema SS-*Standartenführer*'i, kuu aega varem Rüttiliristi saanud Valdemaras Veissiga. Järgmise eestlasena sai Rüttiliristi 22-aastane SS-*Unterscharführer* Harald Nugiseks Vaasa – Vepsküla – Siiverti sillapea likvideerimise eest Narva rindel märtsis 1944. Rüttilirist anti Harald Nugiseksile üle Türi haiglas 20. aprillil. Ka nädalaringvaates "Ostland" on üks pala, kus 1944. aastal augustis puhkusel viibiv Harald Nugiseks on kodukohas omaste keskel. Veel said Rüttiliristid 20. Eesti SS-diviisi 45. rügemendi ülem SS-*Obersturmbannführer* Harald Riipalu, kellele anti Rüttilirist üle Tartu rindel, ja sama rügemendi I pataljoni ülem Paul Maitla Sinimägede lahingus üles näidatud vaprust eest. Eesti Filmiarhiivi SKKs on säilinud süžee, tõenäoliselt kõige hilisem filmijäädvustus Eesti leegioni võitlejatest Neuhammeris detsembris 1944, kus vande andmisel on suures plaanis filmitud Alfons Rebast, Harald Nugiseksi ning Harald Riipalu. Äratuntavalt Paul Maitlat filmilindil jäädvustatud ei ole.

Üsnagi sarnaselt nõukogude süsteemiga armastasid sakslasedki kõikvõimalikke aktsioone ja kampaaniaid. Tavapäraste tööde kõrval, nagu paberi, jahu, tuletikkude ja klaasi tootmine ning trükitööd, on filmitud ka ettevõtmisi, mis kuulutati suurejoonelisteks aktsioonideks ja kuhu organiseeriti rahvast kohustuslikus korras. Sellised olid turba ülestõttamine, küttepude varumine, ülemaalsed metsatalgud, kalapük ja kalatõttlemine. Juba okupatsiooni esimestest päevadest tõhusalt tööle asunud Eesti Rahva Ühisabi korraldas tarbekaupade kitsikuses õlgesemete ja puujalatsite valmistamise kursusi ning rindevõitlejatele jõulupakkide ja talvevarustuse kogumist, pakkimist ja ärasaatmist. Nõukogude lennurünnakute sagenemisega öösiti Eesti linnadele hakati 1943. aasta märtsist süstemaatilisel korraldama elanikkonnale näitlikke süütepommide kahjutuks tegemise ja haavatuile esmaabi andmise demonstratsioonid. Üht sellist demonstratsiooni ongi Tallinnas Vabaduse platsil 8. augustil 1944 filmitud.

Eruadmiral Johan Pitka 20. Eesti SS-diviisi Klooga tagavararügemendis, tema kõrval vasakul diviisiüleml SS-Brigadeführer Franz Augsberger 12. augustil 1944. aastal.
Eesti Filmiarhiivi fotod

Hariduse ja kultuuri temaatika on SKKs võrreldes eelnevalt käsitletud teemadega nõrgalt esindatud. On filmitud aktusi Tallinna Tehnikaülikoolis ja diplomite kätteandmist Tartu Ülikoolis, parimate keskkoolilõpetanute vastuvõttu kindralkomissar K.-S. Litzmanni juures Kadrioru lossis 1944. aasta juunis. Kahes ringvaates on tutvustatud näituste väljapanekuid. Suursündmusena planeeritud XII tänulaulupidu 1943. aastal lükati Eesti Omavalitsuse juhi Hjalmar Mäe otsusega 1944. aasta suvele ja 1943. aastal lubati korraldada vaid kohalikke laulupäevi, millest kaadrid Tallinna laulu- ja võimlemispeost esinevad erinevates variantides kolmes filmis. 1. augustil 1943 sai Litzmann 50-aastaseks ning talle kingiti karupoeg, kellega näeme teda filmis hullamas.

Sportisündmustest on filmitud Eesti karikavõistlusi jalgpallis ja kergejõustikuvõistlusi Kadrioru staadionil, ujumisvõistlusi Kadrioru basseinis ja tennis Harjuoru tenniseväljakul. Olulisim sporditeemaline filmilõik on Eesti esivõistlustelt males juulis 1943, kus võistleb ja turniiri võidab Paul Keres. Ka traavivõistlused Tallinna Hipodroomil on jäädvustamist leidnud, sest kindralkomissar Litzmann, kes enne Teise maailmasõja algust Ida-Preisimaal hobusekasvatusega tegeles, oli hobustest ja traavivõistlustest isiklikult huvitatud.

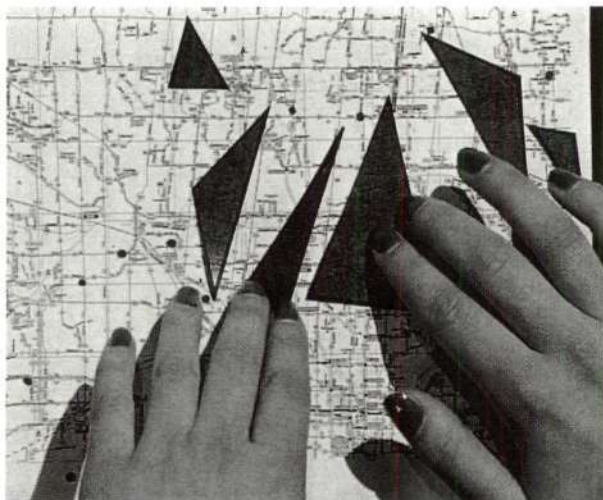
Lõpetuseks

Eesti Filmiarhiivis säilitatava Saksa kinokroonika kollektsioonile on raske anda

ühtset süsteemset ülevaadet, ammugi ei ole see kollektsioon ammendav ajalooallikas teise Saksa okupatsiooni ajaloolises uurimistöös. Kollektsoon jaotub automaatselt kaheks, lähitult filmide vormistamise tasemest: ühelt poolt viimistletud nädalaringvaated, teisalt suvaliselt kokku pandud montaažijäädgid. Illustreerivad on mõlemad ja annavad olulist pildi-informatsiooni nimetatud, tuleb tunnistada, laiemale avalikkusele sügavuti üsna tundmatu ajalooajalooperioodi kohta. Kui silmas pidada objektiivsust, siis iseloomustavad tummad montaažijäädgid märksa ausamalt ning otsekohesemalt Saksa okupatsiooni aegset ajajärku, eluolu ja inimeste meeleolu Eestis. Professionaalselt monteeritud, tsenseeritud pildi ja diktoritekstiga, ka mõjuva muusikalise kujundusega tervikuna säilinud nädalaringvaated on küll efektselt mõjuvad, aga teenivad suure osas propagandistlikku eesmärki ning eeldavad ajaloolastel allikakriitilist lähenemist.

MERIKE JÜRJO (sünd. 23. II 1959 Pärnus) on lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo osakonna 1983. aastal. Töötanud Eesti Filmiarhiivis ja Eesti Kaitseväe Peastaabis, aastast 1998 töötab ETVs säilitusfondi juhatajana. On Eesti Kaitseväe reservolüitser lipniku auastmes.

VÄLIS-EESTI DEKONSTRUKTSIOON

“Väliseesti”, 2001. Režissöör Raimo Jõerand. Anri Kivisaar märkis Toronto surnute aadressid linnakaardil ristiga ja püüdis neid sirgjoontega ühendades avastada nende paiknemises korrapära. Ta lootis, et sel viisil on võimalik välja selekteerida juhuslikkus. Tekkinud kujundid pidid andma vihje, mingi märgi, sõna, silbi, tähtkuju. Kakskümmend neli aadressi, kakskümmend neli uppumist.

“VÄLISEESTI”. Stsenarist ja režissöör Raimo Jõerand, operaatorid Madis Mihkelsoo ja Raimo Jõerand, heli: Anri Rulkov, toimetaja Kristel Sarapuu, produtsent Raimo Jõerand, teksti esitab Egon Nüter, helilooja Toivo Tulev, monteerijad Raimo Jõerand ja Kadriann Kibus, helirežissöör Harmo Kallaste, helindanud: Aatomik Stuudiod OÜ. Video *Betacam SP*, 27 min, värviline ja mustvalge. Tootja: Concordia Rahvusvaheline Ülikool Eestis, koostöös: “Exitfilm” ja “Kanal 2”. © Raimo Jõerand, 2001.

Ma pean kohe alguses ütleva, et Raimo Jõerand on minu kursusevend Pedagoogikaülikooli dokumentalistika erialalt, nii et parimagi tahtmise korral ei saa ma kehastuda objektiivseks kriitikuks. Aga isegi kõige ükskõiksemalt sõnastades usun ma, et Jõeranna film “Väliseesti” on ainuüksi žanriuenduslikkus mõttes eesti filmikunstis usna tubli tulem.

Fake-documentary (dokumentalistika väljendusvahendeid kasutav lavastuslik film) ja *mockumentary* (dokumentalistika laade ja teemasid parodeeriv pastišš) on audiovisuaal-

kultuuri kõrvalharud, milles filmikeelelised küsimused ja vormimängud on sisust vaat et olulisemalgi kohal. Seda stiili, mida dokumentaalfilm kasutab funktsionaalse vahendina reaalelu sündmuste talletamisel, tarvitatakse võltsdokumentalistikas peamiselt esteetilistel eemärkidel.

Erinevalt videokunstist ja selle komertsiaalsest analoogist muusikavideost, on *fake-documentary* selgelt jutustava kino osa, mis mängib usutavuse ja elutruuduse illusiooni peal. Dokumentalistliku kujutamiseviisi kriteeriumid on mõneti äärmuslikul moel kokku võtnud taani filmirežissööride Lars von Trieri ja Thomas Vinterbergi “Dogma 95” manifest. On rida meedia kinnistatud väljendusvahendeid ja tehnilisi nõkse, mille abil vaataja esteetilist alateadvust panna uskuma, et see, mida ta näeb, on reaalsuse autentne edastus. Reportaažlikkus, inimsilmakõrgune pilditasant ja silma liikumist imiteeriv dünaamiline käsikaamera, visuaalsed mürad kujutises, fookusehõlbed, loomulikust valgusest tingitud pildi ebaühtlus, ala- ja ülesäritused, võtetechnika varjamatu figureerimine kaadris, kadreeringuteks jaotamata “spontaanne” filmijutustus, lisatehnika (kraanad, kärud ja nooled,

steadicam) puudumine, toored montaažilõiked, kaarditagused kommentaarid, seletavad tiitrid ja kaardid jms – see kõik loob illusiooni, et filmitegijad talletavad sündmust sünkroonis selle toimumisega, mitte ei valmista seda spetsiaalselt ette.

Fake-documentary petab meid, nagu oleks kujutatav tähtsam kui kujutamisviis. Tegelikult on asi vastupidi – vorm domineerib sisu üle, isegi siis, kui võltsdokumentalistika kõikelubav raam on alibiks küündimatu-le kaameratalitsemisele.

Erinevalt lavastuslikust dokumentalistikast antakse võltsdokumentaalis üldjuhul teada, et tegemist on pettusega, aga mõnikord osutuvad dokumentaalideks peetud filmid puhasteks fabritseeringuteks. Otsa tegi lahti juba kuulus Robert Flaherty, kelle filmis "Araanlane" esitasid Arani saare elanikud režissööri mahitusel arhailist eluviisi, mida nad ise ei olnud juba pikka aega viljelnud. Kõmuline itaalia dokumentalist Gualtiero Jacopetti maksis aga Aafrika hõimudele, et need üksteist maha notiksid. Hiljutise skandaali käigus selgus, et auhinnatud Inglise dokumentaal "The Connection" Kolumbia narkokartellidest osutus lavastatud *fake-documentary*'ks.

Dokumentalistliku esteetika sihiteadlikku kasutamist näeme juba Orson Wellesi "Kodanik Kane'is", kus meediamaagnaat Charles Foster Kane'i elulugu eksponeeritakse kinokroonika stiilis episoodidena. Pärast kerge te käsikaamerate kasutuselevõttu ning ameerika *direct cinema* ja prantsuse *cinéma vérité* esiletõusu 50-ndate lõpul, hakkas dokumentalistika keel üha rohkem mõjutama mängufilmide stilistikat (näiteks Jean-Luc Godard'i "Kaks või kolm asja, mida ma tema kohta tean", Woody Alleni "Zelig"). Dziga Vertovi jüngerite Richard Leacocki, D. A. Pennebakeri, Jean Rouchi ja Chris Markeri sündmuste keskele tungiv rahutu filmikeel leidis jäljendamist ja parodeerimist dokumentalistika ja mängufilmi tunnusooni ühendavas hübriidžanris. Kui enamik võltsdokumentalistikast (Rob Reineri "This Is Spinal Tap", André Bonzeli ja Rémy Belvaux' "Man Bites Dog", Peter Jacksoni "Forgotten Silver") on ironilised, grotesksed või satiirilised paskvillid meedia-manipulatsioonide aadressil, siis näiteks Eduardo Sanchez ja Daniel Myricki hiljutine kõmufilm "The Blair Witch Project" süüvis suhteliselt lihtsameelsest süžeesst hoolimata hulga fundamentaalsema tasandini – kujutamise ja taju vahekordade traumaatilisemate avaldumiseni. Pseudodokumentalistlik visuaal pimenduste, veikleemiste ja ahistatud nägemistajuga on vallandanud väljapääsu kujutlusvõimetest ergastatud foobiatele.

Peter Greenaway ajab kolmetunnise võltsdokumentaali "The Falls" hoopis teist

asja. Greenawayle meeldivad müstifikatsioonid, loetelud, esoteerilised numbri- ja mõttemängud, meelevaldsete seoste tõmbamine asjade ja nähtuste vahele. Raimo Jõeranna "Väliseestis" tunneme ära Greenaway stiili kaudsed ja otsesed mõjud. Sümmeetriliselt pitoreskseid kaadrikompositsioone üleujutav taustamuusika, snobistlik hillitsetud *suspence*, kiindumus kõiksuguste numbrite, kaartide, skeemide ja geomeetriliste kujundite vastu.

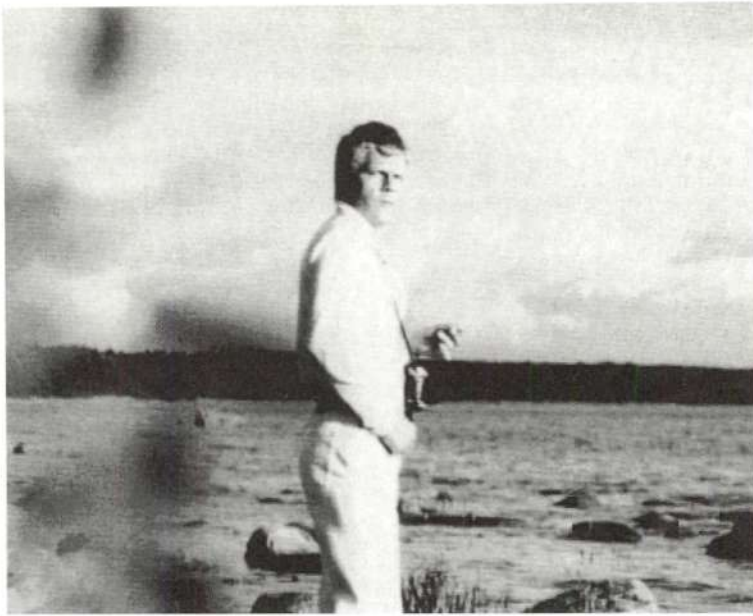

"Väliseesti". Edgar Väär oli 1976. aasta Baltimore'i kokkutulekust tehtud filmi režissöör. Ta elab Torontos, töötab operaatorina Kanada riiklikus ringhäälingus CBC. On pärit Kuressaarest. Eestist lahkus 1944. aasta sügisel. Ta ei pääseunud Rootsi, sattus Saksamaale. Teigi sõja lõpuni ühes talus põllutöid. Kaislingeni põgenikelaagrist tuli 1948. aastal Kanadasse. Operaator 1959. aastast peale. Filminud väliseestlasi peaaegu kõigil kokkutulekutel. Väidab, et Ilmar Kivisar pidi olema haige.

Nii Greenaway "The Falls" kui ka Jõeranna "Väliseesti" harrastavad esoteerilisi spekulatsioone, mis mõtestavad salapäraseid surmajuhtumeid nimemaagiaga ning numeroloogiliste seostega.

Raimo Jõeranna strukturalismis võib aimata ka Jorge Luis Borgese novellide mõju: pedantsed ajalis-ruumilised määrangud ning kõikvõimalikud katalogiseeringud, tüpologiseeringud ja inventariseeringud kaotavad omavahel hargnedes ja põimudes ühel hetkel sideme materiaalsete objektidega, viies mõttekäigu välja metafüüsistele maastikele.

Raimo Jõerand ehitab oma filmi üles kujutluslikule detektiivitööle. 1976. aasta "Estol" pildistab väliseesti fotograaf Ilmar Kivisar ühes kõik väliseestlased ning kavatseb end ühes tohutu fotomaterjaliga põlema pista. Kuid ta upub koduteel koos fotosid täis kotiga jõkke. Asja hakkab uurima nimekaim Anri Kivisaar koos teda saatva dokumenta-

"Väliseesti". Ilmar Kivisar, oletatavalt teise põlve väliseestlane. Aastal 1976 pildistas ta USAs Baltimore'i kokkutulekul üles sadu väliseestlasi, et teha fotodest näitus. Protestiks Nõukogude okupatsiooni vastu Eestis plaanis ennast koos fotodega avalikult ära põletada. Uppus samal aastal koos kõigi ilmutamata fotodega.

listide võttegrupiga. Korruga katkestab ta oma uurimistöö ning vahetab hirmunult identiteeti. Anri Kivisaare filmitud materjali põhjal koostab montaažraporti Väliseestlaste Tegevuse Uurimise Komitee.

Selgub, et valitseb mingi kabalistlik seos Ilmar Kivisari juhtumi, ühe salapärase kinnisvaramaakleri, väliseestlaste kinnistute ning nende omanike äkiliste surmade vahel. Toronto kaardile moodustuvad uurimistöö tagajärjel üha uued salapärased kolmnurgad.

"Väliseesti" ei ole üldse seda tüüpi teos, mida pealkiri eeldaks olevat. Siin pole matitalviklikku paraadreportaazi "Esto" vanamoodsatest rituaalidest ning heldelt kinni makstud aruannet kodu- ja väliseestlaste vahel sõlmuvatest otsekontaktidest. Siin ei puudutata süüme küsimusi ega mängita eestluse suurte narratiivide, vennatäpusõja, okupatsiooni, paguluse ja tunglahoidmise peale. Siin ei analüüsita väliseestlaste saatust ega irtvita nende maailmataju üle. Siit ei leia olmelisi detaile väliseestlaste elulaadi kohta.

Jõeranda huvitab Välis-Eesti kui i d e e kõige abstraktsemal tasandil, selle väljendused sümbolises vastupanus, eneseohverduses, eksiilis, konserveeritud elutundes ja hääbuvus kultuuris. Ta teeb oma filmi nii isepäisel moel, et see tekitab nõutust ka kõige progressiivsema maitsega väliseestlases.

Juba algus on pahaendeline. Anri Kivisaar, kes uurib surnud fotograafi juhtumit, ning komitee, kes paneb tema fragmentaalse materjali järgi kokku tervikpilti; selline topelt-

"Väliseesti". Sheppardi avenüü 148. 1976 elas siin Hans Makker, arüüekt. Suri aasta lõpul. Kahtlustati enesetappu. Tema laip leiti keazel Ontario järvest.

vahendatud info loob semiootiliselt erutava õhkkonna — konspiratsiooniteooria, mille järgi miski pole see, millena ta välja paistab, keegi pole see, kellenä ta end esitleb. Kaadrid on intoneeritud nii, et pagulaste peamine oluluskeskkond, heakodanlik Toronto eeslinn oma tellisfassaadide, pügatud muruplatside, tule-tõrjekaevude ning pilvitu taevaga varjaks enese taga justkui mingit ängistavat saladust.

Väliseesti kogukond kannab Jõeranna tõlgitsuses nukralt deterministlikku, et mitte öelda morbiidset pitsert. Nad kaovad, upuvad, põlevad, surevad. Nad on vanad ja hirmunud.

Muidugi on kaitsetud väliseesti vanurid dokumentalistile kerge saak. Eakad inimesed, kes mõlgutavad oma nooruselkustest ja Eesti iseolemisest, ei saa arugi, kuidas neid omatahtsi ära kasutatakse. Hea mitu vanameest lasevad end provotseerida kentsaka mütoloogiaga mingist hullumeelsest idealistist, kes tahtis end iseolemise aate nimel põlema pista. Nad püüavad meelde tuletada, mida nad on sellest tegelasest kuulnud, ja sõnastavad ettevaatlikult oma arvamuse enesepõletamisest kui protestivormist. Jõerand serveerib neid põgusaid dialooge konspiratsiooniteooria kontekstis, milles ka viisakas kaasamõtlemine omandab kahtlase häkamise tunnusjooned. Väljamõeldise sujuv segunemine reaalsete tegelaste reaalse jutuga tekitab tõepärasuskriisi – enam ei ole eristatav piir, mis lahutab modaalselt tasandit aktuaalsest.

Väliseestlasi ja elukeskkondi dokumenteerivate kaadrite vahele ilmuvad mustade kolmnurkadega linnakaardid, mis markeerivad seoseid väliseestlaste surmajuhumite ja nende elukoha paigutuse vahel. Asi muutub pööraseks, Ilmar Kivisari elu ja surm taandatakse alguses tema psüühilisele anomaaliale, sealt edasi algelementide, vee ja tule antagonismile, sealt edasihälbele semiootika põhikonstruktsioonis – tähistaja ja tähistatava pahupidi pööratud vahekorrale. Mängu astub mütoloogilis-maagiline tunnetus, milles sündmusi ei suuna kausaalsed põhjuse-tagajärje suhted, vaid tähistajal on fataalne mõju tähistatavale. Nii nagu *voodoo* nukku läbi torgates loodab torkaja, et sellel on surmav mõju ka reaalsele isikule, upuvad väliseestlased, kui leotada nende fotosid.

Kahjastv muutub metafüüsilist vandenõu paljastav kaadritagune tekst sedavõrd krüptiliseks, et kõigi nüansside hoomamine käib pealiskaudsemale vaatajale üle jõu. Vaataja adub teksti kui helikujunduslikku tekstuuri või kui atmosfääri kujundavat elementi, mitte kui infokandjat.

Enamikuga aja panustabki "Väliseesti" atmosfääri peale. Filmi komponendid on tiheli üksteise otsas, aga üldine dünaamika on pidurdunud ja täis ootusärevust. Filmi jooksul üles kõnetud ootusenergia ei vallandu, *suspence* ei realiseerugi tulevahetuses, vabanemises või katartilises lõpplahenduses. Ma oodanus filmi lõpus mingit laulupeosarnast avardumist, mõnd sihikindlalt lõpuni viidud provokatsiooni, mõnd põlevat inimnukku estolaste paraadil või retoorilist kõnet.

Agaselle eest on "Väliseesti" stilistiliselt üks väljapeetumaid võltsdokumentaale. See on just nagu dokumentalistikakeele ABC. Filmi visuaalis on üsna vähe juhuslikkust.

Kaamera püüab objekte distantsilt teleobjektiiviga, rõhutades veelgi paranoidset (meedia) kõikenägemist. Tegelased vilksatavad läbi akende või klaasipeegeldustel nagu varjatud kaameraga telesaadetes. Kiired peale- ja mahasõidud ning faasimontaaž käib säärase stiiliga kokku nagu jalanarts kirsaga. Aegluubid ja stoppkraadid on funktsionaalsed, sarnanedes kriminaalse sisuga TV-tarbedokkide paetetikaga, vahelekiiluvad panoraamid mõõda skeeme ja arhiividokumente viitavad juurd-luse kredibiliteedile ja põhjalikkusele. Must-valge 16 mm amatöörfilmikaamerat imiteeriv pilt estetiseerib veidi kohmakalt lavastatud Kivisari uppumiseepisoodi.

"Väliseesti" lõppedes võib mõndagi vaatajat tabada nõutus: "Jah, see oli sile ja oskuslik kinopilt, mänguline lähenemine, põnevad ideed – kohe näha, et autor on intelligentne inimene. Aga mitte ei saa aru, mida meile selle filmiga öelda taheti." Eesti dokumentalistikasõpra ei oota siin ees tuttavad koodid – selged vastandused, ironilised kujundid, paatoslik autoripositsioon.

"Väliseesti" suletud dramaatiline kude võib ameerikalike kangelase- ja intriigikesksete filmidogmadega harjunud vaatajale tunduda liiga platoonilise, kuiva ja distantseerituna. Filmis ei olnud ühtegi samastumisväärtset tegelast, kes kinkinuks vaatajale emotsionaalselt kirkaid hetki. Polnud ka eriti naljakas ega hakanud õudne. Filmis ei rõhutatud sotsiaalseid sõlmküsimumusi, igikestvaid väärtusi, ega mängitud puhtaks uhutult univertsaalsetel kinoklišeedel.

Agafilmitudengile peabki olema privileegiks, et mitte meeldida kõigile. Raimo Jõerand täitis minu arust ühe olulise noore režissööri kriteeriumi – ta eksperimenteeris. Ükskõik kui suletuks ja krüptiliseks jääb tulemus tavavaataja jaoks, julgeb ta lõpuni minna otsingute raskel, kuid huvitaval teel. Liiga palju on maailma kino-*establishment*'is protežeerivat suhtumist *à la* "filmitudeng p e a b looma samalaadseid filme, nagu teeme seda meie, aga natuke saamatumal ja ebatäiuslikumal moel, sest ta alles õpib seda, kuidas õ i g e s t i filmi teha". Ning tudengifestivalidel tunnustatakse sageli väärikate žüriiliikmete poolt püüdlikke, ent isikupäratuid ja varanasid noorrežissööre.

Jõerand aga annab kõigile konservatiividele, pugejaile, autokraatidele ja teesklejaile õrnalt ninanipsu.

PILDIKESI KOOLIPÕLVEST

“Päkapikudisko”,
2001. Režissöörid
Jaak Kilmi ja
Andres Maimik.

“PÄKAPIKUDISKO”. Käsikiri ja režii: Jaak Kilmi ja Andres Maimik, operaator Erik Norkroos, montaaž: Kersti Miilen ja Andres Maimik, konsultant Maris Migul, heli kokkusalvestus: Rasmus Nurk ja Mihkel Kadak (Film Audio Helistuudio), produtsent Erik Norkroos. Video *Betacam SP*, 58 min, värviline. © “Rühm+O”, 2001.

Ma mäletan, et kooliajal oli meil klas-
sis üks range ja vaevatud olekuga tüdruk,
keda teised tüdrukud mõnitasid. Ükskord ta
nuttis laua ääres ja talle tõsteti tool tagurpidi
pähe. Ta ei liigutanud ennast, nuttis niiviisi
tükk aega. Sellest tuli miski pahandus ka. Siis
läks see tüdruk ära. Ta elas emaga kahekesi.

Mäletan, et ükskord ma kaklesin va-
hetunni ajal ühe poisiga. Teised seisid ringis
ümber ja elasid kaasa. Ma ise alustasin, ise ei
tea ka, miks. Ta lihtsalt ärritas mind, ja üha
enam oma vastuhakuga. Üldsus oli minu
poolt. Hiljem sai ta pärast tunde koduteel
kambaka. Mäletan, kuidas ta tõstis koolikoti
enesekaitseks ja see löödi tal jalaga käest ära.
Siis ta hakkas koolist teisi teid kaudu koju
minema. Ka tema elas emaga kahekesi.

Paar aastat hiljem juurutasin ma aja-
lootundidest õpitu eeskujul klassi poiste seas
sisse klassisüsteemi, oli ülemklass, keskklass
ja alamklass. Viimased pidid ülemklassi tee-
nima. See leidis mõnda aega ka järgimist, ja
usun, et põhjustas osale ka moraalset kannat-
tust. Ent tegelikult innustas mind seda tege-
ma rohkem süsteem ise kui selle praktikas
rakendamine. Ka mina olin selleks ajaks ilma
isata.

Sellised asjad tulid meelde, kui vaata-
sin Andres Maimiku ja Jaak Kilmi filmi “Pä-
kapikudisko” – ekspeditsiooni laste varja-
tud vägivalda maailma. Ja veel tuli meelde üks
laul oma lapsepõlvest, kus arvati, et maakera
rökkaks röömust, kui kõik maailma võim
võiks olla laste käes.

Dokumentaalfilmides on läbi aegade
viidud kaamera sinna, kuhu niisama ei satu-
ta, täites sedasi vaataja informeerimise ja tema
maailmapildi avardamise ülesannet. Vaataja
soov näha teisi, teistsuguseid, vastanduses
meie – nemad, on küllaltki suur. Ühelt poolt
peaks see turgutama tema eneseusku, sest ta-
valiselt on teistel kehvemini kui temal, teiselt
poolt pakkuma turvalist kõhedust ja natuke
närviködi, sest liikuv pilt annab veidigi aimu

isiklikust kohalolust. Sedasi vaadatakse antropoloogilisi filme, loodusfilme, samuti aga ka retki subkultuuride rägastikku. Sama asja ajavad ju ka kaamera teaduslikud retked inimese siseorganitesse, kus näidatakse viljastumisprotsessi, kõhulahtisust, südame ja aju tööd. Filmitegijal on valida, kas olla pioneer, rajaleidja, teha metsikule ja kaardistamata alale esimesed märgid, või siis sõrkida ekspertide sabas ja tõlkida nende töö üldarusaadavaks.

“Päkapikudisko” tegijad ongi nimetanud oma töö ekspeditsiooniks ja vastavalt kogu loo üles ehitanud. Intrigeeriv on sealjuures asjaolu, et see retk viib alale, mis on meile väga lähedal: me kõik oleme seal käinud, aga enamasti pole me oma kogemusi-mällestusi kellegagi jaganud. Need on meis tallel intiimsete piltidena, kuuludes igapähe mina juurde.

Minu arust pole dokumentaalfilmi ülesanne üksnes olevat mõtestada, näidata sealseid sisemisi seoseid ja suhteid, asetada need laiemasse konteksti, vaid ka teha vaatajast üks filmi osaline, olgu siis lihtsa samastumise kaudu mõne tegelasega või haarates täielikult tema uudishimu mis-edasi-juhtub-stiilis või siis rääkides temast endast. Kõik need emotsionaalsed puudutused väldivad filmi olemist asi iseeneses, mis millekski ei kohusta. Nagu antud juhul oleks juhtunud filmiga, mis oleks piirdunud üksnes kuiva laboritööga: ümberjutustuste ja statistiliste näitajatega, lisaks mõni psühholoog toomas põhjendusi ja üldistusi. Teine äärmus oleks olnud filmida põhjalikult ainult ühte juhtumit, kasutades ka varjatud jälgimise meetodit. See oleks võimaldanud pääseda peategelasele väga lähedale, oleks ka pakkunud kompaktse lõpetatud loo võimalust, aga vaevalt võinuks jõuda probleemi laiema tõstatamiseni. “Päkapikudisko” laveerib emotsionaalse ja kuiva probleemifilmi vahepeal, olles kord ekspertide töö tõlkijaks, kord aga ise endale teerajajaks. Filmitegijad tungivad iseteadvalt tundmatule alale, nähes laste vägivallas eelkõige ühiskondlikku probleemi.

Praegu on Eestis aeg, kus dokumentaalfilmi on ennast uuesti defineerimas. Suund, mida kõige valjuhäälselt esindab Andres Maimik, näeb dokfilmi eeskätt ühiskonnakriitilise, kõvasti vasakpoolse värvinguga võitlusviisina, mis peaks murendama konformismi, õõnestama, rebima maha kullise, naeruvääristama ja paljastama... Et kokkuvõttes nüümoodi ühiskonda pingesuisendits hoides seda tugevdada. Dokfilm on uuriva ajakirjanduse filmikeelne variant, näib ta jutlustavat. Oma osalusega filmides on ta järk-järgult sellele

eesmärgile lähenenud, küll eri teid kasutades, aga visalt, sundides ennast järjest tõsisemalt võtma. (“Esto TV” pretsedent Eesti meedias, mis peaks esmapilgul justkui vastupidist tõestama, pigem kinnitab seda.) Olen kindel, et Maimiku nägemus dokumentaalfilmist ja selle meetoditest on viimase nelja aasta jooksul vähe muutunud: ikka on seal esikohal filmitegija, kes tungib uuele territooriumile, protseerib ja korrastab seda. Rida võiks alustada katsetuslikust teravast paroodiast “Maht-ra 140”, millele järgnes kolmanda kursuse “Verehappnik” (vt Marko Raat. Suits. Doktor Tulpi anatoomialoeng. TMK 2001, nr 1). Eelmise aasta lõpul valminud “Suur öde” ja tänavune “Päkapikudisko”, mis mõlemad tehud kahasse Jaak Kilmiga, esitavad sama meetodit juba puhtamal kujul, puhvrst puhtana.

Laste maailma võib vabalt vaadelda kui ühiskonna puhastatud mudelit, selle alg-rakku: seal tärkavad haigused kanduvad edasi mujale organismi, mujalt alguse saanud sümptomid avalduvad võimendatult.

Millegipärast on filmitegijad asetanud selle maailma endast kaugele (Tartusse, Orissaarde, kuhugi mujale) – see on ohtlik koht, kuhu niisama lihtsalt ei pääse. Peab välja tulema oma turvalisest laboratooriumist, paberite, videolintide, monitoride ja telefonide maailmast, ja asuma ise teele. Kontseptuaalselt tõlgendades nad justkui hülgavad (senise) turvalise filmitegemise viisi, sest nendeni jõudnud info on vastuoluline: lapsed räägivad, kuidas nad koolis teisi kiusavad, õpetajad väidavad telefonis, et niisuguseid juhtumeid ei ole. Teolelek lihtsa juhtmotiivina eri juhtumeid ühendamas tekitab vaatajas piisavalt põnevust, et endalt aeg-ajalt küsida, kuhu me järgmiseks satume. Et eesootav maailm on kaootiline, ohtlik ja mõistetamatu, annab märku ka teade seal ootavast kontaktisikute võrgust. Järelikult on vaja vahendamist, tõlki.

Filmi ümbritseb raamina röökivate laste parv, kes tekitavad oma agressiivsusega kõhedust. Teine raam on kaadrid Tootsi toast, kus probleemsed lapsed võivad ennast joonistamise kaudu väljendada. Episood, kus poiss joonistab kogu oma perekonna kirstudesse surnuks ja ainult ennast elama, on võimas ja filmi alguses paljulubav.

Teel olemise motiivi saadavad noortekultuurist pärit räiged tantsulood, ühest küljest õigustades filmi pealkirja, teisalt aga olles vahelüliks täiskasvanute maailma mõistusliku heaolu ja laste maailma metsikuse vahel. Need on nagu mürgised aurud, millest tuleb enne ohtlikku kohta jõudmist hinge kinni hoides läbi minna.

"Päkapikudisko".
Filmmehed toovad Märdi
üheteistkümnendaks
sünnipäevaks tordi.

"Päkapikudisko". Ülo küib Tartu katoliku kirikukooli
juures asuvas Caritase lastetoas. Kui ta saab märkuse
või kahe, siis annab isa talle kere peale, kuid poiss arvab,
et oma isa võib peksta, ja ta ei sellest õppust võtnud.

"Päkapikudisko". Tanel joonistab Tootsi toas oma õed
kirstudesse.

Filmitegijad on varustanud ennast elementaarsete teadmistega, olles samal seisukohal tavalise vaatajaga: laste vägivald koolis on seotud koduvägivallaga, laste maailma suhted on vahetumad ja julmemad, olles samal ajal ülejäänud ühiskonna peegel; keegi pole vastutust enda peale võtnud. Ent mida see kõik tegelikult tähendab? Nagu Andres Maimik tekstilugejana ütleb, saab nendest asjadest aimu üksnes konkreetsete juhtumite kaudu. Konflikt ongi loodud, sest ühiskond on andnud uuritava maailma vahendamise monopoli koolile, kes aga filmitegijate uudishimu taunib (kardab ja salgab). Järelikult tuleb tegutseda illegaalselt, mis peaks omakorda vaatajale andma lubaduse saada teada midagi, mida keegi (ühiskond) tahab tema eest varjata. Märgiks, et asjade ühiskondlik korraldus pole kuigi tõsiselt võetav, on filmis iroonilise värvinguga kaader kodutütarde koondusest, mis oma naiividealistlikkuses on elukauguse musternäide. (Kõik maailma võim võiks tõesti olla laste käes!)

Ja veel üks konks, mille režissöörid minu arvates filmi alguses välja heitsid – üksindus kui üks vägivalda põhjendav printsiip. (Poiss, kes oma perekonna surnuks joo-nistas, tegi seda sellepärast, et ta tahab üksi olla, ütles tema õde.)

Selline on ekspositsioon ja ekspeditsiooni algus: vaatajale paljulubav, osalistele au ja kuulsust tootav, ent nagu ikka, teeb tegelikkus oma korrektiivid.

Ma proovisin üksinduse motiivi leida ka ülejäänud filmist, aga kahjuks ei olnud seda teadlikult rohkem läbi mängitud, kui mitte arvestada ohvrite tõdemist, et neil pole sõpru. Aga see pole päris see.

Kilmi ja Maimik võtavad ette kolm juhtumit: Ülo, Märdi ja nende isa loo dominantiga kooluvägivallal, Indreku loo dominantiga koolivägivallal ja Kätlini loo kõikuva dominantiga. Nende vahele on pikitud väljasõit Orissaare kooli, mille kaudu esitatakse justkui väike film filmis: hargnevusteta mudel veelgi puhtamast ja korralikult organiseeritud vägivallast laste vägivallamaailma sees, mis toimib nagu õlitatud masin. Hämmastav on sealse süsteemi kompaktsus: korralik hierarhia, ohvri ja piinaja rolli kindlapiirilisus, nende võime üheskoos oma rollist välja astuda ja seda analüüsida. Selles puudub teistele juhtumitele omane kaootilisus. Võiks öelda isegi, et see oli filmitegijatel ainus turvaline koht oma ekspeditsioonil ja tõtt-öelda ka ainus skeem, mida proovida rakendada teiste juhtumite mõistmiseks. Kilmi ja Maimik pole pidanud seda vajalikuks, sujuvalt libisevad nad ühelt loolt teisele, vältides konkreetseid seisuksid. Nad on seal esimest korda, nad on ekspeditsioonil, nad teevad visandeid, lastes rääkida asjaosalistel. Orissaare on üksnes peatuspaik põhijuhtumite uurimisel.

Mina võin nende visandite põhjal juba järeldusi teha, seda enam, et minu jaoks koosneb see maailm ainult sellest, mida nad filmis mulle näitasid. Mulle tundub, et Ülo ja Märdi kodutüranist isa on kindla peale Orissaaretaolise kooli kasvandik, kes olnud seal ohvri rollis ja õigusliku järjepidevuse alusel allutab nüüd nõrgemaid oma tahte. Kange tahtmine on sama märkida Kätlini ema kohta. Viis, kuidas ta ütleb, et ikka on pekstud ja pekstakse ka edasi, selle näiline hoolimatus tekitab tema suhtes väga ebamäärase tunde. Sellelt pinnalt tundub usutav ka varjatud kaamera-ga filmitud koolidirektori seisukoht, kes süüdistab Kätlini loo põhjustes kodu, ehkki filmis on see esitatud justkui absurdse väitena, pea liiva alla peitmisena.

Siin ilmnes minu arvates filmi peamine haavatav koht: konflikti veidi kunstlik ase-tamine, selle järgimine ja kulmineerimine iga hinna eest. Asi on selles, et vastaspool on esitatud liiga nõrgalt, ja peale selle kaotab ta filmi käigus teistsuguse raskuskeskmega emotsionaalsete intervjuude tõttu aina oma aktuaalsust, nii et varjatud kaamera-ga kooli tungimine mõjub oodatud sulminatsioonil asemel hoopis lahtisest uksest sissemurdmisena.

Mulle näib, et Ülo ja Märdi puhul on filmitegija hoiak olnud olla tark ja äraootav. Indreku intervjuu on tehtud väga soojalt ja kaasaelamisega, olles sõber. Seevastu Kätlini loo puhul on algusest peale käitunud kui paljastaja. Kuigi see loob filmi pinget ja teravust, on ta esimese ekspeditsiooni kohta natuke lii-

ga jultunud, see häirib senist visandlikku järjepidevust ja tekitab nõutust, seda enam, et tulemus on liiga segane. Justkui oleks filmitegijad olnud sunnitud sealt midagi välja lõikama...

Need käärid filmitegijate ambitsiooni-de ja uuritava maailma reeglite vahel ei lase filmi üheselt määratleda. Õppefilmina on ta liialt tegijakeskne, uurimusliku doki puhul jääb vajaka järjepidevusest. Aga see, mida see film eksperimendina meile ütleb, on väärt ülimalt tähelepanu: kuna filmitegijate ühiskonnakriitiline võitlev hoiak leidis eest maaslamaja (ühiskond ei ole tõepoolest võimeline suurt hulka vägivallad oma kontrolli alla saama), siis tuleb igaühel isiklikult teha midagi ühiskonna tugevdamiseks (ka laste säästmiseks). Filmitegijad järgisid filmis ainukest kõlama jäänud juhust: et kurja juur on kasvatusstrateegia muutumatus, et see ahel tuleb murda ja luua teisi kasvukeskkondi, ja korraldasid ise Märdide sünnipäeva. Usun, et see jäi talle meelde.

Filmi eesmärk on olla sillaks laste maailma, teadvustada ja tekitada diskussiooni. Kahjuks jäi sild avalikkusele avamata, sest arusaamatuse tõttu filmitegijate ja psühholoogide vahel jäeti ära filmi esilinastus ETVs. Ühe põhjusena on toodud Indreku soovi ennast filmis mitte avalikult näidata. Oleks minu asi seda hinnata, arvaksin ma, et see otsus on põhjendamatult, kuna Indreku esinemine on tark ja väga sümpaatne, mida ei tasu kuidagi häbeneda. Tema väljajätmise korral aga kaotaks film poole oma veenmisjõust ehk sild ei ulatukski laste maailma.

Ometi on tegu paradoksiga. Kõnealune stseen kujutas Indreku enesekehtestamistreeningut psühholoogi juures. Nõudes nüüd filmi näitamata jätmist, teostas Indrek suurima enesekehtestamise, millega üks laps hakkama võib saada. Nii et filmist oli talle suur abi.

RAIMO JÕERAND (sünd. 15. VII 1972 Tallinnas) on õppinud Eesti Humanitaarinstituudis, 2001. aastal lõpetas TPÜ filmi ja video eriala dokumentalistina. Töötab Concordia Rahvusvahelise Ülikooli meediateaduskonnas telestuudio tegevjuhina. Teinud dokumentaalfilmiid "Mahtra 140 – reportaaž" (1998, koos Andres Maimikuga), "AA ravi" (1999), "Puu surm" (2000) ja "Väliseesti" (2001), samuti tele-saateid "Kanal 2-le".

S.T.

NAGU RAHVUSLIKULT RÜGAV SISYPHOS

"Nagu Nool", 2001. Režissöör Peeter Simm.
Erki Nool.
Ülo Josingu foto

"NAGU NOOL". Stsenaristid Peeter Simm ja Pavo Kivine, režissöör Peeter Simm, operaatorid Raivo Lugina, Ivar Heinmaa, Ivar Murel, Andres Suurevälja ja Janno-Hans Arro, helirežissöör Ivo Felt, montaaž: Sirje Haigel, AVID-montaaž: Kalle Käärik ja Andres Lepasjar, muusikaline kujundus Henn Rebase plaadilt "Arabesque", tegevproducent Jüri Jaanus, produtsent Raivo Suviste. Video *Betacam SP*, 53 min, värviline. © BEC, 2001.

Pole kahtlust, et Sidney olümpiamängude kümnevõistluse võitja Erki Nool on eesti rahvuskangelane. Loomulikult tahab rahvas oma sangarist teada kõike. Rahvale on vaja

audiovisuaalselt ilmekat kinnitust, et Erki on oma paljudelt omadustelt täpselt samasugune lihtne inimene nagu me kõik. See kinnitus teeb ta nn meie Erkiks, üheks meie seast. Teisalt on alati taustajärgsele publikule vaja veenvaid argumente olümpiasangari ainukordsusest, tema isiksuse eriomadustest, haruldastest võimetest, mis eristab kangelast lihtrahvast. Kindlasti on publikul huvitav näha seda erilist teed, kangelase kujunemise rasket ja okkalist rada, mida trotsides ta massist esile kerkis.

Vaatamängulise kallakuga portreefilmis "Nagu Nool" ei rõhu Peeter Simm eeltoodud sarnasuse ja erinevuse printsiibile, küll aga näitab isepäise peategelase vaevarikaid harjutusi, füüsilisi pingutusi, higinäidid ponnitust nii treeninguil kui ka võistlustel. Simm pole läinud efektsete soorituste näitamise klantsivat teed, vaid kujutanud pigem üleasutumisi, lati alt läbi jooksmisi, valelähteid. Arvukale Noole fännklubile ja spordihuvilistele paslik film paistabki enamalt jaolt ühe üpris nüri ja pildilises infos korduva rügamisena, kuhu ka veidi loorbereid lisatud.

Seoses Eesti kõigi aegade ühe parima filmiga "Ideaalmaastik", eelkõige tulenevalt selle väärt-linateose kujutuslaadist peetakse Peeter Simmi impressionistiks filmikunstis. Tema hilisemates töodes võibki tõesti märgata nn akvarelliliselt mänglevat, õhulist ja vulisevalt vaheldusrikast meetodit. Seda isegi sellise mehise karmi ja jõulise ala nagu judo vahendamisel ("Tempo di valse", portreefilm judoka Indrek Pertelsonist). Võis eeldada, et Simm suudab samas vaimus kujutada ka vaheldumisi venivat ja dünaamiliselt purskuvat kümnevõistlust. Kuid tõsielufilmist "Nagu Nool" paistab, et režissöör pole seda enda muljetest tulenevat teed läinud. Või kui ikkagi selles "impressionistlikus" vaimus kujutada püüdnud, siis vintsikelt jäärapäise peategelase karakteri ekspressiivsusele allunud. Erki Nool on ju küll elamuslik ja hetkemeeloludelt vahelduv, kuid tema aktiivne väljenduslaad, emotsionaalne ja jõuline reaktsioon

ei luba õhuliselt mänglevaid õrnusi. Tema tuli purskub tantsima ja neelab kaadris hillitsetud hapniku.

Kindlasti mängib Simmi kinolinainp-ressionismis oma mõneti varjatud rolli ka sümfoonilist laadi muusika. "Nagu Noolt" aga täidab külasimmani vaimus akordioni-muusika, staadionidel lehvitavad ergutuskoo-rid, noored ja vanad fännid koguvad oma sär-giseljale atleedi autogramme, jahmerdatakse karnevaliatribuutikaga, mitmel puhul on fil-mil laadaõu maitse juures.

Lisaks suure eesmärgi nimel sihikind-lalt ohverdatud higile, pingutustele, vaevale ning pistelistele võistluste loorberite ja läbi-kukkumiste vahepaladele annab film aimu ka kahtlustest, kartustest, ängidest. Kui füüsili-selt nõrgavõitu noormees Nool Võrumaalt Tallinna Spordiinternaatkooli (TSIK) tuli, kos-teti, et "meie ajal nii viletsate tulemustega TSIKI ei saagi", kuid sinna ta kuidagi siiski sai. Aastaid hiljem nendib atleet: "Olen suut-nud ja kannatanud, oodanud ära oma aja." Mis siis, et oli raske, mõnikord polnud raha, et süüa osta. Nool, keda ajakirjandus on ni-metanud kõige lollimaks ja seksikamaks sportlaseks, pole vigastustest ja tagasilööki-dest psüühiliselt murdunud. Ta on üdini võit-leja tüüp, mässaja, kihhotist ("enda ületama-tut barjääri pead murdma!"), kes tahab olla alati esimene, maailma parim ja kes ei oskagi hästi kaotada. Kui allajäämist siiski tunnistada tuleb, tõstab ta hämmeldudes käed üles nii välk-males kui ka kettaheites, palgel üllatus — kui-das ma kaotasin!? Kuidas see küll võimalik on!?

Mõneti ka publitsistlikult raporteeri-vas filmis käivad kirikuõpetaja pojapoja Erki suust lenduvad "kuradid" ja "raisad" raske töö juurde. Atleet ei usu jumalat, risti ette ei löö, sest ta tahab ise olla jumala maine ase-mik, kes võib vaid end ise aidata. "Spordis oled ise treeninud täpselt selleks, kes sa oled," ütleb kõrgemaid jõude mitte uskuv Nool, kin-nitades hiljem, et "kõige tähtsam on tahe, tahe teha sporti, tahe läbi lüüa".

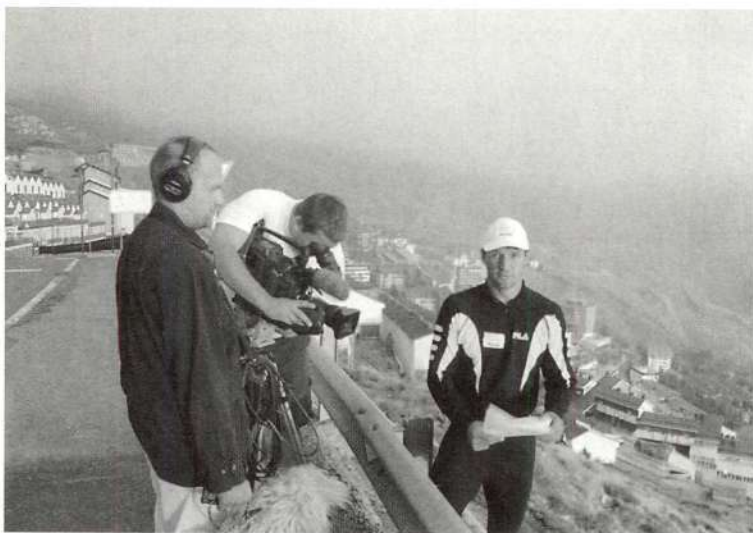
Erki Noole pühendumist kommentee-rivad treener Rein Sökk, kadestust mittetun-dev konkurent Lev Lobodin, arst Alexander Jontschew. Sökk peab Erkit vampiirlikuks ini-meseks, kes imeb sisse publiku toetust, posi-tiivset energiat ja kaifib seda. Soomlasest sõ-ber Kari Koivula meenutab, kuidas ta aitas Noolt 1990-ndate alguse raskel ajal varustu-sega. Tänapäevastele staadionidele lah-kunud Toomas Uba, pilk üle prillide ja hai-guse varjud palgel, kommenteerib Simmi fil-

mis Noole pehmet teivast Sevillass, taustaks ajalehepealkirjad "Katastroof" jms. Uba nen-dib, et Nool valiti 1996. aastal Eesti popu-laarseimaks inimeseks, edestades presidenti, ja küsib samas: "Mis ta's tegi?" ja vastab, et Nool oli olümpiamängudel kuues ja sai Stockholmis sise-EMil pronksi. Kõik?! Mass, kes tunneb sportlasi sada korda paremini kui filosoofe, hääletab ühtlasi ka populaarsemaid inimesi.

Nüüd juhendavad Erkit uued, musta-nahalised ja targad treenerid Daley Thompson ja Greg Richards, kes näevad Erki kasutama-ta potentsiaali kettaheites ja kuulitõukes, — "ta on dünaamiline, kuid tehnikat vajab lihvi-mist". "Pole vaja nii palju pingutada, vaja on tehnilisem olla," sedastab ka eksmaailmare-kordimees Thompson, lisades, et peab olema annet, "sa oled just nii tugev, kui tugev on su kõige nõrgem ala".

Vaadates kuulitõuke kineetilise ener-gia graafikuid, kuidas kogu jõu maksimaalse efektiga kuulile suunata, ilmneb vektoritest Noole füüsilise soorituse ebaratsionaalsus, jõu pillavus. Erki küll kuulab analüüsi, aga ta näost ei paista, et see jutt ta mõistusse jõuaks. Ta on emotsionaalselt hasartne tüüp, kes män-gib publikule ja kaifib fännide toetust. Ta on kolmanda katse mees, kes ajab põidlahoidja-te närvid pillikeelena pinguli, kuid suudab end kokku võtta, kontsentreeruda, hädas vii-mase välja pigistada. (Tšehhi uurijate Sidney OMI kümnevõistluse kettaheite analüüs an-dis Noolele väidetava üleastumise asjus ühek-sa millimeetrise varu, sooritus oli napilt pu-has, kuld aus ja kindel, kuid see üheksa milli-meetrit oli eesti rahva jaoks suhteliselt hullem närvide söömine kui üheksa mm kaliibrist otse pähe põrutamine.) Nool on mees, kellel pais-tab alati olevat energiat üle, aga kellel jääb tihti puudu ratsionaalselt arust ja külmast kalku-latsioonist. (Mõni maletaja mõistusega mees on ohanud, et "oh oleks mul Noole füüsis, oleksin ma juba ammu 9000 punkti täis saanud"). Ta on mees, kes vahel ka läbi põleb, ent ometi tapvast jooksust kõhuli murul hingeldades kohe kommentaare jagab.

Huvitavamad kui kümnevõistlusega seotud kõrvõimalikud ponnistused ja loor-berid, olid minu jaoks filmis Erki lapsepõlve-meenutused, hirmu ületamise lugu veetunne-lis, kuke varastamise lugu, poisikeste tembud. Täiskasvanud Nool tunnistab kirikuõpetajast vanaisa kasvatusel mõju, söögi ava- ja lõpu-palvus on tal seniajani meeles. Simmi vanas heas impressionismi vaimus meenutab Nool kirikutornis, kuidas ta seal kunagi kella löi ja

Erki Nool, operaator Raivo Lugima ja helirežissöör Ivo Felt Sierra Nevadas 1999. aastal.

Pecter Simmi foto

Hugo Lepnurmele noodilehte keeras. Need kahjuks vaid mõned põgusad, inimlikult lihtsad ja vahetult ausad mälestused rikastavad filmis portreteeritava karakterit, mis avaneb korraks hoopis teisest tahust kui puiselt korduv üheülbaline füüsiline treening. Rohkem pidanuks kõnelema Erki ema Miina, kes poja esimesel võistluspäeval oma sõnul alati nii õudselts närvil läheb, et kipub televiisori juurest ära metsa seenele-marjule minema.

Erki Noolt videolindile püüda pole kerge. Ei saa üldse aru, et filmi on üles võtnud viis operaatorit; monotoonse rutiiniga ja sisult ühelaadse infoga korduvast pildist jäi küllalt terviklik mulje. Kompositsioonilt sõlmitud, ahtas postmodernses võtmes sisyphoslik ja rahvuslikult rügev videolugu, mis välidib vahukoort, loorbereid ja fanfaare.

"Nagu Noole" stsenaarist on tema äi **Paavo Kivine** — spordi ülevusest, mehisusest ja tahtmisest kirjutanud publitsist, kes ise kunagi 7.75 kaugust hüppas. Võitude hinda ja kõõgipoolt hästi teadev Kivine ja režissöör Simm on panuse teinud kümnevõistluse kui kergejõustiku kuninglikule kvintessentsile, kogu hinge ja kehaga sellele pühendunud jüngri vaevadele, valudele, pingutustele, kannatustele, higile. Telgitagust kergitada püüdev "Nagu Nool" sumpab nn objektiivse dokumentalistika vanas paradigmas. Tundub, et filmi võtma asudes ei nähtud kindlalt ette Noole olümpiavõitu (kuigi seda kindlasti loodeti) ning seati endale põhieesmärgiks Noole töö ja vaeva kujutamine. Kuigi valdavalt eba-huvitavalt, on see üldjoones ka täidetud. Li-

saks on olümpiavõit hästi, rahulikult ja justkui loomulikult sellesse konteksti paigutatud.

"Nagu Noole" ekspositsioon on ajalooliselt tihe ja ülevaatlik. Filmi alguses rahvusliku akordionimuusika saatel esitatud küsimus, kes oli kümnevõistluse esimene maailmarekordimees, saab kohe vastuse — 1921. aastal Aleksander Kolmpere, kes sai 1924. aasta Pariisi olümpial pronksi. Legendaarne Heino Lipp oli sõjajärgse maailma tugevaim kümnevõistleja, kelle võimsa talendi Nõukogude okupatsioon raudse eesriide taha jättis. Uno Palu pälvis 1956. aasta Melbourne'i olümpial 4. koha, Rein Aun sai 1964. aastal Tokyo olümpialt hõbemedali. Eestisse oli olümpiamängudel toodud pronks, neljas koht ja hõbe, üksnes kuld jäi puudu.

Selle kulla võitmisest annab üle- ja tagasivaate pateetikat vältiva filmi lõpp. Toomas Uba seletuste taustal lastakse aegluubis Erki Noole kümne ala sooritusel Sidney's. Stoppkaadrisse püütud olümpiavõit on tõesti suurim, mida spordis üldse võib saavutada.

LÄTLASTEL UUS FILMIAJAKIRI

Kaheksakümnendatel ilmus Lätis väga hinnatud filmiajakiri "Kino", mis pidi täitma sama ülesannet nagu meie "Ekraan", st tutvustama ja reklaamima kinode repertuaari. Kuid "Kino" tähendus kujunes tunduvalt avaramaks, filmide sisu kirjeldamise asemel pöörati tähelepanu nende kriitilisele analüüsisele, üldistamisele ja tutvustati filme ning suundumusi, mida nõukogude kinoekraan ei tahtnud tunnustada. Ta ilmus kahes keeles nagu "Ekraangi". Läti keelse tiraaž oli suhteliselt väike, venekeelses aga mitu korda suurem. Autoritena esinesid selles lätlaste kõrval tuntuimad vene noorema põlvkonna filmiteadlased ja -kriitikud. Kuigi väljaannet ei saanud tellida, levis see jõudsalt Moskvas ja Leningradis ning vähehesel määral meilgi. "Kino" tegi perestroikaga algust mitu aastat varem kui venelaste «Искусство Кино» ja «Советский Экран».

Tundub, et naabrite kinoelus on sihid kogu aeg olnud selgemalt paika pandud kui meil. Nii tuli trükist juba 1980. aastal kuuesajaleheküljeline läti keelne kinoleksikon tiraažiga 50 000 eksemplari. Sellise teatmeteose peale ei ole meil veel siiani mõeldudki. 1986 alustati filmifestivaliga "Arsenāls", millest õige kiiresti kujunes regiooni üks arvestatavamaid kinoüritusi, seejuures rõhk asetati avangard- ja eksperimetaalfilmile.

Iseseisvumisega ja riikliku kinovõrgu lagunemisega lõpetas paraku ilmumise ajakiri "Kino". Üheksakümnendatel tuli asemele küll "Oskārs", kuid selle ajakirja eluiga jäi lühikeseks. Alles eelmise aasta suvel jõuti taas uue perioodikaväljaandeni "Kino raksti" ("Kinoajakiri"), mis ilmub kord kvartalis meie "Loomingu" formaadis ja ka samas mahus (160 lk). Ajakirja peatoimetaja on nimekas filmiteadlane Agris Redovičs, kes kirjutanud mitmel puhul ka eesti filmist. Toimetusse kuulub viis inimest, sh Läti Rahvusliku Kinematograafia Keskuse (meie Eesti Filmi Sihtasutuse vaste) direktor Bruno Aščuks. Toimetuse nõukogust leiame samuti viis nime, mainigem rahvusvaheliselt tuntud läti päritolu filmisemiootikut Juris Civjansi, kes muide on avaldanud koos Juri Lotmaniga filmiõpiku, ja Moskva kinomuuseumi direktorit Naum Kleimanit.

Läti filmiajakirja "Kino raksti" esiknumber.

"Kino raksti" kahes esimeses numbris on kummaski ligemale kolmkümmend kirjutist. Tähelepanu väärib väljaande läbimõeldud ja kaasagne teksti ning illustratsioonide paigutus, kus artiklite juhtmõtted ja suunavad viited on toodud lehekülje servale erineva kirja ja värvi-ga. Ses osas tõuseb ta esile kogu praeguses Põhjamaade tõsisemas filmiajakirjanduses.

Maikuu Cannes'i festivali päevil toimusid Tallinna Kinomajas läti filmipäevad, kus paraku oli seanssidel küll ainult paarkümmend vaatajat ja paar-kolm ajakirjanikku. Pärisin siis Aščuksilt, kes juhtis üritust, et miks ta Cannes'i ei sõitnud. Ta vastas tagasihoidlikult, et sidemete hoidmiseks peab seal tõesti käima, kuid neilt läksid sinna ajakirjanikud. Tundub, et lätlaste prioriteedid on filmi alal endiselt mõneti erinevad meist. EFSi peaeksperdi Jaak Lõhmuse lemmikväljendid on, et Cannes on suurem kui elu ja kui sind ei ole

Cannes'is, siis sind pole olemas. Nõnda siis käiski Cannes'is EFSist neli inimest, põhjenduseks küll Peeter Simmi "Head käed" väärिकास esitlemine filmiturul. Kuid ega sellesse päevaajakirjandusest läbi jooksnud kumusse eesti kahe viimase aasta ainsa täispika mängufilmi tähelepandavast menust turul ei saa väga tõsiselt suhtuda. Küll on lätlasel lähemal ajal plaanis hakata välja andma viiesajase trükiarvuga "Kino raksti" kõrval ka igakuist ja operatiivsemat filmiajakirja laiemale lugejaskonnale. Seega on lätlased esialgu meist jälle tubli samm ees.

Järgnevalt tutvustan lühidalt "Kino raksti" kahte esimest numbrit.

S. T.

Ajakirja esiknumbri juhatab sisse Aščuksi artikkel "Kinoruum Lätis", mis annab lühiülevaate sealsest filmitootmisest ja finantseerimisest. Lätis tehakse aastas neli kuni kuus mängufilmi (koos lühifilmidega), dokumentaal- ja joonisfilme. 1998. aastal oli rahastamisel riigi osalus 37 protsenti, aastal 2000 vähenes riigi toetus veelgi. Raha jaotamine tundub neil olevat demokraatlikum kui meil, kus peaeksperti roll on ületähtsustatud. Korraldatakse rahvusvahelisi festivale "Arsenāls" ja "Baltijas Pērle" ning rahvuslikku filmifestivali "Lielais Kristaps" ("Suur Kristap"). Seejärel esitatakse rahvusvahelise mainega režissööride mõtteavaldusi filmikunsti tuleviku üle ning järgneb intervjuu kultuuriminister Kārīna Pētersonega. Peatoimetaja Redovičs vestleb ümarlauas filmilevifirmade juhtide, kriitikute ja kinokeskuse töötajatega kinode ning filmilevi probleemidest, mis üldiselt meilgi sarnased. Enamikust kinodest on jäänud vaid mälestus, 1980. aastaga võrreldes on külastatavus vähenenud kaksteist korda. Raskusi teeb filmide hankimine, 1999 näidati Lätis 78 uut filmi (festivaleid välja arvatud). "Siberi habemeajaja" eest nõuti koguni 1 200 000 dollarit, seega hinnad võivad olla küllalt pöörased. Filmide subtiitreid lastakse muide teha Eestis. Kõige odavamad on Ameerika filmid, neist saadetakse isegi tasuta koopia ja makstakse kinni osa reklaamist, Euroopa film on aga kaup ja see tuleb ära osta.

Pikemas kirjutises "Naine – valedeks, meelitusteks, lõbuks?" analüüsib Kaspars Vanags naise maailma interpretatsiooni Una Celma filmides, sama teemat jätkab Dace Vinklere Rootsi Raadiost. Celma film "Järgne

mulle" (1999) koostöös Rootsiiga leidis seal umbes 6000 vaatajat. Redovičs, toimetaja Inga Pērkone ja filosoof Nikandrs Gills avaldavad arvamust Aigars Grauba menufilmi "Ohtlik suvi" üle, mis meilgi televisioonist paaril korral läbi jooksnud. Välisfilmidest leiavad käsitlust "Blairi nõiafilm", "eXistenZ", "Tabamatu ilu", "Önn", "Jeanne d'Arc" jt, mis enamasti ka TMKs märgi alla sattunud. 1999. aastal lahkunud Stanley Kubricku loomingut vaeldakse kahes kirjutises, peatähelepanu tema viimasel filmil "Silmad pärani lahti", mis paraku meie kinodesse ei ole jõudnud. Samuti on pühendatud küllalt põhjalik analüüs sama aasta lõpus surnud Robert Bressoni loomele.

Maija Līne "Riia varasalved" tutvustab Läti kolme animafilmistuudio tegemisi, koostööd tehakse nii prantslaste kui ka ameeriklastega. On tähelepanuväärne, et Lätis on välismaal koolituse saanud koguni seitse animaatorit. Tehakse nii seriaale kui ka autorifilme.

Veel on ajakirjas fotonurk, seekord Gints Bērziņšit tutvustav, ning paar juubeli-lugu. Viktors Freibergsi teoreetiline käsitlus "Postmodernism ja intertekstuaalsus" alustab postmodernismile filmikunsti pühendatud artiklite sarja. Inga Pērkone "Põhjast kirdesse" uurib ühist ja erinevat Balti riikide ja Põhjamaade filmikunsti, toetudes mõneti mitmele hiljuti inglise keeles avaldatud selleteemalisele raamatule. Ajakirja viimastel lehekülgedel on üllitatud läti luuletaja Leons Briedise 1980. aastal kirjutatud stsenaarium "Tānav" vabasurma läinud luuletaja Austra Skujiņa (1909–1932) traagilisest saatusest, millest Rolands Kalniņš tahtis filmi teha, kuid mis filmiks ei saanud.

"Kino raksti" sügisnumber avaldab Riia kinomuuseumi direktori, filmiajaloolase Inga Pērkone uurimuse "Läti kino demograafia". Huvitava tähelepanekuna toob ta välja, et tänases läti filmikunsti on surma ligiolek lausa füüsiliselt tuntav, eriti noorte režissööride töödes, visuaalses kujunduses on näha aga XIX sajandi läti realistliku maalikunsti traditsiooni. Undīne Adamaite pikem artikkel "Märkmeid traditsioonidest ja muust läti animafilmis" jätkab eelmises numbris alustatud animateemat. Välisfilmist leiavad tähelepanu "Andekas härra Ripley", "Insaider", "Kummituskoe: samurai tee", "Veepiisad tulistel kividel" ja "Inimlikkus" – filmid, mis meilgi hästi tuntud.

KRIITIKU ELAMUSED PUNASE TREPI JALAMIL

Inglise filmitaadlane Jānis Ūdris käsitleb artiklis "Mida tähendab "briti kino"?" 1990. aastate sealset filmikunsti. Kahes artiklis vaadeldakse Wim Wendersi loomingut, nähes teda nii postmodernistina kui ka muusikaalsete *road movie*'de meistrina. Ajakirjanikust kriitik Dita Rietuma vaatleb Lars von Trieri varasematest filmidest ja "Dogma 95st" lähtuvalt "Tantsijat pimeduses". Fotograafina leiab seekord hindamist Oļegs Kotovičs. Pikemas vestlusringis jagavad mõtteid filmikunsti üle noor teoloogia doktorant Arnis Redovičs ja mainekas india filosoofia ning budismi asjatundja, Londoni ülikooli professor Aleksandr Pjatigorski. Viimaselt üks sentents: "Arvan, et kõik väljapaistvad filmid on lõppude lõpuks surmast. Surmahirm on üks Fellini peamisi teemasid."

Üheks juubilariks on seekord Pauls Butkēvičs, kes mänginud rohkem kui 150 filmis. Ajakirja stsenaristanurgas leiab avaldamist Riias elava režissööri Jevgeni Paškevitši kolmest novellist koosneva stsenaariumi "Golfi hoovus jäämäe all" viimane osa "Põgenemine"; neid novelle ühendab Idamaa legendidest, Talmudist ja keskaja kabalistikast tuntud Lilith, keda peeti Aadama esimeseks naiseks. Käsikiri olevat äratanud väliskompaniide huvi.

Avaldame samast ajakirjanumbrist eesti noorema filmi käsitletuse ja naisajakirjaniku muljed Cannes'ist, mis meie Cannes'i-meeste ülepaisutatud eufooria taustal tundub üllatavalt kainestavana.

VALLI HELDE *vahendusel kokku võtnud*
SULEV TEINEMAA

Ei ole kirja pandud seadust, milles oleks fikseeritud, mida filmistaar tohib endale lubada või mida mitte. Talle on määratud väljavalitu staatus, mida — teadlikult või ebatadlikult — hoiavad ülal meediatöötajad. Aga kas on olemas tinglikku omavaheliste suhete koodeksit, millest peavad kinni need, kes staare jahivad — ajakirjanikud?

Mis juhtub siis, kui Cannes'i festivalil töötades näiteks mina soovin sedasama (intervjuude ja pildistamise võimalused, võõrasemaja numbrituba jne), mida MTV või BBC ajakirjanik? Vastan avalikult — mitte midagi, sest huvide kokkupõrge selliste mõõtmetega festivalidel pole tegelikult võimalik. Me võime kohtuda Croisette'i supelrannal lainete liikumist vaadeldes, kuid elukutse mõttes me ei ole konkurendid. Pole mõtet seda öelda — kahjuks, sest see tähendaks, et ma ei oska nende festivalide mängu mängida. Festivalil ei taha keegi mulle varba peale astuda, ette joosta või muul moel segada, kui ma vaid ise saan hakkama oma väärikusega, tean, mida tahan, mispärast ja kust olen siia tulnud.

Tingimusi ja privileege pakutakse igale akrediteeritud ajakirjanikule, osavõtjale, staarile individuaalselt. Probleem on tegelikult delikaatne. Küsida kelleltki, miks tema oma pressikaardi või kutsega lastakse lossi terrasile, mind aga oma "kaardikesega" jäetakse väga viisakalt välja (juhtub ka vastupidi), on peaaegu niisama ebaviisakas, kui tunda huvi selle vastu, miks tema palk on suurem kui minul. See ei kuulu vaidluse alla. Sellepärast, et sellepärast.

Aga kõige tobedam, mida võib teha selline "võhik" või "roheline", on solvuda ja tunda end halvasti. Siis, kui on vastu võetud otsus sõita Cannes'i, on tehtud valik. Keegi ei kurvasta, kui te mõtlete ümber, jääte kiuste koju ja vaatate filme videolt, loete intervjuusid teiste sulest. Kinotööstus seisma ei jää. Veel enam — te vabastate koha kellelegi teisele. Aga ehk ei tasu ära...

Osavõtt suurest filmifestivalist on fantastiline elamus, mis tähendab suurimat kogemust, suurimat stressi, intensiivseimat tööd ja suurimaid kulutusi.

Alustame sellest, et reportereid ja kriitikuid tõsistel festivalidel armastatakse. Sest mis mõtet on korraldada tohutud vaatamängu, sööminguid ja filmivaatamisi, kui sellest ei saa teada keegi peale osavõtjate. Ajakirjanikud kuuluvad marketingi plaani sisse, ja pressiesindajate hulgal on kaldumus suurene-da, sest rekordid sel alal tasuvad end kõige paremini ära. Ei ole riike, mille esindajaid ei soovitaks. Aga on olemas väikesed ja suured riigid, seejuures täiesti objektiivsete ja vaieldamatute näitajate järgi. On kinosuuriigid, kinoriigid ja lihtsalt teised riigid, kus ka muidugi vahel mõni käib kinos. Unustades iga-sugused patriootilised tunded, tuleb eelkõige endale selgeks teha, mis kategooriasse paigutata koht, kust oled välja saanud oma akrediteerimissoovi. Äraütlemine ähvardab vaid sel juhul, kui valite kohe "Oscari" tseremoonia. Ise olete süüdi. Kõigi festivalide organisserijad usutavasti ilmutavad lahkust, vähemalt täites teie postkasti igat laadi reklaamlehekestega. Et eksiarvamusi vältida, mainin, et kui te juba seal olete, ei kahtle keegi teie professionaalsuses. See on aksoom. Teie meedia on teid tööle palganud, on valmis teile maksma palka ja komandeeringutasu, teie ise tahate vabatahtlikult oma säästus raisata festivali kallites "söögimajades", linnataksodes jne, niisiis... Ainult üks pisiasi: te peate tõestama, et te olete teie, saates festivali pressikeskusele aegsasti näited oma varasemast tööst. Kummalisel kombel ei huvita vähimalgi määral teie vaimutöö sisu, pigem küll vorm. Kvaliteet, mida tuleb visuaalselt tõestada. Mõnikord tuleb täpsustada ka töö "instrumente" – mitte pastaka marki, vaid videokaamera parameetreid. Järelduse teevad nad ise.

Mida "peenem" festival, seda suuremad väljavaated, et kolmele sama riigi akrediteeritud ajakirjanikule võidakse määrata "erinevad" akrediteeringud, mis esmapilgul erinevad ainult värvitoonis teie naeratava foto all kaardil, kuid hiljem saate aru, et see on tinglik suhtlemiskeel, tunnusmärk festivalil osalejate vahel. Kõige rohkem morseelemente on Cannes'is. Kui lähete sinna Lätist esmakordselt, on teie kaardil tõenäoliselt kollane... see ei tähenda kollast ajakirjandust, vaid nende inimeste kategooriat, kes – halvemal juhul – võivad aktuaalset infot saada TV monitoridest ja kelle kohalolekuta näiteks pressikonverentsid ja eriti kinosaalid saavad hakkama. See ei tähenda, et teil tuleb kogu festivaliaeg veeta kusagil trepil, aga magada saate küll veel vähem kui teised. "Kollased" võivad filme vaadata, kui nad seda veel soovivad, õo-

tundidel, viimastel pressiseanssidel, mis algavad kesköö paiku, kui teised võtavad juba käsile retsensioonide ja ülevaadete kirjutamise. Kui teid säärased pisiasjad huvitavad, siis ka operaatoritel on spetsiaalselt tähistatud kollased kaardid, mis tähendab, et isegi siis, kui pressikonverentsile ei saa enam pageda ükski reporter, lastakse filmiaparatuuriga poiss siiski veel sisse, see-eest filmide läbivaatamisele pääseb ta alles viimasena – ja ilma kaamerata. Tavalistele surelikele ajakirjanikele antakse enamasti helesinine kaart. See tähendab, et nad tohivad sõbralikult tungelda saaliukse taga ja lootata, et kohti jätkub. Poiss kaameraga on igal juhul juba sees. No ja siis tuleb "koorekiht" – punased kaardid: kui te seda kõrgel lehvitate, annab kogu ülejäänud publik teile teed, sest nende omanikud tavaliselt esindavad aktuaalset päevapressi, nad ei tohi kuhugi hilineda ja see ei meeldiks kellelegi, eriti mitte festivali korraldajatele. On veel ka valged kaardid, mis tähendavad midagi erilist, võib-olla isiklikke privileege, nimelt et olete Prantsusmaa, Briti jne juhtiv filmikriitik, kelle seisukoht ilmub juba homme festivali eriväljaannetes kui ennustus auhindadeks. Teadlikult või alateadlikult laseb neist end mõjutada isegi žürii, kellel on teistsugused kaardid mitmesuguste markeeringutega rasvaste roosade, kollaste ja teab veel milliste punktide kujul. Et pead veel rohkem segi ajada, ütlen, et filmiturul müüja, ostja, vaatleja, konkursifilmi režissööri, näitleja, produtsendi ja lihtsalt tähtsa isiku tundemärk erineb pisut nii värvi kui teiste, näiliselt märkamatu väliste tunnuste poolest. Mõned neist eraldusmärkidest signaalseerivad, et teil tuleb akrediteerimise eest maksta. Sellist mehhanismi, mis mõjutaks festivali organisaatori head tuju, et ta sinise kaardi asemel annaks juhuslikult valge, praktiliselt ei ole olemas. Kurb, kuid fakt. Ainuke, mida võite proovida: näiteks rääkida pehmeks ajaleht "Times", et teid võetaks tööle juhtiva kinokriitikuna, ja siis te võite festivalil laulda teises helistikus, aga kas see teeks teid õnnelikumaks? Ka marjapirukas tüütab ära, kui seda iga päev süüa, ütles vanasti mu vanaema, sest vahel on marjadki mõrud. Siiski ei ähvarda teid oht, et võite Cannes'ist tagasi tulla, nägemata filme, mille pärast olete läinud. Mehhanism töötab täpselt, jõuate kõike, kui ainult viitsite varakult tõusta ja väga-väga hilja magama lähete.

Seesama käib ka nn eksklusiivse intervjuu saamise kohta (ainult minu kaameral). Ükski staar ei ütle mulle ära ega keeldu abist (näiteks sellepärast, et ma talle sugugi ei meeldi), lahkelt püütakse leida mõni minut vaba aega. Ent staaril ei ole üldse neid võimalusi, sest iga tema minut maksab palju ja ega ta ise graafikut tee. Minu väljavaadet saada

HUMAN EESTI CAMERA

mõnele intervjuule "kirja pandud" sõltub paljudest eeltingimustest. Seejuures "kirjapane mine" ei tähenda veel, et Brad Pitt lahkel mu küsimustele vastaks. Iga väike vestlus (kuni 10 min) tähendab suure eeltöö ja edu summat. Seda otsustab kinoturu suurus, inimeste hulk, kes võiksid osta pileti uuele filmile. Vastus "palju" ei kõlba. Loeb arvude keel.

Lõpuks võin kirjutada isiklikest kontaktidest. Seda ei tohi ka madalalt hinnata. Juba kolmandat korda, kolm aastat järgemööda, astun suure Ameerika filmikompanii büroosse ja ametnikuneiu, keda ma juba ammu näo poolest tunnen, küsib minult jälle sõbralikult: Läti? Kas see on teie saate pealkiri? Ma pean mõistma, et nad siin ei mõtlegi mind tõsiselt võtta, ja jutt pole mitte ainult geograafia tundmisest.

Asjal on ka teine külg: karjääri tahavad teha ka avalike suhete spetsialistid ja agendid. Igaüks, kes on välja teeninud au lasta ennast festivalil hinnata, tunneb ennast üli tähtsana. Ajakirjanikud aga tunnevad huvi ikka ühtede ja samade inimeste vastu — keda tunnevad tema maa vaatajad, kes omakorda armastavad Hollywoodi staare ega taha midagi teada Korea, Vene või isegi Prantsusmaa noortest näitlejatest.

Ühel Cannes'i festivalil oli minu kolleeg kogunud julgust paluda intervjuud Emma Thompsonilt ja teadagi oli talle ära öeldud, mille pärast ta väga solvus Emma peale, kes muidugi ei teadnud midagi ei intervjuust ega ajakirjanikust. Ma ise püüan ära käia ka mööda kitsamaid radu, et näitlejate agentide südamele lähedale pääseda. Mul õnnestus juba esimesel Cannes'i külastusel intervjuerida Chiara Mastroiannit. Tol ajal oli ta kuulsa vanemate tütar näitlejakarjääri alguses. Järgmisel aastal oli ta juba žüriis.

Ma ei ütle agentidele kunagi ei.

Varem või hiljem taibatakse, et Läti on väike riik, kes aasta jooksul teeb hädavaevu poolteist mängufilmi ja enamik elanikke peab end intelligentseks, olenemata nende tegevusalast, ja armastab kino. Filmide esilinastused kujunevad rahvuspeoks. Ja eurooplased võivad uhked olla, et suurte filmifestivalide ajal ei möödu ka Läti ajakirjanduses päevagi ilma reportaažideta kuumadest punktidest punase trepi jalamil.

Ajakirjast "Kino raksti", sügis 2000 lühendatult tõlkinud VALLI HELDE

DAIRA ĀBOLIŅA on filmikriitik, ta teeb Läti TVs saateid "Silm silma vastu" ja "Zootrops".

"Arsenāls 2000" programmis on ette nähtud Baltikumi filmide informatiivne ülevaatus ja võistlus. Võib-olla saame pärast pikemat vaheaega võrdleva ülevaate filmidest naaberriikides. See artikkel tutvustab eesti kino "uue laine"ga.

Eesti filmiloojate uut lainet — dogma, koolkond, lihtsalt suund või vool — ei ole formuleeritud, avalikult deklareeritud ega teoreetiliselt põhjendatud. Võib-olla seda ei ole üldse olemas. Aga kui nüüd viimase aasta jooksul on nende töid vaadates minu, vaataja teadvuses tekkinud midagi suunataolist, siis see võiks olla põhjus, et avalikuks teha need paar-kolm asja, mida ma neist tean.

Esiteks, suurem osa neist on eesti režissööri ja operaatori Arvo Iho kasvandikud, kes on lõpetanud Tallinna Pedagoogikaülikooli (!!! — aga kas pole ükskõik, kus režissööriks saada?) 1998. aastal. Iho on olnud aktiivne, isegi hüperaktiivne pedagoog, kes juba esimesest kursusest peale käskinud üliõpilastel, isegi tüdrukutel, võtta kaamera ja hakata filmima. Võimalik, et nii tekkis paljudel noortel režissööridel kompleksivaba suhtumine kaamerasse — kaamera on täielikult legaliseeritud ja filmis osaletakse justkui muuseas; peaasi ei ole "ilusad" võtted, peaasi on "tabada", ja sel juhul ülevalgustamine, fookusest väljasolek või "värin" panoraamil ei ole takistuseks. (Ärgu elukutselised operaatorid heitku mulle ette pealiskaudsuse propagandat, lisan, et jutt on filmidest, mida filmivad režissöörid ise ja ise esitavad neile oma kriiteeriumid (vt kolmandaks).

Teiseks, paljud neist režissööridest tunnevad huvi ka filmiteooria, -ajaloo, igat laadi modernismide vastu ja avaldavad Eesti ajakirjanduses artikleid neist probleemidest.

Kuna ma keelebarjääri tõttu ei ole nende artiklitega tutvunud, hoidun vihjetest kuulsale juhtumile, kui terve režissööride põlvkond tuli Prantsusmaa kinematograafiasse *Cahiers du cinéma* toimetuse täissuitsetatud toapugerikest.

Kolmandaks, see, midas Truffaut' ütlust otseselt üle võttes võiks nimetada filmi "karakteri kujundamiseks". Ei ole probleeme üldse, on enda, oma kangelase, oma *alter ego*, oma vastandi otsingud. Sümpaatne tundus argument, millega üks eesti noortest režissööridest põhjendas oma huvipuudust kellegi teise noore režissööri üldiselt hea ja professionaalselt vändatud filmi vastu: "Mulle ei tundu, et just temal oli tähtis just nõnda just seda filmi teha just sellest probleemist." Dokumentaalfilm muutub mõnikord justkui aktsiooniks, kus kaamera ei ole varjatud või "unustatud", vaid vastupidi, see on täiesti legaliseeritud: režissöör kas on ise kaadris, ajades juttu kangelasega (kangelastega), niiviisi täielikult legaliseerides fakti, et tehakse filmi ja tema on see, kes filmib, või saadab enda asemel kaadrisse "peategelase" – inimese, kellel on konkreetne ülesanne provotseerida, või kui tahate, luua režissöörile vajalik reaaliit. Traditsiooniline osade jaotus – režissöör ja operaator – jääb ära, on autor: mitte "inimene kaameraga", vaid inimene-kaamera. Järgmisel etapil selles "ühekordse kasutusega filmis" muutud sa vaatajast vaataja-kaameraks. (Väljendit "ühekordse kasutusega film" ei tohiks mõista nõnda, et film tuleb pärast vaatamist minema visata, vaid nii, et vaevalt kellelgi tuleks mõttesse seda veel kord vaadata, selleks et uurida kaadri kompositsiooni või montaažiskeemi.)

Dokumentaalfilmide võistluse ülevaatusel näidatakse Urmas E. Liivi filmi "Mimikri" (1999) ja Marko Raadi "Esteetilistel põhjustel" (1999). "Mimikri" peamine ja ainuke kangelane on bioloogiaõpetaja (seda saame teada filmi lõpus) ja samal ajal transvestiit, kes kohvikupublikule tuntud kui Zarah Leanderi, Edith Piafi ja teiste laulude esitaja pluss nende visuaalse kuju kehastaja. Täiuseni estetiseeritud filmi "disainis" ei ole mingit "psühholoogilist" sorimist kangelase hingeelus, tema monoloogide ajal on tunne, et steriilselt valgest toast on kadunud isegi "inime-

ne-kaamera", nimelt autor, ja peategelane on jäetud üksi kaameraga, mille seltsis ta, nagu kunagi esinema harjunud lavakunstnik, tunneb end nagu kala vees. Kaadris vilksatab paariks sekundiks saali nurka tõmbunud filmigrupp, keda võib ära tunda pika statiivi otsas üles tõstetud mikrofoni järgi, justkui autori alibi – nüüd teate ka teie, et ta teab, et me filmime teda, ja ta ise loob selle reaaliiteedi. Selle dokumentaalfilmi.

Marko Raadi "Esteetilistel põhjustel" on see juhtum, mil ma meelsasti kasutan sõnapaari "film-arhefakt" või "film-projekt". Filmitud on Taani mingi loominguilise õpikojaja ajal ja peategelane on reaalne isik, Andres Kurg, Eesti kodanik, kunstiteadlane, arhitektuurimuuseumi kaastöölaine. Andres soovib jääda Taani, sest on vaimustatud Taani viie- ja kuuekümnendate aastate arhitektuurist. Niisiis mitte poliitilistel, usulistel ega perekondlikel, vaid esteetilistel põhjustel. Mis seal salata, ei tasu – selline on tema ülesanne selles filmis, aga kas seda teavad kõik Taani kodanikud, kellega ta konsulteerib selle probleemi lahendamiseks küll konsulaadis, küll politseis, küll legomaal, küll "Bang & Olseni" büroos, seda võib vaataja aimata. Aga selle eest, et "Esteetilistel põhjustel" ei ole ainult *idée fixe* või paari tunni pikkune aktsioon, hoolitsevad tsitaadid Marko Raadi eelmisest filmist "Kivituur" (1998), kus Andres on giid, kes bussiekskursioonil saadab Tallinnas ameerika turistide rühma. Filmid, mis ehk on meeste mängud kaameraga (ja ümberkaudsete inimestega), moodustavad omalaadse diloogia, kus autor paigutab oma tegelase (dokumentaalse isiku) nagu lakmuspaberi erinevatesse olukordadesse ja seltskondadesse, et koos vaatajaga jälgida – milline on reaktsioon? Ainult ühel juhul on kaamera täiesti legaliseeritud vestluse tunnistaja, mille eest võib kõrvale pöörata, mida võib peoga kinni katta, millega võib mitte rääkida või käskida selle välja lülitada. Ainult – milline siis õieti on see dokumentaalne reaalsus? Objektiivne pilk bussiaknast või autori subjektiivne pilk ekskursantidele bussis?

Võib-olla on süüdi praegu maailmas populaarne nn *faked documentary* žanr ja kogu dokumentaalseks nimetatud film on otsast

lõpuni võltsitud, lavastatud (pole saladus, et ka tõelistes dokumentaalfilmides esineb selletaolisi kaadreid), mida filmijad filmi lõpus varjamatu võidurõõmuga ka vaatajatele teatavaks teevad, et ahah, uskusite küll? Olge lahked, see on teile reaalsus! Dokumentaalsust võltsitakse dokumentaalsuse enda vahenditega – reportaažid sündmuskohalt, (justkui) vaatlev kaamera. Ja sa lepid mõttega, et režissöör püüab sinuga manipuleerida. (Kuidas see võltsitud dokumentaalsus karmile aja- ja proovile vastu peab, seda ei sõanda arvata.) Selles kontekstis tundub huvitav fakt, et veel ühe noore eesti režissööri Jaak Kilmi mängufilmi “Inimkaamera” (1999) peavad paljud esimesel kokkupuutel *home video* stiilis kujundatud videopäevikuks, kus režissöör on fikseerinud oma suhet sõbrannaga. Õigemini, suhte lõppu, kus teda kui tõelist režissööri, “inimest-kaamerat”, ei huvita mitte suhte füüsiline purunemine, vaid – k u i d a s see kõik toimub. Neile, kes on mõnd Kilmi filmi varem näinud, reedab režissööri juba enne lõputiitreid René Reinumägi, näitleja, tema *alter ego* – nõnda võib arvatavasti nimetada inimest, kes on mänginud tema kolmes mängufilmis, seejuures võtab ta koos Kilmi endaga osa ka stsenaariumide tegemisest. Seetõttu on kõigis kolmes filmis aktiivne ja tõepärane peategelase sisemonoloog ehk “mõtisklused”, mis siis ka filmis “Human Camera” koos koduvideo trikkidega segavad jälgi mängu- ja dokumentaalfilmi vahel – oleks uskumatu, et “normaalne” režissöör filmib seesugust *crazy* mängufilmi, kuid isegi rohkem kui usutav, et normaalne kunstnik võib küll imetleda oma kannatusi, usaldades need filmikaamerale. Kuna ma olen näinud Kilmi kaht eelmist filmi, oli mul meeldiv juba “Human Camera” esimestest kaadritest peale lasta end kaasa kiskuda sellel dokumentaalse reaalsuse illusioonil – meeleheitel noormees räägib oma sõbra-kaameraga. Režissöör Jaak Kilmi on visuaalseks saanud René Reinumäe kujul. Tahes-tahtmata tulevad mõttesse allusioonid: ütleme Jean-Pierre Léaud, mõtleme Truffaut, ütleme Klaus Kinski – mõtleme... Olgu peale. Tahtsin sellega öelda, et oleks huvitav vaadata kõiki neid kolme filmi, režissööri ja näitleja koostööd.

See eestlaste uus laine – dogma, koolkond, lihtsalt suund või vool – noorte eesti filmiloojate loomingus ei ole formuleeritud, avalikult deklareeritud ega teoreetiliselt põhjendatud. Võib-olla seda polegi olemas. Kuid filmid on. Tundub, et just neile oli tähtis just nõnda filmida just neid filme.

Ajakirjast “Kino raksti”, sügis 2000 tõlkinud
VALLI HELDE

KRISTINE ŽELVE on sündinud Riias. Filmirežissöör, töötab kinofoorumi “Arsenāls” pressikeskuses.

SAJAND

TEATRIS, MUUSIKAS, KINOS

1991 – 1995

1991

• 9. I esilinastub Pariisis Andrzej Wajda "Korczak", film tugineb tõestisündinud lool juudi vaeslastekodu direktorist, kes 1942. aastal viiakse koos lastega Treblinkasse.

• 12. I asutatakse Eesti Teatrijuhtide Liit.

• 13. I esietendub Eesti Draamateatris Madis Kõivu "Kokkusaamine", esimene Priit Pedajase lavastus Draamateatris. Spinoza ja Leibnizi kujutletavast kokkusaamisest jutustavas näidendis mängivad peaosi Sulev Luik ja Martin Veinmann.

• Jaanuaris jõuab publiku ette poola teatriuudenduse ühe mõjuvõimsama esindaja Tadeusz Kantori viimane lavastus "Täna on minu sünnipäev" (*Aujourd'hui c'est mon anniversaire*). Lavastaja on küll Kantor, ent viimase lihvi on näitlejad loole andnud juba pärast mentori surma detsembris 1990.

• 4. II avatakse pidulikult Eesti Teatriliidu uus maja Uus tn 5.

• 14. II jõuab New Yorgis kinodesse Jonathan Demme'i "Voonakeste vaikimine" (*The Silence of the Lambs*), milles teeb võimsa rolli endisest psühhiaatrist sarimõrvarit mängiv Anthony Hopkins, tema FBI agentist vastast kehastab Jodie Foster.

• 19. – 21. II toimub Tallinnas esimene uue muusika festival "NYDD '91". Esinejaid: Rootsi löökpilliansambel "Kroumata", Soome kammerorkester "Avanti!", toimuvad Pärdi ja Singi autorikontserdid, esietekandele tulevad Tüüri "Kaljukitse pöörijoon", Sumera "Ja edasi ja tagasi".

• 6. III esietendub Eesti Draamateatris Boguslaw Schaefferi teatrirarss "Proovid" Evald Hermakülä lavastuses.

• 13. III pälvib Jean-Paul Rappeneau "Cyrano de Bergerac" rekordiliselt kümme "Césarit", nimiosas on Gérard Depardieu.

• 20. III võidab Kevin Costneri "Tantsib Koos Huntidega" (*Dances With Wolves*) seitse "Oscarit", sh parim film, režissöör, käsikiri, operaator ja monteerija; parimad näitlejad on Jeremy Irons ja Kathy Bates, kõrvalosades tõstetakse esile Joe Pesci ja Whoopi Goldberg.

• 27. III jõuab Paul Pinna lapselapse, Jüri Jürgenthali lavastuses Noorsooteatri väikele lavale Lyle Kessleri "Orvud". Näidendi tegelasi, kaht venda kehastavad vennad Rein ja Tõnu Oja.

• 31. III esietendub "Vanemuises" Schönbergi melodraama "Kuu-Pierrot" (esmaettekanne Eestis; laulab Vivian Kallaste, Pierrot'i tantsib Aivar Kallaste) ja Bartóki ooper "Hertsog Sinihabeme loss" (lav Ülo Vilimaa, dir Endel Nõgene).

• 11. IV esietendub "Ugalas" "Armastus kolme apelsini vastu", kontsert-muinasjutt täiskasvanuile Carlo Gozzi samanimelise näidendi ümberjutustuse põhjal. Elmo Nüganeni vaimukas lavastus kujuneb menutükiks, mille üheks tõmbenumbriks on improvisatsioonid iseseisvua Eesti elu teemadel.

• 19. – 25. IV toimub Tallinnas rahvusvaheline teatrifestival "Balti teatrikevad 1991". Lisaks traditsioonilistele osavõtjatele (Eesti, Läti, Leedu, Valge-

"Ugalas" esietendub Elmo Nüganeni vaimukas improvisatsiooniline lavastus "Armastus kolme apelsini vastu", Carlo Gozzi samanimelise näidendi põhjal.

Enn Loidi foto

vene) ilmetasid festivali uued osalejad, andes sellele Eesti kontekstis kunstiliselt õnnestunud rahvusvahelise ürituse mõõtme. Stockholmi teater "Galeasen" esitas J. Genet' "Toatüdrukuid", *Freies Theater* Münchenist Shakespeare'i "Macbethi".

• "Estonias" esietendub Mozarti ooper "Võluflööt" (lav Arne Mikk, dir Eri Klas), Öökuninganna osas Dilbér ja Anna-Kristiina Kaappola Soome Rahvusoooperist.

• 17. V esietendub "Estonias" Ture Rangströmi muusikale Birgit Cullbergi ballett "Preili Julie", nimiosas Kaie Kõrb.

• 20. V tunnistatakse Cannes'is parimaks filmiks ja režiiiks vendade Joel ja Ethan Coeni "Barton Fink", kafkalik nägemus 1940. aastate Hollywoodist, parim näitleja on selles peaosas mängiv John Turturro, suure auhinna võidab Jacques Rivette'i "Väike tülitokitaja" (*La belle noiseuse*), parim naisosatäitja on Irène Jacob Krzysztof Kiesłowski "Véronique'i kaksikelus" (*La double vie de Véronique*).

• 24. V esilinastub New Yorgis Ridley Scotti jõuline feministlik manifest, road-movie "Thelma ja Louise", peaosades Susan Sarandon ja Geena Davis.

Ridley Scotti filmis "Thelma ja Louise" (1991) põgenevad kaks lahutamatu sõbrannat Louise (Susan Sarandon) ja Thelma (Geena Davis) Arkanasest Melhiko suunas.

• 19. VI tuleb Inglismaal Aldeburgh' muusika- ja kunstifestivalil esiettekandele Harrison Birtwistle'i "Four Poems by Jaan Kaplinski" sopranile ja 13 instrumendile. Tekstid leidis sir Birtwistle Kaplinski ja Sam Hamili ühises tõlkes ilmunud ingliskeelsest luulekogust.

• 1. – 7. VII toimub Tallinna Lauluväljakul rahvusvaheline ühislaulupidu "Laulusillad".

• 19. – 21. VII toimub Tallinna Lauluväljakul "Rock Summer '91", peaesinejaks ansambel "Jethro Tull".

• Juulis võidab Eesti Filharmoonia Kammerkoor Tõnu Kaljuste juhatusel Jaapanis Takarazuka rahvusvahelisel kammerkooride konkursil kuldmedali.

• 14. IX pälvib Venezuelas "Kuldlovi" Nikita Mihhalkovi "Urga", "Höbelövi" jagavad Terry Gilliami "Narrkuningas" (*The Fisher King*), Philippe Garreli *J'entends plus la guitare* ja Zhang Yimou "Süüdate punased laternad!".

"Endla" ärklisaalis jõuab lavale Peet Vallaku näidend "Epp Pillarparti Punjaba potitehas" (lav Priit Pedajas), mis kujuneb 90ndate tipplavastuseks Eesti teatris.

Jüri Tensoni foto

• 28. IX esietendub "Vanemuises" M. Horničeki "Aga naised, härra salanõunik" (lav Ülo Vilimaa), kus Johann Wolfgang Goethe kehastab "Vanemuise" teatri intendant Linnar Priimägi.

• Oktoobris toimub Dublinis, *The Gate Theatre's*, esimene Becketti festival. Ette kantakse näitekirjaniku kõik üheksateist näidendit.

• 8. XII jõuab "Endla" ärklisaalis lavale Peet Vallaku näidend "Epp Pillarparti Punjaba potitehas" (lav Priit Pedajas), mis kujuneb 90-ndate tipplavastuseks Eesti teatris ja võidab ka rahvusvahelisi auhindu. Osades: Liina Tennosaar, Jaan Rekkor, Heiko Sööt ja Jaak Hein.

• 17. XII jõuab Noorsooteatri lavale Madis Kalmeti loometees etapiline lavastus, P. O. Enquisti "Ilvese tund", osades Ülle Ulla, Maret Mursa ja Jaan Tätte.

• 28. XII esietendub "Estonias" Aulis Sallineni ooper "Ratsamees" (lav A.-E. Kerge, dir H. Bister), lauljaist tõstab autor esile Urve Tautsi.

• Detsembris tähistatakse 200 aasta möödumist Wolfgang Amadeus Mozarti surmast.

• Eri Klas asutab Eesti Rahvuskultuuri Fondi, samal aastal saab ta Århusi Sümfooniaorkestri peadirigendiks, aastast 1990 on Soome Rahvusoperi I külalidirigent.

• "Endla" teatri kunstiliseks juhiks valitakse Ülev Aaloe.

• Evald Hermaküla lahkub Eesti Draamateatri kunstilise juhi kohalt, jäädes teatrisse lavastama; teatrit asub juhtima direktor Margus Allikmaa.

• Kalju Komissarov asub lavastajana tööle teatris "Ugala".

• Tallinnas asutatakse Richard Wagneri Ühing.

• Tallinnas asutatakse erateater "Salongteater", mida hakkab juhtima Noorsooteatrist lahkunud näitleja Dajan Ahmetov.

• TRK lõpetavad Piret Aidulo – orel, Vello Jürna, Pille Lill, Mart Mikk, Villu Valdma – laul, Leho Karin – tšello, Monika Mattiesen – flööt, Janika Päll – klaver, Rauno Remme – kompositsioon, Jaan-Eik Tulve – koorijuhtimine jt. Konservatooriumi auprofessoreiks valitakse Veljo Tormis, Roman Toi ja Arbo Valdma, 1989. aastal valiti nendeks Gustav Ernesaks, Neeme Järvi ja Arvo Pärt.

• Aasta filmide hulka kuuluvad Jean-Pierre Jeunet' ja Marc Caro "Delikatessid", Peter Greenaway "Prospero raamatud", Franco Zeffirelli "Hamlet" Mel Gibsoniga, Agnès Varda "Jacquot de Nantes", Maurice Pialat "Van Gogh", Gus Van Santi "Minu isiklik Idaho", Léos Caraxi "Pont-Neufi armastajad", Martin Scorsese "Cape Fear", Oliver Stone'i "JFK" ja Barry Sonnenfeldi "Addamsite perekond".

• Vene filmis tõusevad esile Viktor Aristovi "Saatan", Andrei Kontšalovski "Sisering", Eldar Rjazanovi "Töötatud paradisiis" ja Karen Gevorkjani "Kirju koer, kes jookseb mere kaldal".

• "Tallinnfilmis" valmivad Roman Baskini "Rahu tänav", Jüri Sillarti "Noorelt õpitud" ja Tõnis Kase

"Vana mees tahab koju", Heiki Ernitsa joonisfilm "Ärasõit", Janno Põldma nukufilm "Vennad ja oed" ning dokumentaalidest Andres Söödi "Hoobuse aasta" ja Mark Soosaare "Riigivanem"; "Freyja Filmis" tehakse Tõnu Virve "Surmatants" ning "Estofilimis" Sulev Keeduse "Vaarao lapsed".

• Londoni heliplaadifirma "Gramophone" kuulutab Neeme Järvi aasta muusikuks. 1990. aastal valiti ta Aberdeeni ülikooli audoktoriks ja Soti Rahvusorkestri eluaegseks dirigendiks, samal aastal asus ta Detroiti Sümfooniaorkestri peadirigendi kohale.

• Valmib Tüüri "Arhitektoonika" V, Pärdi "Silvanuse laul", John Adamsi teine ooper *The Death of Klinghoffer* ("Klinghofferi surm") ja Penderecki neljas, *Ubu Rex*.

• 1987. aastal moodustunud grungeansambel *Nirvana* teeb mõjuva muusika ja sõnumiga loo *Smells Like Teen Spirit*, mis millenniumilõpu küsitluste järgi on üks väheseid laule, mis 90-ndatest ajalukku läheb.

Surid:

29. I Paul Kilgas, eesti näitleja, lavastaja ja draamakirjanik.

14. II Vello Viisimaa, eesti operetisolist ja estraadinäitleja.

2. III Serge Gainsbourg, prantsuse šansoonilaulja ja filmitegija.

9. III Valeri Bezzubov, kirjandusteadlane, tõlkija ja teatrikriitik.

16. IV David Lean, inglise filmirežissöör.

18. IV Heino Jürisalu, eesti helilooja ja pedagoog.

16. V Johannes Bleive, eesti helilooja ja pedagoog.

31. V Bruno Lukk, eesti pianist ja pedagoog.

15. VI Vello Tamm, eesti teatrikunstnik.

7. VII Voldemar Ader, eesti näitleja.

6. IX Aili Leetva, eesti näitleja.

16. IX Aleksander Möldroo, eesti maali- ja teatrikunstnik.

21. IX Paul Henry Lang, Ungaris sündinud ameerika muusikateadlane, ulatusliku kultuuriajaloo käsitlemise *Music in Western Civilization* autor.

28. IX Miles Davis, ameerika džässtrompetist ja ansamblijuht.

30. IX Elsa Maasik, eesti laulja.

9. XI Yves Montand, prantsuse filminäitleja ja laulja.

14. XI Tony Richardson, inglise filmirežissöör.

26. XI Hugo Malmsten, eesti näitleja.

12. XII Olli Ungvere, eesti näitleja.

22. XII Ernst Křenek, austria päritolu ameerika helilooja.

1992

• Aasta alguses asub Eesti Draamateatrisse tööle lavastaja Priit Pedajas, kevadel ka lavastaja Mati Unt.

• 10. I esilinastub Pariisis Alain Corneau elegantne "Kõik elu hommikud" (*Tous les matins du monde*)

XVII sajandi *viola da gamba* virtuosidest, peaosades Jean-Pierre Marielle ja Gérard Depardieu, film kujuneb ülilmenukaks.

• 17. – 21. I toimuvad "Estonia" teatri külalisetendused Stockholmi Kuninglikus Ooperis, kaasas Tubina ooperid "Barbara von Tisenhusen" ja "Reigi õpetaja" ning Sallineni ooper "Ratsamees". Kriitika tõstab lauajäsi eriti esile Teo Maistet, Mati Palmi ja Helvi Raamatut.

• 10. II jõuab Hollywoodis kinodesse Paul Verhoeveni erootiline thriller "Ürginstinkt" (*Basic Instinct*), peaosades Michael Douglas ja Sharon Stone.

• 21. II antakse Neeme Järville üle Londoni heliplaadifirma "Chandos" kuldplaat.

• 4. III toimub Pärdi "Berliini missa" orkestriverisiooni esmaettekannet Eestis (valminud 1990/91).

• 18. III asutatakse Tallinnas Eesti Muusikateaduse Selts.

• 30. III võidab "Voonakeste vaikimine" viis "Oscarit": parim film, režissöör (Jonathan Demme), meesosatäitja (Anthony Hopkins), naisosatäitja (Jodie Foster) ja stsenaarium.

• 18. – 24. IV toimub Grodnos rahvusvaheline teatrifestival "Balti teatrikevad 1992", lisaks Eesti, Läti ja Leedu teatritele osalevad ka Soome, Saksamaa ja Poola trupid. Parimaks lavastuseks tunnistatakse "Epp Pillarpardi Punjaba potitehas" (lav P. Pedajas, "Endla" teater). Parima naisosatäitja tiitli pälvib Liina Tennosaar sama lavastuse nimiosas.

• 7. – 9. V toimub Tartus teatrifestival "Dionüüsia Emajõe Ateenas".

• 23. – 30. V saavutab Poolas, Toruńi linnas toimunud II rahvusvahelisel teatrifestivalil "Kontakt '92", kus osaleb 13 teatrit 7 riigist, *grand prix* Eesti lavastus "Epp Pillarpardi Punjaba potitehas". Eripreemia parimale noorele näitlejale saab Heiko Sööt Jass Tiiskäpa rolli eest.

• Mais esietendub Viini *Burgtheater*'is Peter Handke näidend "Die Stunde da wir nichts voneinander wussten", lavastab Claus Peymann. Lavaloos ei kasutata ainsatki sõna.

• Mais jõuab Vilniuses vaatajate ette leedu teatri uue tegija Oskaras Koršunovase esimene rahvusvahelist tähelepanu äratanud lavastus, Harmši ja Vvedenski tekstidele tuginev "Vanamutt". Kriitika iseloomustab Koršunovase käekirja kui morbiidset naeru.

• 1. – 5. VI toimuvad Tallinnas Läänemere maade nukuteatrite päevad, külalisi saabub Rootsist, Vilniusest, Sankt-Peterburgist, Soomest, Saksamaalt, Poolast.

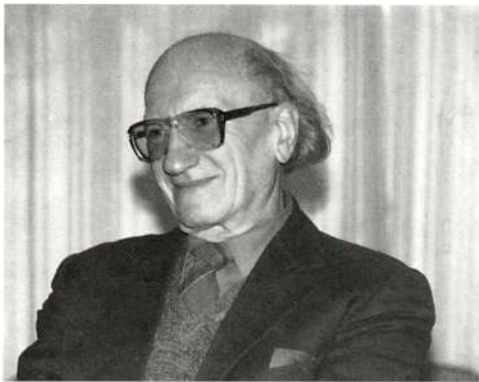
• 5. VI esietendub Linnahallis "Estonia" teatri suveprojekt, C. Porteri muusikal "Suudle mind, Kate" (lav Neeme Kuningas), mis paneb aluse edaspidistele muusikalavastuste projektidele Linnahallis.

• 7. VI Rudolf Tobiase põrm maetakse ümber koidumulda Kullamaa kalmistul.

• 10. VI jõuab "Endlas" lavale Merle Karusoo la-

valugu A. H. Tammsaare "Tõe ja õiguse" IV osa järgi "Täieline Eesti vabariik" (lav M. Karusoo), Pärnu teatri 90-ndate säravaim nn monumentaal-lavastus. Indrek Paasi rollis Aare Laanemets, Karin — Katrin Saukas.

• 13. VI asutatakse Eesti Muusika Nõukogu, mille presidendiks saab Leo Normet.

Leo Normet, eesti muusikateadlane ja helilooja, Eesti Muusika Nõukogu esimene president, suri 27. XII 1995.

• 15.– 22. VI toimub Pärnus rahvusvaheline teatrifestival "Baltoscandal '92". Osalevad trupid Soomest, Saksamaalt, Leedust, Taanist, Hollandist, Venemaalt, Lätist, Itaaliast ja Eestist.

• 1. VIII asub Eesti Noorsooteatri pealavastaja ametisse Elmo Nüganen; lavastajana töötab alates 1. IX teatris Jaanus Rohumaa.

• 7. VIII esilinastub New Yorgis Clint Eastwoodi uuenduslik vestern "Armutu" (*Unforgiven*).

• 18. X esietendub Noorsooteatris Shakespeare'i "Romeo ja Julia", Elmo Nüganeni värskest mõjuv Shakespeare'i-tõlgendus, mis tõstab Nüganeni Eesti teatri tipppegijate hulka ja äratav tähelepanu ka väljaspool Eestit.

• 23. X debüteerib New Yorgis "Marukoortega" (*Reservoir Dogs*) Quentin Tarantino.

• 28. X asutatakse Eesti Lavastajate Liit.

• 31. X avatakse Von Krahli Teater. Asutaja ja eestvedaja Peeter Jalakas. Teatri tuumiku moodustab teatritrupp Ruto Killakund.

• 23. XI Margus Pärtlas kaitseb Leningradi konservatooriumi juures kandidaadi väitekirja muusikateaduse alal teemal "Eduard Tubina sümfonism, tematism ja vormikujundus".

• 9. XII esietendub Vene Draamateatris Noorsooteatri ja Vene teatri ühistööna William Saroyani "Mu süda on mägedes" (lav Kaarin Raid).

• 18. XII jõuab Eesti Draamateatris lavale S. Beckett'i mononäidend "Krappi viimane lint", Jüri Järvetile on see kolmas Krappi roll.

• 18. XII köidab Londonis kinokülastajaid sir Richard Attenborough' "Chaplin", nimiosas Robert Downey jun, sajandi režissööri ema mängib tema tütar Geraldine Chaplin.

• Ago-Endrik Kerge lahkub "Vanemuise" teatrist ja asub tööle ETVs "Teleteatri" režissöörina.

• Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna eesti filoloogias osakonnas saab sügisest ühe valitava alana õppida teatriteadust.

• Lavakunstikateedri lõpetab 15. lend. Eesti Draamateatrisse asuvad tööle Merle Palmiste, Garmen Tabor, Ivo Uukkivi; Noorsooteatrisse Jaanus Rohumaa, Andres Raag; "Vanalinnastuudiosse" Tarvo Krall, Rednar Annus, Marika Korolev; "Ugalasse" Ingomar Vihmar, Piret Rauk, Kaili Närep, Üllar Saaremäe, Tiina Mälberg; "Endlasse" Sten Zupping, Raido Keskküla. Vabakutseliseks jääb Kristel Leesmend.

• TK lõpetavad Lauri Aav — koolimuusika, Mart Jaanson, Tõnu Raadik, Toomas Trass — kompositsioon, Ülle Liivamägi — laul, Maano Männi, Leho Ugandi — viul, Anneli Remme — muusikateadus, Reet Sukk — traversflööti, Henry-David Varema — tšello, Toomas Vavilov, Meelis Vind — klarnetjt. TK rektoriks valitakse Peep Lassmann.

• Aasta filme hulka kuuluvad Régis Wargnier' "Indo-Hiina", Tim Burtoni "Batmani tagasitulek", Woody Alleni "Abielumehed ja -naised", Francis Ford Coppola "Bram Stokeri Dracula", Mira Nairi "Salaam Bombay" ja Zhang Yimou "Qiu Ju lugu".

• Vene filmikunsti teevad ilma Semjon Aranovitši dokumentaal "Rahvaste suur kontsert", Mihhail Kalatozišvili "Äravalitu", Oleg Kovalovi "Skorpioni aiad", Boriss Kustovi "Uusi teateid maailma lõpust", Marlen Hutsijevi "Infinitas", Pavel Lungini "Luna Park", Aleksandr Rogožkini "Tšekist" ja Kira Muratova "Tundeline militsionäär".

• Eesti filmis tõusevad esile Peeter Urbla "Balti armastuslood", Lembit Ulfaki "Lammastal paremas nurgas", Tõnu Virve "Luukas", Mati Põldre "Need vanad armastuskirjad" ja Aare Tilga "Tule tagasi, Lumumba"; Priit Pärna joonisfilm "Hotell E" ning nukufilmidest Hardi Volmeri "Incipit vita nova", Janno Põldma "Otto elu" ja Mati Küti "Sprott võtmas päikest"; dokumentaalidest Peep Puksi "Diplomaadi saatust", Mark Soosaare "Eesti esimene kodanik" ja Enn Säde "Isand ja ori".

• Valmivad: Tüüri "Arhitektoonika" VI ja VII, "Inquiétude du fini" (T. Önnepalu sõnad) ning "Aegruum", Sumera Neljas sümfonia, Räätsa Kontsert kitarrile ja kammerorkestrile op. 86.

• Šoti helilooja James MacMillan kirjutab lõõkpillimängijate esimeseks leediks nimetatud Evelyn Glennie'le lõõkpillikontserdi *Veni, Veni, Emmanuel*, see septembris 1999 jõuab Glennie' esituses ka Eestisse.

Surid:

12. I Lembo Mägi, eesti näitleja.

24. I Juta Arg, eesti baleriin ja tantsupedagoog.

4. III Nestor Almendros, hispaania päritolu filmioperaator.

12. III Aino Talvi, eesti näitleja.
 12. III Voldemar Paavel, eesti näitleja.
 23. IV Satyajit Ray, india filmirežissöör.
 27. IV Olivier Messiaen, prantsuse helilooja.
 6. V Marlene Dietrich, saksa-ameerika filminäitleja.
 15. V Aleksander Sats, eesti lavastaja.
 8. VI Villem Reimann, eesti helilooja ja pedagoog.
 8. VI Hillar Kareva, eesti helilooja ja pedagoog.
 28. VII Sulev Nõmmik, eesti lavastaja, näitleja ja tantsija.
 2. VIII Ephraim Katz, ameerika filmiteadlane, kuulsas *The Film Encyclopedia* (1979) autor ja koostaja.
 12. VIII Uno Uibo, eesti teatrikunstnik.
 12. VIII John Cage, ameerika helilooja.
 12. IX Anthony Perkins, ameerika filminäitleja.
 27. X Öie Maasik, eesti näitleja.
 2. XI Kaljo Räästas, eesti laulja.
 6. XII Fritz Matt, eesti teatrikunstnik.
 24. XII Anna Ekston, eesti baleriin, ballettmeister ja balletipedagoog.

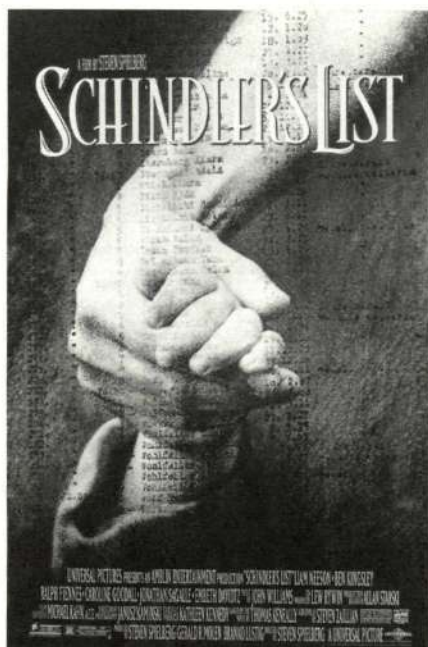
1993

- 16. I esietendub "Ugalas" O. Wilde'i/A. Noormetsa "Dorian Gray portree" (lav Andres Noormets). Nimiosa kehastab Rein Malmsten, mis jääb ka tema viimaseks rolliks. Augustis, külalisetendusel Tallinnas mängib Dorian Grayd tema poeg Mait Malmsten.
- 21. I jõuab "Vanalinnastuudios" lavale Toomas Kalli näidendi "Prügikast ehk Alguse asi", millega lavastaja Eino Baskin tõestab, et ühiskonnakriitilisel satiiril on koht ka Eesti vabariigis.
- 21. II esineb Tallinnas dirigendina orkestriga *Philharmonia Hungarica* sir Yehudi Menuhin.
- 28. III pälvib Clint Eastwoodi "Armutu" neli "Oscarit": parim film, režissöör, meeskõrvalosa (Gene Hackman) ja monteeriija (Joel Cox); parim meesnäitleja on Al Pacino (Martin Bresti "Naise hõng") ja parim naisnäitleja Emma Thomson (James Ivory "Howards End").
- 31. III jõuab Eesti Draamateateris lavale M. Kõivu "Tagasitulek isa juurde" (lav Priit Pedajas).
- 24. V jagavad Cannes'i festivalil "Kuldset palmioksa" Jane Campioni "Klaver" ja Chen Kaige "Hüvasti, minu konkubiin!", parim režissöör on Mike Leigh ("Alasti"), žürii *grand prix* läheb Wim Wendersi filmile "Nii kaugel, nii lähedal", parim naisnäitleja on Holly Hunter ("Klaver") ja meesnäitleja David Thewlis ("Alasti").
- Mais toimub Vilniuses esimene rahvusvaheline teatrifestival LIFE.
- 11. VI demonstreerib Steven Spielbergi "Jurassic Park" New Yorgis filmitehnoloogia uusi võimalusi.
- 23. VI jõuab Otepääl vaatajateni Merle Karusoo vabaõhulavastus "Circulus". Töö pakub pilti Eesti ajaloost muinasajast tänapäevani ning on pühendatud Eesti vabariigi 75. aastapäevale. Kaasa teeb enam kui 200 harrastusnäitlejat.
- 10.–13. VII toimub Tallinnas "Rock Summer '93", mille peaesinejaks on 1960.-1970. aastate inglise rocki kuulsamaid ansambleid "Procol Harum".

28. X suri Peeter Lilje, eesti dirigent, tema viimaseks tööks "Estonia" teatris jäi Britteni "Albert Herring".

- 5. IX esietendub "Estonias" Britteni ooper "Albert Herring" (lav Neeme Kuningas), dirigent Peeter Lilje viimane koostöö "Estonia" ooperitrupiga, kriitika hinnanguil aasta parimaid lavastusi.
- 11. IX jagavad Venetia filmifestivalil "Kuldlövi" Robert Altmani "Killud" (*Short Cuts*) ja Krzysztof Kieślowski "Kolm värvi: sinine", parim naisnäitleja on Juliette Binoche "Sinisest".
- 23. X esietendub "Vanemuises" Lionel Barti muusikal "Oliver!" (lav Ü. Vilimaa, dir E. Kõlar).
- 26. X lahkub ERSO Eesti Raadio alluvusest. Peadirigendiks saab Arvo Volmer.
- 12. XI jõuab Linnateateris lavale Albee "Kes kardab Virginia Woolfi" (lav Madis Kalmet), peaosades Ülle Ulla ja Raivo Trass.
- 12. XI esietendub "Estonias" Puccini ooper "Boheem" (lav Arne Mikk, muusikajuht Carlo Felice Cillario), osades M. Kallastu, P. Lill ja N. Kurem (Mimi), V. Jürna, I. Kuusk (Rodolfo).
- 22. – 28. XI toimub Tallinnas muusikafestival "NYD '93". Esinejaid: David Hykes & *The Harmonic Choir*, duo *Basso Bongo*: kontrabassivirtuoos Robert Black ja löökpillimängija Amy Knoles, duo Stephen Montague/Philip Mead (*live* elektroonika/klaver), USA avangardi suurkuju Alvin Lucier multimeedia kavaga, festivaliks kokku tulnud NYD *Ensemble* Olari Eltsi juhatusel, "Hortus Musicus", Erkki-Sven Tüür (esiettekandel "Psalmoodia") ja Lepo Sumera (esiettekandel "Dracula ja Zombie") jt.
- 3. XII valmib EMA lavakunstkooli XVI lennu diplomilavastus, M. Kõivu/A. Lõhmuse "Põud ja vihm Põlva kihelkonnas neljatöistkümnendämä süvõl" (lav Ingo Normet).
- 16. XII alustab New Yorgis võidukäiku Steven Spielbergi "Schindleri nimekirj" (*Schindler's List*).
- Tallinna (Riiklik) Konservatoorium nimetatakse ümber Eesti Muusikaakadeemiaks.
- Tõnu Kaljuste asutab Tallinna Kammerorkestri.
- Kaarel Kilvet asub lavastajana tööle "Endla" teatrisse.

Steven Spielbergi mustvalge film "Schindleri nimekiri" (1993) holokaustist Thomas Keneally menuromaani järgi toob kuulsust ja raha nii režissöörile kui ka tootjastuudiotele.

- "Vanemuise" intendandi kohalt lahkub Linnar Priimägi, draamajuhi kohale asub Jüri Lumiste.
- Moskvas Taganka teatris mitme aasta vältel kohunud kriis lahendatakse jõumeetodil – Juri Ljubimovi juhitud trupp asub tööle teatri vanas hoones, Nikolai Gubenko saab enesele Taganka uue maja.
- TK lõpetavad Kristel Eeroja, Andrus Haav – viiul, Olari Elts, Erki Pehk, Lauri Sirp, Elmo Tiisvald – koorijuhtimine, Vilve Hepner, Erich Krieger – laul, Kerri Kotta, Erik Semlek – kompositsioon, Kai Ratassepp, Reinut Tepp – klaver, And-

Jane Campioni "Klaver" (1993) viib Holly Hunteri ja Anna Paquini "Oscarini".

res Siitan – oboe, Pärt Tarvas – tšello, Virgo Veldi – saksofon jt.

- Aasta filmide hulka kuuluvad Robert Rodriguezi "El Mariachi", Claude Berri "Söekaevurid", Martin Scorsese "Süütuse aeg", James Ivory "Elu kuldseid hetked", Jonathan Demme'i "Philadelphia" ja Takeshi Kitano "Sonatiin".
- Vene filmidest pälvivad tähelepanu Sergei Bodrovi "Ma tahtsin näha ingleid" ja Sergei Ovtšarovi "Barabaniaad".
- Eesti filmi väärtustavad Kaljo Kiisa "Sufilööör", joonisfilmidest Peep Pedmanson "Eesel helireedilil" ja Aarne Vasara "Setu vurle küüsis", nukufilmidest Riho Undi "Kapsapea" ja Mikk Ranna "Meistritükk", dokumentaalidest Mati Põldre "Antsla. Sügis 1993", Mark Soosaare "Emavene", Peep Puksi "Emil", Sulev Keeduse "In Paradisum", Andres Söödi "Mina, Lennart Meri..." ning Artur Talviku ja Rein Kotovi "Vene metalli ja US \$ suudlus".
- Andeka filmimuusika loojana tuntud inglise helilooja Michael Nyman helindab Jane Campioni filmi "The Piano" ("Klaver"); Nymani muusika ei jää lihtsalt kuulsale filmi soundtrack'iks, vaid kõlab ka kontserdisaalides, sealhulgas Eestis.

Michael Nyman, 1944. aastal sündinud inglise helilooja, kes eelkõige on tuntud filmimuusika loojana.

- Heliplaadifirmalt ECM New Series ilmub CD "Arvo Pärt. Te Deum", millele on salvestatud Eesti Filharmoonia Kammerkooriga Tõnu Kaljuste juhatusel "Te Deum", "Silvanuse laul", "Magnificat" ja "Berliini missa".

Surid:

20. I Audrey Hepburn, ameerika filminäitleja.
24. I Gustav Ernesaks, eesti koorijuht ja pedagoog.
5. II Joseph L. Mankiewicz, ameerika filmirežissöör ja produtsent.
27. II Lillian Gish, ameerika filminäitleja.
5. III Asta Vihandi, eesti operetitäht.
3. IV Lydia Auster, eesti helilooja.
4. IV Jossif Šagal (Chagal), juudi päritolu eesti viiuldaja.

21. IV Arvo Pälliroog, eesti klarnetist ja saksofonist.
 31. V Rein Malmsten, eesti näitleja.
 18. VI Karl Ader, eesti lavakõnepedagoog ja lavastaja.
 15. X Jaan Koha, eesti helilooja.
 27. X Peeter Lilje, eesti dirigent.
 28. X Juri Lotman, eesti-vene semiootik.
 31. X Federico Fellini, itaalia filmirežissöör.
 20. XI Lensi Rõmmer, eesti näitleja.
 22. XI Heldur Värv, eesti oboemängija ja pedagoog.

1994

- 21. II võidab Berliini festivalil "Kuldkaru" Jim Sheridani "Isa nimel" (*In the Name of the Father*), Tom Hanks tunnistatakse parimaks näitlejaks osa eest Jonathan Demme'i "Philadelphias", ühe "Höbekarudest" saab Semjon Aranovitši "Koera aasta", parim režissöör on Krzysztof Kieslowski filmiga "Kolm värvi: valge".
- 23. II esietendub "Estonias" Rossini ooper "Sevilla habemeajaja" (lav Georg Malvius, dir Vello Pähn ja Jüri Alperden), osades: Taimo Toomast (Figaro), Annika Tõnuri (Rosina), Mati Kõrts (krahv Almaviva), Teo Maiste (Bartolo).
- 19. III esietendub "Vanemuises" Treasi/Lepiku/Kasterpalu "Williamile" (lav Andres Lepik), lavastus, mis puhub hinge sisse kriisis vaevelnud teatritele.
- 21. III pälvib Steven Spielbergi "Schindleri nimekirj" seitse "Oscarit", sh parim film ja režii, Jane Campioni "Klaver" tunnistatakse kolme kuldkuju vääriliseks (parim naisnäitleja Holly Hunter, naiskõrvalosa täitja Anna Paquin), meestest võidutseb Tom Hanks peaosaga "Philadelphias".
- 27. III esietendub Eesti Draamateatris M. Kõivu "Filosoofipäev" (lav Priit Pedajate). Peaosades hiilgavad Roman Baskin ja Ain Lutsepp.
- Märtsis saab Tõnu Kaljuste Rootsi Raadio koori peadirigendiks.
- 12. IV esineb Tallinna Linnahallis *Grammy* auhindadega pärjatud USA džässi supertäht, klahvpillimängija Chick Corea ansambliga "Electric Band II".
- 14. IV jõuab "Vanemuises" lavale W. Gombrowiczi "Iwona, Burgundia printsess", Mati Undi esimene ja väga õnnestunud koostöö Tartu trupiga. Teine lavastus, mis tirib "Vanemuist" välja loominguilisest kriisist.
- 16. IV esineb "Estonia" kontserdisaalis 1993. aastal maailma parimaks ansambliks tunnustatud "Kronos-kvartett".
- 23. V saab Cannes'is "Kuldse palmioksaks" Quentin Tarantino "Pulp Fiction", žürii *grand prix'd* jagavad Zhang Yimou "Elada!" ja Nikita Mihhalkovi "Päikesest rammestunud".
- 2. – 3. VII toimub Tallinna Lauluväljakul Eesti XX üldlaulupidu. Tähistatakse 125 aasta möödumist esimesest üldlaulupeost.
- 8. VII esilinastub New Yorgis Robert Zemeckise "Forrest Gump", milles kolmekümmet aastat USA ajaloos näidatakse madala IQ, kuid seda aktiivse-

"Vanemuises" esietendub W. Gombrowiczi "Iwona, Burgundia printsess", Mati Undi esimene ja väga õnnestunud koostöö Tartu trupiga.

Toomas Sula foto

ma käitumisega lihtsameelse ja hella südamega Forresti silmade kaudu, nimiosas Tom Hanks.

- 26. VII teatatakse Los Angelesest, et "Disney" stuudio "Lövikuningas" (*Lion King*) on vähem kui poolteise kuuga sisse toonud 200 miljonit dollarit.
- 9. VIII esietendub "Endlas" Pärnu Ooperi (intendant Andrus Kallastu) esimese projektina Mozarti ooper "Figaro pulm" – Elmo Nüganeni esimene ooperilavastus, dir Rolf Gupta (Norra); peaosades: Timo Lipponen ja Heli Koivisto (Soome) ning Pille Lill ja Villu Valdma (Eesti).
- 14. X esietendub "Vanemuises" Tubina/Eespere ballett "Kratt" (lav Ülo Vilimaa), nimiosas Aivar Kallaste.
- 22. X jõuab Tallinna Linnateatris lavale Visconti "Rocco ja tema vennad", Jaanus Rohumaa esimehe nälepanuväärne töö lavastajana.
- Oktoobris võidab Eestis konkurssifestivali "Con brio '94" peaauhinna pianist Ralf Taal.
- Oktoobris taastatakse Eesti Kultuurkapital.
- 23. – 27. XI toimub Tallinnas festival "NYDD '95". Esinejaid: Tan Dun ja Muna Tsengi trupp (ettekandel Tan Duni "The Pink"), Austraalia pianist Roger Woodward ja ERSO (Xenakise klaverikontsert "Keqrops"), Kölni ansambel *L'art pour l'art* Mauricio Kageli kavaga, ansambel "Basso Bongo"

ja Erkki-Sven Tüür (*live* elektroonika), Patrick Scheider (klaver) ja Lepo Sumera (*live* elektroonika), "Estonia" teatri orkester (dir. P. Mägi), NYJD *Ensemble* jt; toimuvad lühiooperite esiettekanded: Mari Vihmandi "Lugu klaasist", Kangro "Reetur" ja Mattiiseni "Dispuut"; Rauno Remme multimeediaetendus "Gen ision" jm.

- Detsembrisi võidavad Eesti noorte pianistide konkursil Mati Mikalaj ja Ralf Taal I preemia, Tanel Joamets ja Ave Nahkur III preemia.

- Neeme Kuningas saab "Estonia" teatri kunstiliseks juhiks, direktoriks – Paul Himma.

- Rakvere Teatrit asub juhtima Peeter Jalakas, Von Krahlil Teatri juht.

- Tegevust alustab Tallinna Filharmoonia.

- Igor Bezrodny ja Eri Klas valitakse Eesti Muusikaakadeemia audoktoriks.

- Lavakunstikateedri 16. lennu lõpetajatest siirduvad Draamateatrisse Elina Reinold, Mait Malmsen, Andres Puustusmaa; Noorsooteatrisse Katriina Lauk, Triinu Meriste, Indrek Sammul, Tarmo Männard; "Vanemuisesse" Helena Merzin, Ain Mäeots, Margus Jaanovits, Riho Kütsar; "Endlasse" Liisa Aibel, Diana Konstantinova, Ago Anderson, Tõnno Linnas.

- EMA lõpetavad Heidi Heinmaa-Soobik – muusikateadus, Anneli Jaanus, Aivo Välja – koorijuhimine, Tanel Joamets, Riine Pajusaar – klaver, Tõnis Kaumann, Tõnu Kõrvits, Tonio Tamra – kompositsioon, Pirjo Levandi, Andrus Mitt, Margit Saulep – laul, Madis Metsamart – löökpillid, Tarmo Pajusaar – klarnet, Mihkel Peäske – flööt, Diana Voronina – viiul jt.

- Aasta filmeid hulka kuuluvad Lasse Hallströmi "Mis piinab Gilbert Grape'i?", Mike Newelli "Neli pulma ja üks matus", Bernardo Bertolucci "Väike Buddha" ja Tim Burtoni "Ed Wood".

- Vene filmidest tõusevad esile Juri Mamini "Aken Pariisi" ja Nikita Mihhalkovi "Anna: 6–18".

- Eesti filmis jäävad silma Jaan Kolbergi "Jüri Rumm", Hardi Volmeri "Tulivesi" ja Jüri Sillarti "Victoria"; joonisfilmidest Janno Põldma "Sünnipäev"; nukufilmidest Rao Heidmetsa "Elutuba" ning Hardi Volmeri ja Riho Undi "Hilinenud romanss"; dokumentaalidest Andres Söödi "Jõulud Leninita", Airi Kaseri "Pilv peopesal", Artur Talviku ja Rein Kotovi "Õõlibika jõulud" ning Märt Müüri "XXI sajandi presidendid".

- Valmivad Tüüri Reekviem, Kuulbergi Flöödi-kontsert, Pärdi "Litaania" ja "Trisagion".

- 39-aastane inglise dirigent Simon Rattle, kes on juhatanud paljusid maailm kuulsamaid orkestreid, kuid on eelkõige tuntud kui mees, kes viis ülikõrgele tasemele Birminghami Sümfooniaorkestri, lütiakse rüütliks.

- Vene tuntumaid muusikuid, tšellist, pianist ja dirigent Mstislav Rostropovič pöördub tagasi Venemaale. Rostropovič lahkus aastal 1974 Nõukogude Liidust koos oma naise, sopran Galina Višnevskajaga.

Surid:

22. I Toomas Tummeleht, eesti tšellist ja pedagoog.
22. I Jean-Louis Barrault, prantsuse näitleja ja lavastaja.

7. II Witold Lutoslawski, poola helilooja.

9. III Fernando Rey, hispaania filminäitleja.

23. III Giulietta Masina, itaalia filminäitleja.

8. VII Richard Ritsing, eesti koorijuht, helilooja ja pedagoog.

1. VIII Illart Orav, eesti laulja.

1. VIII Tiit Targama, eesti dirigent, organist ja pedagoog.

13. VIII Aare Allikvee, eesti muusikateadlane ja pedagoog.

17. VIII Boris Kõrver, eesti helilooja.

30. VIII Lindsay Anderson, inglise filmirežissöör.

11. IX Karl Sillakivi, eesti pianist ja pedagoog.

20. IX Vallo Järvi, eesti dirigent.

28. IX Tiina Vabrit, eesti muusikateadlane, hukk parvlaeval "Estonia".

28. IX Urmas Alender, eesti laulja ja näitleja, hukk parvlaeval "Estonia".

20. X Burt Lancaster, ameerika filminäitleja.

20. X Sergei Bondartšuk, vene filmirežissöör ja näitleja.

24. X Raul Julia, puertoriiko päritolu ameerika filminäitleja.

29. XI Heino Kostabi, eesti muusikapedagoog.

2. XII Viktor Ignatjev, eesti helilooja.

6. XII Gian Maria Volontè, itaalia filminäitleja.

13. XII Geeni Raudsepp, eesti tantsija.

22. XII Harri Vasar, eesti laulja.

27. XII Tooni Kroon, eesti laulja ja klaveriõpetaja.

1995

- 21. I jõuab Londonis kinodesse eelmise aasta lõpus Hollywoodis valminud iirlase Neil Jordani "Intervjuu vampiiriga" (*Interview with the Vampire*), peaosades Tom Cruise ja Brad Pitt.

- 4. II esietendub "Estonias" taas Tambergi ooper "Cyrano de Bergerac" – Mikk Mikiveri esimene ooperilavastus (muusikajuht Paul Mägi), osades: T. Sild, T. Maiste (Cyrano), P. Levandi, (Roxane), M. Kõrts (Christian).

- 24. II esilinastub Londonis Oliver Stone'i "Sündinud tapjaks" (*Natural Born Killers*), mis kutsub esile tsensuuri pahameele; peaosades on Woody Harrelson ja Juliette Lewis.

- 27. III pälvib Robert Zemeckise "Forrest Gump" kuus "Oscarit", sh parim film, režissöör ja meesnäitleja (Tom Hanks); parim naisnäitleja on Jessica Lange (Tony Richardsoni "Sinitaevs"), võõrkeelse filmi kuldkuju saab Nikita Mihhalkovi "Päikesest rammestunud".

- 10. IV lahkub Jaak Allik "Ugala" kunstilise juhi kohalt ja asub tööle EV portfelli kultuuriministrina, alates 6. XI aga kultuuriministrina.

- 20. – 23. IV toimub Eestis vabariiklik noorte koorijuhitide konkurs. I – Olari Elts, II – Mati Turi, III – Mihkel Kütson.

- 6. V "Ugala" kunstiliseks juhiks valitakse Andres Lepik.

- 28. V võidab Cannes'is "Kuldse palmioksa" Emir Kusturica "Maa-alused" (*Underground*), žürii *grand prix* saab Theo Angelopoulose "Odüsseuse pilk", parim režissöör on Mathieu Kassovitz filmiga "Viha".

• 1. VI esietendub Linnateatri lavaaugsus **Elmo Nüganeni** lavaversioon "Kolm musketäri" A. Dumas' samanimelisest romaanist. Önnestunud suvelavastus on ülmenukas ja vallandab järgmistel aastatel suveteatri tõelise buumi.

• 10. VI esietendub "Viini pidunädalatel" Théâtre du Soleil "Tartuffe", üks Ariane Mnouchkine'i 90-ndate võtmelavastusi. Molière'i klassikalise komöödia tegevus on viidud Kairo surnuaiale.

• 26. VI asub ajakirja "Teater. Muusika. Kino" peatoimetaja ametisse **Jüri Aarma**.

• Juunis kaitseb **Kristel Pappel** EMAs esimese magistrakraadi muusikateaduse alal teemal "Muusikateater Tallinnas XVIII saj lõpul ja XIX saj esimesel poolel".

• 6.–9. VII toimival 42. rahvusvahelisel heliloomingu "Rostrumil" Pariisis tuleb teiseks **Tüüri Reekviem**. Ürituse korraldajaks on UNESCO juures asuv Rahvusvaheline Muusikanõukogu (IMC) ja Euroopa ringhäälingute liit EBU.

• 29. VII võidab tütarlastekoor "Ellerhein" Tiia Ester Loitme juhatusel Takarazuka rahvusvahelisel kammerkooride konkursil Jaapanis *grand prix*.

• Juulist asub *Berliner Ensemble*'it juhtima näitekirjanik ja lavastaja **Heiner Müller**.

• 25. VIII – 3. IX toimub **Tobiase** oratooriumi "Joonase lähetamine" suurprojekt Skandinaavias, esinetakse Helsingis, Stockholmis, Göteborgis ja Malmsös. Esitajaks ERSO, Eesti Oratooriumikoor, EFK, Tallinna Poistekoor; solistid: Pille Lill, Urve Tauts, Peter Svensson, Taimo Toomast, Raimo Laukka ja Mati Palm; dir **Neeme Järvi**. Valmib CD oratooriumi salvestusega heliplaadifirmalt BIS.

• 3. X esietendub Rakvere Teatris "Jäta mu hing rahule", väliseestlase **Hillar Liitoja** teatrikompositsioon. Lavastus väljendab teatri uue juhi **Peeter Jalaka** nägemust, kuis Rakvere Teatrit loominguliselt elavdada.

• 16. X esietendub "Vanemuise" suures majas **Mati Undi** näidend "Taevane ja maine armastus" A. H. Tammsaare romaani "Tõde ja õigus" järgi. Undi lavastus jätkab tema varasemat eesti kirjandusklassika tõlgenduste sarja, ent paneb samas aluse Undi monumentaalsele postmodernistlikele lavastustele "Vanemuises".

• 20. X jõuab Linnateatris publiku ette **Elmo Nüganeni** lavastus "Pianoola ehk Mehhaaniline klaver". Sünnib kunstiliselt õnnestunud ja huvitava ruumilahendusega psühholoogiline Tšehhovi tõlgendus, millest kujuneb hooaja tippsündmus.

• Oktoobris esietendub Pariisis, *Bouffes du Nord*'is, **Peter Brooki** lavastus "Qui est la", milles Brook liidab katkendeid "Hamletist" ning XX sajandi teatriteooria olulisemaid tekste. Näitlejad kehatavad kaksikrolle – näiteks: Hamlet-Craig, Ophelia-Artaud.

• 1. IX valib Eesti Muusikaakadeemia nõukogu EMA Kõrgema Lavakunstikooli juhatajaks **Ingo Normeti**.

• 17. XI esietendub "Ugalas" **J. Dreiveri/J. Haddow** komöödia "Tšehhov Jaltas ehk Moskva Kunstiteatri haruldane ja meeldiv külaskäik". **Peeter Tammearu** lavastus toob Viljandi teatri jälle orbiidile.

• **Paul Mägi**, kes 1990. aastast oli Läti Riikliku Sümfooniaorkestri peadirigent, saab "Estonia" teatri muusikajuhiks ja peadirigendiks.

• EMA lõpetavad **Mari Amor** – kompositsioon, **Alar Haak**, **Vladislav Horuženko**, **Meeli Tammu** – laul, **Mati Mikalai** – klaver, **Peeter Perens**, **Anu Tali** – koorijuhtimine jt.

• Aasta filmide hulka kuuluvad **Edward Zwicki** "Sügislegendid", **Luc Besson** "Léon", **Robert Altmani** "Valmisrõivad" (*Prêt-à-Porter*), **Zhang Yimou** "Šanghai triaad", **Chris Noonani** "Babe", **Mel Gibsoni** "Kartmatu", **Ken Loachi** "Maa ja vabadus" ning **Mike Figgisi** "Lahkudes Las Vegasest".

• Vene filmis tõusevad esile **Vadim Abdrašitovi** "Väike pala reisijale" ja **Vladimir Hotinenko** "Musulman".

• Eesti filmis on tähelepanavamad **Renita ja Hannes Lintropi** "Ma olen väsinud vihkamast", joonisfilmis **Priit Pärna** ja **Janno Põldma** "1895" ning **Mati Küti** "Plekkmäe Liidi", dokumentalistikas **Jüri Sillarti** "Antoša", **Valentin Kuigi** "Lend", **Peep Puksi** "Teel Euroopasse", **Artur Talviku** "Vabadus või surm" ja **Mati Põldre** "Mineviku heli".

• Valmivad **Sumera Viies** sümfoonia, **Tüüri** "Crystallisatio", **Tormise** "Piiskop ja pagan" meeskoorile (vokaalansambli red. 1992).

• Valmib **Steve Reichi** *City Life* ("Elu suurlinnas"), mida peetakse XX sajandi üheks tähtsaimaks teoseks. *City Life* on lugu New Yorgi elutunnetusest, suurlinna elu originaalne "kirjeldus" muusikas, mille esituskoozeisu kuuluvad lisaks ansamblile kaks sãmplerit, mis esitavad tänaval salvestatud helisid – politseisireene, autoalarme, vaiarammist, kõnekateid.

Surid:

29. I **Kuldar Sink**, eesti helilooja.

21. II **Juhan Viiding**, eesti näitleja ja luuletaja.

16. III **Elmar Peäske**, eesti flötist ja pedagoog.

5. IV **Klaudia Maldutis**, eesti balletitantsija.

5. IV **Meta Jürge**, eesti näitleja ja tantsija.

25. IV **Ginger Rogers**, ameerika tantsijanna ja filminäitleja.

14. VI **Els Aarne**, eesti helilooja ja pedagoog.

30. VI **Ants Sõber**, eesti helilooja ja teatrijuht.

5. VII **Jüri Järvet**, eesti teatri- ja filminäitleja.

24. VII **Vjatšeslav Maimussov**, eesti tantsija ja tant-supedagoog.

6. VIII **Irja Aav**, eesti näitleja.

4. X **Oskar Liigand**, eesti näitleja.

11. X **Aleksandra Põldots**, eesti näitleja.

12. X **Heino Uustal**, eesti näitleja.

1. XI **Bernhard Lülle**, eesti näitleja, näitejuht ja kirjanik.

23. XI **Louis Malle**, prantsuse filmirežissöör.

27. XII **Leo Normet**, eesti muusikateadlane, helilooja ja pedagoog.

30. XII **Heiner Müller**, saksa näitekirjanik ja lavastaja.

THEATRE. MUSIC. CINEMA 2001

ESTONIAN CULTURAL MAGAZINE. PUBLISHED MONTHLY BY "PERIOODIKA".
 EDITOR-IN-CHIEF: JÜRI AARMA. THEATRE EDITORS: MARGOT VISNAP, KADI HERKÜL. MUSIC
 EDITORS: TIINA ÕUN, ANNELI REMME. CINEMA EDITOR: SULEV TEINEMAA. ART DIRECTOR:
 MAI EINER. NARVA MNT. 5, PK 3200, TALLINN 10505, ESTONIA

THEATRE

PILLE-RIIN PURJE. Stardust on the Monster's Mask (15)

The review tackles two new comedy productions of the 2001 spring season – Toomas Kall's "Stardust" ("Vanalinnastudio", director Roman Baskin) and Luigi Lunari's play "The Beauty and the Beast" (Rakvere Theatre, director Tiit Palu). Both are treatments of classical fairytales. Kall's piece examines the chances of survival of such eternal fairytale characters as Snow White, Red Riding Hood, Pinocchio, etc. in the 21st century Europe and America. Lunari's play is naturally based on the story of the beauty and the beast.

JAANUS ROHUMAA. Looking for the theatre in Indo-China (19)

Jaanus Rohumaa, a director of Tallinn City Theatre tells about his journey to Indo-China. He participated in the expedition, organized by Rein Raud, a professor of Japanese language and culture of Helsingi University. Five participants visited Thailand, Laos, Vietnam, Myanmar and Cambodia in January and February 2001. Author describes cultural life, social and political realities of these countries.

KADI HERKÜL. What's to Become of Word? (31)

The author gives an overview of the European Theatre Awards festival in Taormina in April 2001. This time the award went to the French actor of Italian origin, Michel Piccoli; innovation awards were given to Heiner Goebbels and Alain Platel.

2000 Annual Theatre Awards (35)

Overview in pictures on international theatre day, 27 March, about the recipients of Estonian annual theatre awards.

MUSIC

TIIA-ESTER LOITME Replies (3)

Tiia-Ester Loitme is one of the most prominent choir conductors in Estonia. She earned major recognition as conductor of the Estonian leading children's (now girls') choir, "Ellerhein", a job she has been doing since 1970. Loitme is also well known as music teacher of the Tallinn English College and its chamber choir conductor, general conductor of the song festivals and compiler of school textbooks. Tiia-Ester Loitme is the Estonian "Woman of the Year 2000"; her choir "Ellerhein" has won recognition also outside Estonia. The questions were asked by Ivalo Randalu.

JAAK OJAKÄÄR. The Colours of "Jazzkaar" Still Sparkling Bright (40)

An overview of the festival "Jazzkaar 2000". 12 years ago, the tradition of the legendary Tallinn jazz festivals, abandoned by political reasons in the intervening years, was restored. Today, thanks mainly to its energetic organiser Anne Erm, the festival has become a remarkable event in Estonian music life. Some performers at this year's festival: Django Bates, Mike Stern, Eliane Elias, Vicente Amigo, Joey DeFrancesco, Terry Lyne Carrington Omar Sosa, Raoul Björkenheim and "Dynamite Vikings", Riho Sibul, "VSP Projekt", Silvi Vrait, Villu Veski-Tiit Kalluste quartet, etc.

ANNELI REMME. Contact with the Furthest Parts of the World (49)

In early May, another "Orient" festival took place in Estonia. This festival is quite exceptional among other major music events in Estonia as for its music and performers, filling the concert halls primarily with those interested in Oriental music and philosophy. The main performer this time was the legendary Indian bamboo flute player Hariprasad Chaurasia.

MERIKE VAITMAA. Erkki-Sven Tüür's Opera "Wallenberg" (51)

On 5 May, Erkki-Sven Tüür's opera about Raoul Wallenberg was premiered at the Dortmund opera theatre in Germany. The Swede Wallenberg saved many lives during the Second World War. Merike Vaitmaa gives a short overview of the opera's present position in Europe and describes its musical language, the nuances of the libretto, and the style of the production.

CINEMA

MERIKE JÜRJO. German Newsreel in Estonian Film Archive (60)

The longer article gives an overview of the collection of German newsreels in the Estonian Film Archive, and how it was started. There are 59 titles comprising the German newsreel collection. These are newsreels filmed by mostly German film-makers and produced in German film studios during the Second World War. The earliest of them dates from June 1941 and the latest shows the battles in March 1945. The collection is divided into two: carefully polished newsreels on the one hand, and carelessly compiled remains of footage on the other. Both are illustrative and offer essential pictorial

material to wider audiences about the still not thoroughly known period in history.

ANDRES MAIMIK. Exile-Estonian Deconstruction (68)

A review of Raimo Jöerand's (born in 1972) documentary film "Not Flamm-able" (2001), graduation work of the Tallinn Pedagogical University's film and video department. It is an investigation about the mysterious demise of an imaginary exile Estonian photographer. The reviewer finds the film interesting primarily in the sense of genre-innovation. Maimik also explains at length the essence of a fake-documentary and mockumentary.

RAIMO JÖERAND. Pictures of Schooldays (72)

Review of Andres Maimik (born in 1970) and Jaak Kilmis's (born in 1973) documentary "Elf Disco" (2001) about bullying at schools that caused acute controversy and criticism among psychologists and people employed in educational institutions. The writer's attitude is positive, he finds that the film's aim was to act as a bridge leading into the world of children, to encourage discussion. Due to misunderstandings between the film-makers and psychologists, the bridge never actually materialised.

TARMO TEDER. Like Nationally Struggling Sisyphos (76)

A review of Peeter Simm's (born in 1953) portrait film "Like an Arrow" (2001) that portrays Erki Nool, decathlon winner at the Sidney Olympic Games. The writer finds similarities with a feature film,

showing the stubborn main character's arduous training sessions, physical exertions and sweaty efforts, both in training and in competition. The film, clearly meant for the numerous Nool fan-club, is hardly anything else but a rather dumb demonstration of hard training, with a few laurels thrown in.

SULEV TEINEMAA. A New Latvian Film Magazine (79)

In the second half of 2000, the Latvians started publishing a new quarterly "Kino raksti". The short article introduces the first two issues of the magazine.

DAIRA ĀBOLIŅA. Experience of a Critic at the Foot of the Red Staircase (81)

Translation from the magazine "Kino raksti", autumn 2000. TV journalist's experience at the Cannes Film festival.

KRISTĪNE ŽELVE. Human Estonian Camera (83)

Another translation from the magazine "Kino raksti", autumn 2000. New method of documenting in Estonia.

A CENTURY IN THEATRE, MUSIC, CINEMA (86)

The magazine's chronicle of the century has reached the breakthrough years of 1991–1995.

TOIMETUSE KOLLEGIUM:

JAAK ALLIK
ARVO IHO
ARNE MIKK
PRIIT PEDAJAS
LINNAR PRIIMÄGI
JAAN RUUS
MARK SOOSAAR
EINO TAMBERG

Ajakiri on pidevalt müügil järgmistes kohtades:

Tallinnas:

AS Rindler kiosk, Suur-Karja tn. 18
Kauplus "Rahva Raamat", Pärnu mnt. 10
Kauplus "Kupar", Harju tn. 1
Kauplus "Akadeemiline Raamat", Narva mnt. 27
Kauplus "Ateena", Roosikrantsi 6
Eesti Akadeemilise Raamatukogu müügipunkt, Rävala pst. 10
AS "Lugemisvara", Rahvusraamatukogu, Tõnismaagi 2
Perioodika müügiosakond, Voorimehe 9
AS Lehti-Maja, (R-kioskid)
AS Plusspunkt
Pika Jala Muusikaäri, Pikk jalg 2
Eesti Draamateater
Tallinna Linnateater
Von Krahli Teater

Tartus:

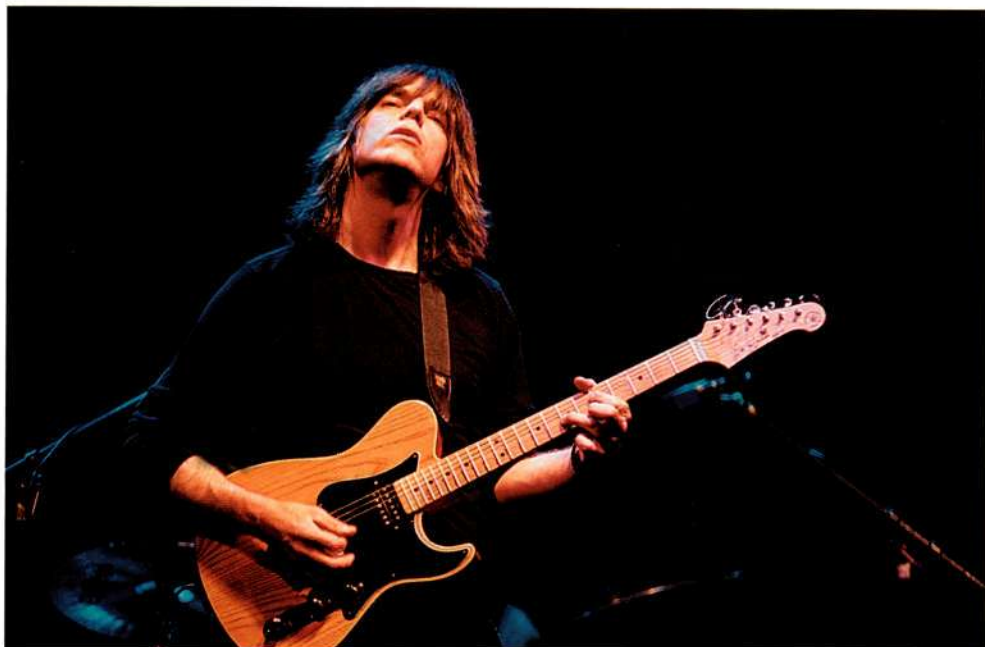
Ülikooli Raamatuäri, Ülikooli 11
Postimehe Äri, Raekoja plats 16
OÜ Greif kauplus, Vallikraavi 4

Toimetuses ja kirjastuses on veel saada selle ja möödunudki aastate üksikeksemplare. *Ars longa, vita brevis est.*

Hea lugeja! Kui Teil jääb mõni meie ajakirjanumber kätte saamata, palume tingimata meiega ühendust võtta telefonidel (22) 6 440 381 või (22) 6 441 262 või tulla Tallinn, Voorimehe 9 (AS Perioodika), Tartus telefonil (27) 431 373 või tulla aadressil Tartu, Ülikooli 21 (ajakirja "Akadeemia" toimetus).

NB! Praaekesemplarid vahetatakse ümber trükkikoja tehnilise kontrolli osakonnas Pärnu mnt 67-a (trükkijapoolne sissekäik), tel 6 200 489.

Toimetus: 10505 Tallinn, pk 3200, Narva mnt 5. Kirjastus "Perioodika", 10146 Tallinn, Voorimehe 9. Trükkida antud 29. 06. 2001. Formaats 70X100/16. Ofsetpaber nr 1. Ofsettrükk. Trükkipoognaid 6,0. Tingtrükkipoognaid 7,6. Arvestuspoognaid 19,7. "Printall", 10134 Tallinn, Pärnu mnt 67-a.

*"Jazzkaar 2001" tähti:
Modernjazz'i meister, kitarrist Mike Stern (USA).*

"Klaver on mulle sügavaimate tundmuste väljendamise vahend," ütleb Eliane Elias, Brasiilias sündinud ja praegu USAs tegutsev pianist ja laulja.

Harri Rospu fotod

Erkki-Sven Tüüri ooperi "Wallenberg" libretüsti Lutz Hübneri parim leid — Wallenberg 2 ehk peategelase popversioon, kes astub ristilt alla publiku poole kui Batman. (Vt lk 51.)

Andrea Kremperi foto

